

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİMİ
SÜRECİNDE ENGELLİLER**

Teceli KARASU

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK
2013**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Teceli KARASU

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİMİ SÜRECİNDE
ENGELLİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK**

ERZURUM-2013



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



TEZ BEYAN FORMU

26.04.2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİMİ SÜRECİNDE ENGELLİLER” adlı eser-metin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, eser-metin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

26.04.2013

Tecelli KARASU



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK danışmanlığında, Teceli KARASU tarafından hazırlanan bu çalışma 26 / 04 /2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Abbas ÇELİK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA PROBLEMİ	3
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	5
IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
V. SAYILTILAR	7
VI. YÖNTEM	8
A. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	8
B. EVREN VE ÖRNEKLEM	9
C. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	10
D. VERİLERİN ANALİZİ	11
VII. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	11
VIII. TEMEL KAVRAMLAR	12
A. ENGELLİ	12
B. BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMI	12
C. KAYNAŞTIRMA	13
D. ÖZEL EĞİTİM	13
E. ÖZEL EĞİTİM SINIFI	14

BİRİNCİ BÖLÜM**EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE ENGELLİLER**

1.1. EĞİTİM	15
1.2. EĞİTİM VE ENGELLİLER	17
1.2.1. Görme Engelliler	19
1.2.2. İşitme Engelliler	22
1.2.3. Zihinsel Engelliler	26

1.2.4. Bedensel Engelliler	29
1.2.5. Diğer Engelli Grupları	32
1.3. İSLAMIN ENGELLİLERE VE ENGELLİ EĞİTİMİNE YAKLAŞIMI	38
1.3.1. Din Eğitimi	38
1.3.2. Kur'an ve Engelliler	41
1.3.3. Hz. Muhammed ve Engelliler	55

İKİNCİ BÖLÜM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİMİ SÜRECİNDE ENGELLİLER İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUM

2.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRETMENLERİN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ	66
2.2. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ	67
2.2.1. Engelliler İle İlgili Genel Değerlendirmeler	67
2.2.2. Eğitim-Din Eğitimi ve Engelliler	70
2.2.3. Din Eğitiminde Engelliler İle İletişim	79
2.2.4. Okulların Fiziki Şartlarının Engelli Eğitime Etkisi	83
2.2.5. Lisans Eğitiminin, Din Eğitiminde Engellilere Yönelik Materyal Tasarlamaya Ve Kullanmaya Etkisi	92
2.2.6. Engellilere İçin Materyal Tasarlama da RAM ve BEP'lerin Katkısı	97
2.2.7. Din Öğretiminde Kullanılan Öğretim Materyalleri	101
2.2.8. Engellilere İçin Bilgisayar Destekli Eğitim ve İnternet Kullanımı	112
2.2.9. Din Eğitiminde, Engelliler ve Fatih Projesi	117
SONUÇ VE ÖNERİLER	122
KAYNAKÇA	128
EKLER	139
EK 1. Araştırma İzin Belgesi	139
ÖZGEÇMİŞ	140

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİMİ SÜRECİNDE ENGELLİLER

Teceli KARASU

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK

2013, 140 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK (Danışman)

Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

Prof. Dr. Abbas ÇELİK

Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi çerçevesinde engellilere yönelik din eğitimini ele aldığımız ve ülkemizde engelli öğrencilere eğitim veren okullardaki öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda hazırladığımız tez, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde problem, amaç ve önem ortaya konmuş, araştırmada kullanılan veri toplama teknikleri, analizleri ve çalışmanın sınırlıklarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde engelli bireyler için kullanılan kavramlar, bu bireylerin sınıflandırılmaları, her sınıfın özellikleri ve bu özelliklere uygun eğitimin nasıl verilebileceği tartışılmıştır. Öğrencilerin gelişimlerinin ve bireysel farklarının bilinmesi, ihtiyaç duyacakları maddi-manevi gereksinimlerinin karşılanmasında ve bağımsız olarak yaşamalarına katkı sağlayan dini bilginin belirlenmesinde önemlidir. Aynı şekilde engellilere yönelik din eğitiminde Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu prensipler büyük önem taşımaktadır. Zira hem Kur'an hem de Hz. Muhammed'in uygulamalarında engellilere değer verildiği, bu kimselerin sosyal hayata katılımları için gerekli önlemlerin alındığı ve seviyelerine uygun eğitim verildiği görülmektedir.

İkinci bölümde engellilere yönelik din eğitiminin genel çerçevesi ve örneklem seçilen öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda eğitimin niteliğinin artırılması için bazı öneriler ortaya konmuştur. Bu kapsamda engellilere verilecek din eğitiminde, öğretmen yeterliliğinin artırılması, okul-sınıf kapasitesinin iyileştirilmesi ve fiziksel çevrenin uygunluğunun sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında RAM ve BEP'lerin daha işlevsel hale getirilmesi, FATİH Projesinde engellilerin din eğitimi için projeler hazırlanması, modern ve klasik öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesi ve ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Din Eğitimi,Engelli,Materyal Geliştirme,Özel Eğitim

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE DISABLED IN THE PROCESS OF TRAINING RELIGION CULTURE
AND MORAL COURSE****Tecelli KARASU****Advisor: Assist. Prof. Dr. Eyüp ŞİMŞEK****2013, 140 Pages****Jury: Assist. Prof. Dr. Eyüp ŞİMŞEK (Advisor)
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ
Prof. Dr. Abbas ÇELİK**

Investigating the education of religion for disabled students within the framework of Education of Religion and Ethics course by considering the opinions of the teachers working in Turkish schools for disabled students, this dissertation consists of an introduction and two main parts. In the introduction part, the problem, purpose and significance of the study have been mentioned including some information related to the data collection methods used in the study, the data analyses, and the limitations of the study.

The concepts used for disabled individuals, the categorization of these individuals, the characteristics of every category, and how to provide appropriate training for these characteristics have been discussed in the first main section. Knowing about the differences and developments of students is important for meeting their financial and moral needs and for identifying religious information contributing to their independent living. Likewise, the principles presented by the Koran and the Prophet Mohammed for education of religion for the disabled are of vital importance since it can be seen from the practices of the Prophet Mohammed and The Koran that the disabled were valued and trained according to their levels, and necessary precautions were taken for their participation to the social life.

In these condpart, the general framework of education of religion for disabled students and some suggestions to improve the quality of education in line with the opinions of the teachers chosen as the sample were represented. Within this scope, it is significant to increase teacher proficiencies, improve school-class capacity and make physical environment suitable in the education of religion for the disabled. Additionally, it is necessary to make Counselling and Research Centers (CRC) and Individualized Education Plans (IEP) more functional, to make projects regarding the education of religion for disabled students in Movement of Enhancing Opportunities and Improving Technology (FATİH) Project, to prepare a great variety of modern and classic teaching materials and to reorganize these materials in accordance with needs.

Keyword: Religious Education, Disabled, Material Development, Special Education

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhi selam
BDO	: Bilgisayar Destekli Öğretim
BEP	: Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
Bkz.	: Bakınız
BT	: Bilişim Teknolojileri
C.	: Cilt
Db	: Desibel
DEHB	: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu
DİKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü
FATİH	: Eğitimde Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Faaliyeti
Hız.	: Hazreti
IQ	: Zekâ Katsayısı (IntelligenceQuotient)
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Kd	: Katılımcı Din Kültürü Öğretmenliği Bölümü Mezunu
Ki	: Katılımcı İşitme Engelli
Kil	: Katılımcı İlahiyat Bölümü Mezunu
Kr	: Katılımcı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Mezunu
Ks	: Katılımcı Sınıf Öğretmenliği Mezunu
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
OÇEM	: Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri
OSB	: Otistik Spektrum Bozukluları Olanlar
RAM	: Rehberlik Araştırma Merkezi
s.	: Sayfa
Sav	: Sallallahu Aleyhi Vesellem

ss.	: Sayfa sayısı
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
YGB:	: Yaygın Gelişimsel Bozukluk
YİBO	: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu
r.a	: RadiyallahuAnhu
TBB	:Türkiye Barolar Birliği

ÖNSÖZ

Günümüzde sahip oldukları yetersizliklerden dolayı modern çağın olumsuzluklarından çokça etkilenen kesimlerin başında engelliler gelmektedir. Bu durum engellilik konusunu hem pratik hem de akademik anlamda insanlığın gündemine getirmiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık % 10-15'ini engelliler oluşturmaktadır. Ülkemizde ise, 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın işbirliği ile yapılan, "Türkiye Engelliler Araştırması" sonuçları bu oranın % 12.29 olduğunu göstermektedir. Bu oranın bugün itibariyle aşağı yukarı aynen devam ettiği tahmin edilmektedir. Engellilerin sayısını ve ailelerini dikkate aldığımızda ciddi bir oranla karşılaşmaktayız. Bu, engelli eğitiminin ve özellikle din eğitiminin toplumun büyük bir kısmını etkilediğini ve etkileyebileceğini göstermektedir.

Hayata dair genel ilkeleri barındıran Kur'an ve Hz. Muhammed'in sözleri ve yaşayışı da bu kimselerin itilmelerine, dışlanmalarına ve atık vaziyette terk edilmelerine müsaade etmemektedir. Bilakis, diğer insanlar gibi değerli oldukları, eğitilmeleri gerektiği, yapabilecekleri işlere yöneltilerek topluma dâhil edilmelerinin zaruretini ortaya koymaktadır.

Engellilerin din eğitimlerini konu alan tez çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma konusu, araştırmanın önemi ve yöntemi ortaya konmuştur. Bu bölümde ayrıca veri toplama tekniği ve veri analizlerinin nasıl yapıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde engellilerin sınıflandırılmaları, her bir sınıfın özellikleri, Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in engellilere yaklaşımları ele alınmıştır. Engelliler farklı şekillerde sınıflandırılıp değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada fazla ayrıntılara girilmeden beş farklı engelli gurubu üzerinde Kur'an'ın ve Sünnetin yaklaşımı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte elde edilen bulgular tüm engelli guruplarına genellenebilir niteliktedir.

İkinci bölümde formel eğitimde özel eğitim gerektiren bireylerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine giren öğretmenlerin görüşlerine ve katılımcı gözleme dayanılarak engellilerin dini eğitimleri ele alınmıştır. "Engelli Din Eğitimi" bağlamında; öğretmenlerin engelli eğitime yaklaşımı, engelliler ile iletişim, okulların fiziki şartları,

VIII

lisans eğitimi, RAM ve BEP'ler, din eğitiminde kullanılan materyaller, bilgisayar destekli eğitim ve FATİH projesi konularına yer verilmiştir.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise formel eğitimde engellilerin yaşadıkları sorunlar ortaya konmuş ve bu sorunların çözümüne dair öneriler geliştirilmiştir.

Yaptığımız bu çalışma boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK'e, ufuk açıcı fikirlerinden dolayı tez jüri üyelerim Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ ve Prof. Dr. Abbas ÇELİK'e minnet ve şükranlarımı arz ederim. Tez çalışmam boyunca yardımlarını ve yakın alakalarını esirgemeyen başta Dr. Yasin TAŞ olmak üzere, destek olan tüm diğer arkadaşlarıma müteşekkirim. Ayrıca bu çalışma kapsamında engin fikirlerini bizimle paylaşan kıymetli öğretmenlere teşekkür ederim. Son olarak üzerimde büyük emekleri olan sevgili Anne-Babama ve çalışmam boyunca sabır gösteren ve bana katlanan eşime ve çocuklarıma en derin muhabbetlerimi ifade etmeliyim.

Erzurum-2013

Teceli KARASU

GİRİŞ

İlk insanın yeryüzünde varoluşuyla ortaya çıkan ve insanlıkla beraber var olan eğitim, doğumla başlar ve yaşam boyu devam eder. Farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda insanlığın üzerinde çokça düşündüğü ve gündeminden düşürmediği bu kavramı değişik şekillerde tanımlamak mümkündür. Ülkemizde genel kabul gören tanıma göre eğitim: “Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci”dir.¹ Din eğitimi ise, “insanın; doğuşla beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah’ı ve ilahi kelamı öğrenip kabul ederek, ilahi kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenleyebilmesidir”² şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımlardan yola çıkarak “engelli eğitiminin” hem eğitimin, hem de din eğitiminin içerisinde yer aldığı söylenebilir.

Din eğitimi kavramı her ne kadar yeni bir kavram ise de temeli İslam’ın ana kaynaklarına dayanmaktadır. Kur’an’ın ilk inen ayetlerinin³ eğitim ile alakalı olmasını bu minval üzere değerlendirmek mümkündür. Bununla beraber peygamberliğin esasını teşkil eden tebliğ ve davet görevinin, aynı zamanda bir eğitim-öğretim işi olması⁴ ve Peygamberimizin: “Ben öğretmen olarak gönderildim”⁵ hadisi de buna delil gösterilebilir. Ayrıca Mescid-i Nebevi’nin de bir bölümünün eğitim-öğretim için ayrılması,⁶ İnsanların dünya ve ahiret mutluluklarını elde etmelerinde eğitimin önemini göstermektedir. Zamanla mescitlerin ve camilerin eğitim öğretim kurumu haline dönüşmesi ile eğitimin daha kurumsal olarak yürütüldüğü söylenebilir. Bu süreçte; engelli eğitiminin özel bir ad ile yapılmamış olmasına rağmen İslam’da hak ettiği yeri aldığını söylemek mümkündür.⁷

Engel; bir güçlük ya da yetersizliği olan bireyin çevre ile etkileşiminde yaşına, cinsiyetine, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak normal kabul edilen bir rolü yerine

¹Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Mateksan Yayınları, Ankara 1977, s. 12.

² Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (4. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2010, s.24; Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana 1998, s. 52.

³Alak 96/1-5

⁴ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2005, s.25.

⁵İbn Mâce Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni, “Mukaddime17”, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

⁶ Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi* (3. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 21.

⁷ Mithat Eser, *Engelli Sahabiler*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, s. 81.

getirmede sınırlılıklara yol açan ya da bireyi bunları yapmaktan alıkoyan bir problem durumudur. Herhangi bir engele sahip birey, yaşadığı sürece yaş, cinsiyet sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri yetersizlikleri yüzünden yerine getirememektedir.⁸ Engelli ise; farklı şekillerde tanımlanmış olmasına rağmen “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tarif edilmektedir.⁹

Engellilik; sadece engelli bireyi değil, onun ailesini, yakınlarını, çevresini hatta bütün toplumu alakadar eden bir durumdur. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamayı hedefleyen İslam dini insan ile ilgili olan her konuya değinmiştir. Bu sebeple doğal olarak engelliler ile ilgili Ayet’lere ve Hadis’lere rastlamak mümkündür. Onların manevi kazanımları, ibadetleri yerine getirirken kendilerine tanınan kolaylıklar aile ve toplumların onlara bakış açısına varıncaya kadar pek çok husus Allah Teâlâ ve O’nun Elçisi tarafından dile getirilmiştir.¹⁰ Engelli eğitiminde eğitim bilimlerinin verilerinin yanında, Kur’an ve Hadis’lerin bu sahaya özel kural ve ilkelerinden de yararlanmak gerekir.

Örgün eğitim kurumlarında sınıf veya laboratuvarında, yaygın eğitim kurumlarında, diğer bir deyişle öğrenme-öğretme sürecinin olduğu her ortamda kullanılan gerek elektronik gerekse basit malzeme ve kaynakların tümüne öğretim materyali denir.¹¹ İşlevlerine göre farklılaşan bu materyaller öğrencilerin farklı duyu organlarına hitap etme suretiyle öğrenmeyi kolaylaştırarak öğrencilerin anlamalarına yardımcı olur. Engelli insanların eğitimlerinde de öğrenmeyi kolaylaştırmaya, öğrenilen bilgi ve becerileri kalıcı hale getirmeye ve gerektiğinde başka alanlara transfer edebilmeye yardımcı olacak materyaller gerekir. Bunun için öğrenme süreçlerini ve kaynaklarını tasarlamayı, geliştirmeyi, kullanmayı ve organize etmeyi değerlendirmeyi

⁸ İskender Özgür, *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim*, (2. Baskı), Karahan Kitapevi Yayınları, Adana 2008, s.3.

⁹Özürlüler Kanunu, (2005), *T. C. Resmi Gazete*, 5378, 1 Temmuz 2005.

¹⁰ Eser, s.15.

¹¹ Aslıhan Saban, “Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı ile ilgili Temel Kavramlar”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (Ed. Kıymet Selvi), Anı Yayınları, Ankara 2008, s. 56.

içine alan bir teori ve uygulama alanı olarak tanımlanan Öğretim Teknolojisi¹²,den yararlanılmalıdır.

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde özellikle ABD ve İngiltere’de engellilere yönelik yapılan bilimsel çalışmalar engellileri tanıma ve onlara uygun yöntem ve metotlar ile eğitim olanağı sağlamada öncülük ettikleri kabul edilmektedir. Son dönemlerde ülkemizde de bu alana özgü çalışmaları görmek mümkündür.¹³ Engellilere yönelik özel okulların açılması, üniversitelerde bu alana yönelik bölümlerin faaliyete geçmelerine ve bilimsel faaliyetlerin artmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak tüm bu faaliyet ve çalışmalarla beraber özellikle “din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim sürecinde engelliler” konusunda yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

I. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Eğitim; bireyin sağlıklı bir kişilik yapısı oluşturması, yeteneklerini en verimli şekilde geliştirebilmesi ve toplumda sorumluluk sahibi olmasında olduğu gibi inanç ve değer yargılarının şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Dünya sadece maddi

¹² Saban, s. 58.

¹³2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlediği “Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam; Sorunlar ve çözüm Önerileri” başlıklı sempozyum ülkemizde bu alanda yapılan ilk ciddi çalışmalardan biri olarak dikkati çekmektedir. Burada Kur’an ve Hadis’lerde engellilerin değerlendirilmesi, İslam tarihinde engellilerin durumları ve günümüzde engelli kimseler için bu alanda yapılabilecekler ele alınmıştır. İsmail Karagöz’ün “Ayet Ve Hadisler Işığında Engelliler” adlı çalışması, Kur’an’ın engellilere yaklaşımını ve engelliler ile sosyal ilişkileri ayet ve hadisler ışığında ele almakta, İslam dininin engellilere tanıdığı ruhsat ve kolaylıkları ortaya koymaktadır. Emine Gül’ün “Kur’an’da Engelliler” başlığıyla yayımlanan doktora çalışmasında Kur’an’ın engellilere yaklaşımı incelenmiştir. “Ayet ve Hadislerde Engellilik” başlığını taşıyan Abdurrahman Kasapoğlu’nun çalışmasında, psikoloji ve özel eğitim bilimlerinin verilerinden de yararlanarak ayet ve hadisler ışığında konu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Saffet Sancaklı’nın “Hz. Peygamber’in Engellilere Bakış Açısının Tespiti” isimli makale çalışması Hz. Peygamberin engelliler ile ilişkisini konu edinmiştir. Mustafa Usta’nın “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, ve “Cumhuriyet Döneminde Özel Eğitim Gerektirenlerin Din Eğitimi” adlı makale çalışmalarında Din Eğitimi Bilimi verilerinin yardımıyla İslam dininin engellilere bakışı ve günümüzde bu alanda nelerin yapılabilecekleri tartışılmaktadır. Ali Seyyar’ın “Yıldızlar Engel Tanımaz Bedensel Özürlü Sahabelerin Hayatı”, “Zihinsel Özürlü Açısından Şakacı Sahabe Hz. Nuayman”, adlı çalışmaları sahabelerin hayatına ve Hz. Peygamberin onlar ile ilişkilerine değinilmektedir. Münir Tezcan’ın, “Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar” ve Durmuş Ali Etbaş’ın “Özürlü Çocukların Din Eğitimi” adlı yüksek lisans çalışmaları da bu alanda yapılmış dikkate değer araştırmalar içerisinde sayılabilir. İbrahim Sarıçam’ın Resullullah’ın hayatını anlattığı “Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı” kitabının “özürlüler” başlığı ve Mehmet Emin Ay’ın “Peygamberimizin (sav) İnsanlar ile İlişkisi”, isimli kitabının “Peygamber Efendimizin Engellilere Tesellisi” bölümü adı altında Hz. Muhammed’in engellilere bakışı onlar ile iletişimleri ele alınmıştır. Naci Kula’nın “Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma” adlı kitabı ve diğer birçok makalesinin, engellileri tanımada, onların psikolojilerinin farkında olmanın yanı sıra engellilerin bulunduğu ailelerin psikolojik durumlarını tahlil etmede de başvurulabilecek eserler arasında yer aldığı söylenebilir. Ayrıca, Mithat Eser’in “Engelli Sahabeler” adlı kitabında engelli sahabeler incelenmiş Hz. Peygamberle ilişkilerine değinilmiştir.

ihtiyaçların olduğu bir yer olmadığından, sadece bu ihtiyaçları karşılama amacıyla yapılan bir eğitim insanı tatmin etmede, insanın ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olamayabilir. Bu durum, bireyin manevi ihtiyaçlarını giderebilecek bir eğitim gereksinimini ortaya koyar. Dinler neredeyse bütün insanlık tarihi boyunca insanların bu türden ihtiyaçlarına cevap verme iddiasında olduğundan onların eğitimi ve öğretimi de her çağda değerini ve önemini muhafaza etmiştir.

Araştırma süreci bir problem çözme sürecidir. Problemin çözümü var olan durumdan, arzu edilen, ideal, daha iyi bir duruma ulaşmaktır. Bunun için araştırmalarda, problem yaratan nedenler araştırılarak durum aydınlatılmaya ve problemin çözüm yolu belirlenmeye çalışılır.¹⁴ Araştırma problemleri ise daha çok soru cümleleri ile ifade edilir. Genel olarak engelli din eğitimlerinin ele alındığı bu çalışmada “din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim sürecinde engellilerin yeri nedir?” sorusuyla araştırma problemi ortaya konulmuştur.

Kur'an'da mükemmel olarak yaratılan insanların birbirlerine üstünlüklerinin olmadığı; renk, ırk ve cinsiyetlerinin üstünlük vesilesi sayılamayacağı belirtilir. Üstünlüğün ancak takva ile mümkün olması tüm insanların insan olması yönüyle aynı değerde olduğunu göstermektedir. Başka bir tabirle herhangi bir eksikliğinden dolayı engelli olarak değerlendirilen insanlar da diğer bireylerin sahip oldukları haklara sahiptirler. Din eğitiminin dâhil olduğu bir eğitimin, aynen normal insanlara sağlandığı gibi engelli kabul edilen bireylere de verilmesi gerekir. Bu çalışmada din eğitiminde, engelliler, özellikleri, İslam dininin ana kaynakları olan Kur'an ve Hadislerin engellilere yaklaşımı ve formel eğitimde engellilere yönelik din eğitimi konuları ele alınmıştır.

Günümüzde; engellilere yönelik din eğitiminin, modern bilimin verileriyle yapılması, bilim ve teknolojiye ilerlemelerden yararlanılması faydadan çok bir zorunluluk halini almıştır. Din eğitiminde; öğretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler takip edilip, öğrencilere yönelik materyaller tasarlanırken; engellilerin göz ardı edildiği görülmektedir. Yeryüzünde yaşayan nüfusun % 10-15'ini engelli bireylerin¹⁵ oluşturduğu düşünülürse, din eğitiminde engellilere yönelik eğitimin ve özellikle materyal tasarlanmanın zarureti daha iyi anlaşılabilir. Bu çalışma ile engelli din

¹⁴ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayınları, (10. Baskı), Ankara 2012, s. 270.

¹⁵ Necate Baykoç Dönmez, “Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010, s.19.

eğitiminde görülen bu sıkıntılar belirlenip ortadan kaldırılması için engel guruplarına göre öğretim tasarımının nasıl olabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gün geçtikçe eğitimde ve din eğitiminde materyallerin değiştiğini söylemek mümkündür. Klasik yöntem ve tekniklere uygun olarak hazırlanan materyaller ile günümüzde engellilere yönelik din eğitiminde belirlenen amaçlara ulaşmak hem zaman alıcı hem de zordur. Dahası din eğitiminde, öğretim teknolojilerinden yararlanmak ve bu çerçevede yeni materyaller tasarlamak engellilerin, dilsel, bilişsel, duyuşsal, devinimsel, vb. gelişimlerine ciddi katkı sağlayabilir. Bunun için engellilere değer verilmesi, engellilerin bireysel farklılıklarının bilinmesi, din eğitimine olan ihtiyaçlarının ve bunları giderme yollarının iyi saptanması gerekir.

Engelli öğrencilerin öğrenmeleri normal akranlarından farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla bu öğrenciler için kullanılacak materyallerin tasarımı da farklılık gösterir. Engelli eğitiminde klasik eğitim materyallerinin yanı sıra modern araç gereçlerden faydalanılması, öğrenme-öğretme ortamında materyalden yararlanma usulünün bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada bir taraftan “Engellilerin özellikleri nedir? Kur’an ve Hadislerin engelliler yaklaşımı nasıldı?” sorularına cevap aranırken diğer taraftan, formel eğitimde “din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi sürecinde engellilerin yeri” öğretmen görüşlerine dayalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bireyin kendisi engelli olabildiği gibi engelli bir yakını da olabilir. Bununla birlikte her birey ve yakını birer engelli adaydır. Kişinin bir şekilde ilişkide olduğu bu “olgu” karşısında ne yapması gerektiğini ve nasıl davranacağını bilmesi eğitsel bir gerekliliktir. Öte yandan engelli bireyin, engellilik halini kabul etmesine katkı sağlayacak bir takım bilgileri dinden, dolayısıyla Kur’an ve Hadis’ten öğrenmesi mümkündür. İnsanın iç dünyasında sığınabileceği bir varlığı hissetmesi, karşılaşabileceği sıkıntıları aşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca kendisini manen iyi hissedebileceği ve moralinin yüksek olmasını sağlayabileceği durumları yaşayabilmesinde dini inancının önemi son derece büyüktür.¹⁶ Çünkü aşkın bir varlığa

¹⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, Samsun 2000, s. 71.

inanmak, güven duygusunu oluşturmaktadır. Birey, Allah'a iman duygusuyla kendisini bir takım değerlere bağlamaktadır. Örneğin, kendisini yalnız hissettiğinde aynı değerlere inanan diğer insanlarla birlikte olma duygusuyla içinde bulunduğu toplumda bir yerinin ve anlamının olduğunu kavramaktadır. Sorunları aşabilecek bir gücü kendisinde hissettiği zamanlarda da güven duygusunu kazanabilmektedir.¹⁷ Bu noktada çalışmamızla, özel eğitime ihtiyaç hisseden öğrencilerin tanınması ve bu öğrencilere yönelik din eğitiminin nasıl olabileceği ortaya konma suretiyle bu alana katkı sağlanması amaçlanmaktadır..

Dünyadaki insanların azımsanmayacak bir bölümünü engelli bireyler oluşturmaktadır. Günümüzde bu kimselerin eğitimi konusu önemsenmekte ve bu konudaki çalışmalar da gittikçe artmaktadır. Farklı engel gruplarına mensup bireylere “yatılı” ve “gündüzlü” olarak, uygun eğitimin verilmeye çalışıldığı ülkemizde, engellilere yönelik eğitim-öğretim “Ayrı Okullarda Özel Eğitim Uygulamaları”, “Normal Okullarda Özel Eğitim Uygulamaları” şeklinde sürdürülmektedir. Bu çalışmanın amacı; söz konusu okullarda görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin görevleri esnasında öğretim teknolojilerinden yararlanma ile materyal tasarımı hususunda karşılaşılabilecekleri muhtemel sorunları belirleme, bu sorunlara çözüm önerileri sunma, materyal tasarım ilkelerine uygun ve dersin amaçlarıyla uyumlu yeni materyaller tasarlayabilmelerine katkıda bulunmaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Çocuğa verilecek din eğitiminde nasıl bir yol takip edilmesi, ya da bu konuda izlenmesi gereken prensiplerin neler olması gerektiği din eğitiminde karşılaşılan problemlerden biridir.¹⁸ Çağdaş eğitimin temelini, öğrencinin biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimini göz önünde bulundurarak onun ilgi, istek ve kabiliyetleri doğrultusunda verilen eğitim oluşturmaktadır.¹⁹ Din eğitimi de bilimsel olarak verilmeye çalışıldığında, yukarıdaki temelden hareket edilmelidir. Bununla beraber eğitimin her safhasında, insanın doğuştan gelen yetenekleri ile dış çevrenin etkileri birlikte düşünülmelidir. İnsan, yaratılış özelliklerine göre çevresinden yapılan etkilere

¹⁷Peker, s. 71.

¹⁸ Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, (6. Baskı), Beyza Kitap Yayınları, İstanbul 2009, s. 15.

¹⁹ Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitimin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun 2000, s. 33.

karşı pasif yahut aktif olarak tepkiler gösterir. İnsan çevre ilişkileri ömür boyu devam eden bir süreçte gerçekleşir. Bu ilişkiler sonucu, insan bir takım bilgi, beceri, alışkanlık, davranış, düşünüş, duyuş ve inanış şekilleri kazanmaktadır.²⁰ Bu çalışma formel eğitimde engelliler ile olabilecek her türlü iletişimde onlara istendik davranışı (bilgi, inanç, beceri, duyuş) kazandırma noktasında öğretmenlere yarar sağlayacağından önemli olduğu düşünülmektedir.

Engelli tedavisinde engelli kimselerin sahip oldukları engelin ortadan kaldırılması birinci öncelik olmalıdır. İyileşmesi mümkün olmayan hastalıklara karşı koruyucu tedavi yapılmalıdır. Dahası engelli bireylerin insan oldukları için değerli oldukları, engelin sınanmak için kendilerine verildiği, bunları topluma kazandırmak için tüm toplumun ortak anlayış ile hareket etmesi gerektiği fikri herkesçe kabul edilmelidir. Böylece engellilere yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri düzenlenebilir, programlar geliştirilebilir, öğrenmelerini kolaylaştırmak üzere materyaller tasarlanabilir. Son yıllarda engelliler ile ilgili duyarlılığın arttığı ülkemizde bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarda artış gözlenmektedir. Ancak din eğitiminde engellileri konu edinen çalışmalar istenilen düzeyde değildir. Yapılan araştırmalar içerisinde öğretim teknolojilerini ve materyal tasarımının dahil olduğu bir çalışmaya rastlanmamıştır. Böyle bir araştırmanın olmaması bu çalışmanın yapılmasında etkili olmuştur. Bu araştırma; din eğitiminde, engellileri konu edinen, engellilere yönelik öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı ile ilgili eksiklikleri gidermeyi amaçlayan ilk çalışmalardan biri olduğu için önemli olduğu düşünülmektedir.

Eğitim teknolojilerinden yararlanma ve işlevsel materyalleri kullanma, öğretimi kolaylaştırma, zamandan tasarruf sağlama, bilgi ve davranışı kalıcı bir hale getirmede önemlidir. Bu bakımdan engellilere yönelik din eğitiminde; yapılan bu çalışmadan, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri, vaizler, imamlar, Kur'an kursu öğreticileri vb. kimselerin yaralanabileceği umulmaktadır.

V. SAYILTILAR

Sayıltı, bir araştırmanın olası sonuçlarına dair yapılan tahminlerin ifadesidir. sayıltı yazmak araştırmanın kuramsal temellerine dayalı olarak tahminler

²⁰ Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, (2. Baskı), Şule Yayınları, İstanbul 1997, s. 15-16.

yürütülmesine, araştırmanın sonuçları üzerinde derinlemesine düşünülmesine katkıda bulunur.²¹ Hipotez cümleleri, tasvir edici araştırmalarda soru cümleleri şeklinde de kurulabilirler. Zira bu tip araştırmalarda amaç olgular arası ilişkinin nasıl oluştuğunu açıklamak değil, olguyu ya da olgular arası bağlantıyı tasvir etmektir. Bu şekilde kapsamı çerçevelenen araştırma, bilimsel çalışmanın seçici ve sınırlandırıcı olma özelliğini kazanır. Böylece analitik bilgi sürecinin işletilmesi ve sistematik bilgiye ulaşılması mümkün olur.²²

Formal eğitimde, Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi, Temel Dini Bilgiler, Hz. Muhammed'in Hayatı, Kur'an-ı Kerim derslerinde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı ile ilgili durumu tespiti yarayan ve bu araştırmanın çerçevesini belirleyen varsayımlar şunlardır:

- Okulların fiziki yapıları, buldukları mekânlar ile sınıflar ve sınıfların iç dizaynları vb. engellilere yönelik din öğretimine etki eder.
- Engellilere yönelik din eğitiminde, alan ve pedagojik yeterlilikleri olan öğretmenler diğer meslektaşlarına nazaran daha başarılı olurlar.
- Engelli öğrenciler için BEP çerçevesinde hazırlanan materyaller ile yapılan eğitim, normal planlar ile verilen eğitime göre daha verimlidir.
- Öğretme-öğrenme sürecinde birçok duyu organlarına hitap eden materyaller ile bilgisayar ve bileşenlerinden yararlanmak engellilere yönelik din eğitimine olumlu etkide bulunur.

VI. YÖNTEM

A. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma, din eğitimi kapsamında değerlendirilen dersleri fiili olarak yürüten öğretmenlerin düşüncelerine dayalı yapılmış nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı

²¹ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (9. Baskı) Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. 64.

²² Nurullah Altaş, *Çok Kültürlülük ve Din Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2003, s. 23.

alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir.²³

Görüşme tekniği araştırmalarda kişiler ile sözlü iletişim kurmak suretiyle bilgi toplama tekniği olarak²⁴ ifade edilir. Bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede etkili bir yöntem olduğundan yapılan bu araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmede; beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi birçok boyut mevcuttur. Bu yönüyle de bireylerin zaman zaman birbirini duymadığı, mesajların yanlış alındığı ve çok az derinliğin bulunduğu sıradan bir konuşmadan farklıdır.²⁵ Dahası bu çalışma kapsamında yapılan “görüşme”de günlük etkileşim ve iletişim sürecinde oluşan hatalardan uzak durulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada; engellilerin buldukları okullarda görev yapmakta olan din dersi öğretmenlerinin engellilere yönelik din eğitimi ile ilgili görüşleri, betimsel bir analiz ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte; konuyla ilgili olası çeşitlilik, zenginlik, farklılık ve aykırılıklar çalışmaya dâhil edilerek bütüncül bir resmin elde edilmesi hedeflenmiştir. Bunun için birinci bölümde alan yazın taraması yapılarak kuramsal çerçeve belirlenmiştir. Öğretmen görüşlerine ve araştırma sırasında katılımcı gözlem bulgularına ise daha çok ikinci bölümde yer verilmiştir.

B. EVREN VE ÖRNEKLEM

Engellilere eğitim verilen kurumlarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini fiili olarak yürüten öğretmenler araştırmaya konu olan evrenimizi oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte; buralarda görevli tüm Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine giren öğretmenlerin “din eğitiminde engellerin yeri” ile ilgili bakış açılarını, deneyimlerini ve algılarını öğrenebilmek mümkün değildir. Bunun için evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada da örneklem olarak özel eğitim kurumlarında ve normal okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini veren 22 öğretmen ile görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu öğretmenlerin 6’sı Trabzon, 8’i Erzurum, 8’i Muş ilinde

²³ Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (7. Baskı), Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 39.

²⁴ Suat Cebeci, *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s.104.

²⁵ Yıldırım- Şimşek, s. 119.

çalışmaktadırlar. Oluşturulan bu “araştırma grubunun” (örneklem) evreni temsil gücüne sahip olmasına, evren hakkında genellemeyi mümkün kılabilecek ve bilgiyi, evrenin bütününe tek tek araştırmaya gerek kalmadan sağlayabilecek yapıda olmasına dikkat edilmiştir.²⁶ Bunları yaparken hem temsil yeteneği olan bir örneklem büyüklüğü, hem de maliyet, zaman ve veri analiz şartları dikkate alınarak dengeli olunmaya çalışılmıştır. Böylece, işitme engelli, görme engelli, zihinsel engelli, otistik engelli ve çoklu yetersizliği olan engellilerin buldukları okullarda din eğitimi derslerini yürüten öğretmenler ile görüşülmüştür.

C. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Örneklem olarak seçilen engelli öğrencilerin bulunduğu okullarda görev yapan ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Temel Dini Bilgiler, Hz. Muhammed’in Hayatı ve Kur’an-ı Kerim derslerini yürüten öğretmenler ile yapılan “Görüşme tekniği” veri toplama aracımızı oluşturmuştur. Burada kullanılan “yarı yapılandırılmış” görüşme soruları sonucu betimsel bir analiz yapılarak veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için görüşmede sorulan sorular ön test yapıldıktan ve alanında uzman kişilere danışıldıktan sonra belirlenmiştir. Uzmanlara soru maddeleri verilerek, kendilerinden bu soruların açık ve anlaşılır olup olmadığını, ele alınan konuyu kapsayıp kapsamadığını ve gerekli olan bilgileri sağlama noktasında işlevsel olup olmadığını, kontrol etmeleri istenmiştir. Pilot uygulama sonuçlarına göre görüşme formuna son şekli verilmiştir. Bu çalışmaların sonunda soru maddelerinin geçerliliği saptanmış ve sorular yeterli görülmüştür. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 22 öğretmene uygulanmıştır. Elde edilen veriler kendi içinde kodlardan oluşan temalar halinde gruplandırılmıştır.

Nitel bir araştırma çeşidi olan görüşme tekniği ile görüşmeye konu olan araştırma hakkında kapsamlı bilgi elde etmek mümkündür. Böylece, bu çalışmamıza konu olan “din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi sürecinde engelliler” ile ilgili pratikte nelerin değişebileceği konusuna vurgu yapılabilmektedir.²⁷ Bununla birlikte, araştırma konusu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaların (kitap, makale, tez, el kitabı ve diğer

²⁶ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (5. Baskı), Sakarya Yayınları, Sakarya 2007, s. 123-124.

²⁷ Salih Çepni, *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, (5. Baskı), Trabzon 2010, s. 82.

araştırmaların) yazılı literatür taraması yapılarak buradan elde edilen bilgiler ışığında konunun teorik çerçevesi, yani birinci kısmı oluşturulmuştur. İkinci kısım ise mülakat ve katılımlı gözlem tekniğiyle elde edilen bilgilerin değerlendirilmesine dayalı, alan araştırmasından oluşmaktadır.

D. VERİLERİN ANALİZİ

Görüşme esnasında tutulacak notlarla kaydedilmesi, görüşmenin akıcılığını engelleyebilmektedir. Dolayısıyla, kaynak kişilerin kabul etmesi ve olanakların elvermesi sayesinde görüşme içeriği ses kayıt cihazıyla anında kaydedilmiştir. Daha sonra ses cihazı ile kaydedilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılıp metin haline dönüştürülmesi ve yorumlanması işlemlerine geçilmiştir. Bununla birlikte; fikirlerini beyan edenlerin kimler olduğu hususunda okuyucuya ipucu vermesi bakımından, görüşmeye katılan kişiler mezun oldukları bölümlere göre kodlanmıştır.

Nitel araştırmalarda; araştırmacıdan beklenen sadece betimsel veri toplamak ve bunları mantıklı bir yapı içerisinde sunmak değildir. Araştırmacının verilerden elde ettiği bulguları bilimsel bir titizlikle tanımasının yanı sıra, yorumlaması ve uygulamaya ilişkin bir takım çıkarımlarda bulunması gerekmektedir.²⁸ Bunun için çalışmamızda “çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması”, aşamalarından oluşan “betimsel analiz” kullanılmıştır. Bu şekilde yapılan betimlemelerden yola çıkılarak yorum yapmaya ve bazı çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, farklılık arz eden durumlarda engel gurupları için ayrı ayrı yorumlarda bulunulmuştur.

VII. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bu çalışma, Muş, Erzurum, Trabzon illerinde engelli okullarında ve normal okul bünyelerinde yer alan özel eğitim sınıflarında ya da kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu normal sınıflarda eğitim veren 22 öğretmenin görüşleri ile sınırlıdır. Bu öğretmenler normal okul bünyelerinde kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu normal sınıflarda, yine normal okul bünyelerinde oluşturulan özel eğitim sınıflarında, özel eğitim okulları kapsamında yer alan orta ve ağır düzey zihinsel engelliler okulları,

²⁸ Yıldırım-Şimşek, s. 224.

işitme engelliler okulları, görme engelliler okulları, otistik engelliler okullarında çalışmaktadırlar. Ayrıca; çalışmada sadece alan taraması, gözlem ve nitel çalışmalarda kullanılan görüşme tekniği kullanılarak bilgiler bir araya getirilip çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

VIII. TEMEL KAVRAMLAR

A. ENGELLİ

Çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren görme, işitme, dil ve konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik veya ruhsal özürlü olan bireylere engelli denir.²⁹ Engelli kavramı sahip olduğu engel sebebiyle akranları gibi oynaması gereken rolleri oynamakta sıkıntı çeken kimseler için de kullanılabilir.³⁰ Bu kavram yerine özürlü, özel eğitim gereksinimli, özel eğitime muhtaç, vb. farklı kavramlar da kullanılır.

B. BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMI

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP), her engelli çocuk ile onların öğretmen ve ebeveynlerinin özel gereksinimlerini karşılamak için eğitim kurumu tarafından geliştirilen yazılı özel eğitim programlarıdır.³¹ Bu programlarda çocukla ilgili olmak üzere yedi bölüm bulunur. Bu bölümler,

- Kimlik bilgileri,
- Performans düzeyi ifadeleri,
- Uzun ve kısa dönemli amaç ifadeleri,
- Özel eğitim ve ilgili servisler,
- Genel eğitim uygulamalarından katılmayacağı alanlar,
- Uygulanacak değerlendirme,
- Ailenin bilgilendirilmesi, olarak sıralanabilir.

²⁹ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, (2012), *T. C. Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

³⁰ Şakir Canöz, “Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim”, *İlköğretimde Özel Eğitim*, (2. Baskı), (Ed. Hasan Avcıoğlu), Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 3.

³¹ Nur Akçin, “Bireyselleştirilmiş Eğitim ve Öğretim Programlarının Hazırlanması”, *Öğretmenlik Programları için Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010, s. 42.

C. KAYNAŞTIRMA

Kaynaştırma; Engelli öğrencilerin sağlıklı akranlarıyla beraber aynı sınıfta eğitim görmeleri olarak tanımlanabilir.³² Yönetmeliğe göre ise kaynaştırma; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri sağlanarak, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise gibi eğitimin farklı kademelerinde, resmi ya da özel, örgün ya da yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.³³Başka bir tanıma göre ise; özel gereksinimli öğrencilerin gerekli destek hizmetleri sağlanarak tam ya da yarı zamanlı kendisi için en az kısıtlayıcı ortamı olan normal eğitim sınıflarında eğitim görmesidir.³⁴ Kaynaştırmada amaç, çocuğu normal hale getirmek değil, çocuğun ilgi ve yeteneklerini en iyi şekilde kullanmasına destek olmak, eğitsel ve sosyal olarak toplumla bütünleşmesini sağlamaktır.

D. ÖZEL EĞİTİM

Özel eğitim, normal öğrenci özelliklerinden önemli ölçüde farklılaşan öğrencilere sağlanan, bireysel olarak planlanmış ve bireyin bağımsız yaşama imkânlarını artırmayı hedefleyen eğitim hizmetlerinin bütünüdür.³⁵ Özel eğitim ayrıca “özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile özel eğitim gerektiren bireylerin bireysel yeterliliklerine dayalı, gelişim özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim”³⁶ olarak da ifade edilmektedir. Özel eğitim gerektiren çocukların eğitiminde temel personel, özel eğitim personeli özellikle öğretmen olmakla birlikte pek çok farklı uzmanlık alanlarından oluşan ekibi de ifade etmektedir. Bu ekipte bulunan bireyler engellilerin gereksinim duyduğu hizmetlerin türüne, gereksinimlerine göre farklılaşmaktadır.

³²Samuel Kirk vd., *Exceptional Children*, (12. Baskı), Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston 2009, s.19.

³³ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.

³⁴ Nilay Atkın, “Kaynaştırma”, *İlköğretimde Özel Eğitim*, (2. Baskı), (Ed. Hasan Avcıoğlu), Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 3.

³⁵Canöz, s. 1.

³⁶Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2006),*T.C. Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.

E. ÖZEL EĞİTİM SINIFI

Okul ve kurumlarda, durumları ayrı bir sınıfta eğitim görmeyi gerektiren öğrenciler için yetersizlik türü, eğitim performansları ve özelliklerine göre açılan sınıflara özel eğitim sınıfı denilmektedir. Bu sınıflarda eğitim gören öğrenciler kimi zamanlarda normal akranlarının oldukları sınıflarda derse devam edebilirler.³⁷

³⁷ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2006), *T.C. Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE ENGELLİLER

1.1. EĞİTİM

İlk insanın yeryüzünde varoluşuyla ortaya çıkan ve insanlıkla beraber var olan eğitim, doğumla başlar ve yaşam boyu devam eder. Farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda insanlığın üzerinde çokça düşündüğü ve gündeminden düşürmediği bu kavramı değişik şekillerde tanımlamak mümkündür. Bununla beraber eğitim, bireyin doğumundan ölümüne kadar devam eden bir olgu olduğundan ve politik, sosyal, kültürel ve bireysel boyutları aynı anda içinde bulundurduğundan, çok farklı şekillerde tanımlanabilir. Her dönemin kendi ihtiyaç ve beklentileri bu tanımlamalarda etkin bir role sahiptir. Aşağıda bu tanımlardan birkaçı yer almaktadır.

Din eğitimcisi Suat Cebeci'ye göre eğitim; çeşitli etkileşimlere dayanan çok yönlü ve geniş kapsamlı bir süreçtir. Bu süreçte toplumlar, eğitim ile yeni yetişen nesli belli bir kimlikle, belli bir bilgi ve kültür düzeyinde yetiştirmeyi arzular. Yeni kuşağa ideal davranışları kazandırmak için geniş kapsamlı kontrol etme ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyaçlarını da eğitim ile karşılarlar.³⁸

Eğitimi, belli bir dönemde yaşayan insanların kendi duygu, düşünce ve alışkanlıklarını bir sonraki kuşağa aktarma işlemi olarak gören Türk sosyolog Ziya Gökalp'ın eğitim tanımı, “toplumda yetişmiş neslin yetişmekte olan nesle fikirlerini ve hislerini aktarması”³⁹ şeklindedir. Abbas Çelik'in İ.Hakkı Baltacıoğlu'ndan naklen yaptığı tanım ise; “Ferdin bir yandan fikirlerini, bir yandan hislerini tahrik ederek fiile sevk etmek, fiili muhitine tanzim etmek sonra bunu ferdin ruhunda kökleştirmek” şeklindedir.⁴⁰

Eğitim özellikle çağımızda “hayat boyu devam eden bir süreç” olarak görülmekle birlikte farklı dönemlere ayrılıp incelenebilmektedir. Her dönemin kendine has kritik evreleri mevcuttur. Bununla birlikte bu evrelerden geçen bireylerin kişilik, duygu ve düşünce gelişimi de birbirlerinden farklılık arz eder. Tüm bunları içine alan ve

³⁸ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2005, s. 4.

³⁹ Ziya Gökalp, “Maarif ve Hars”, *Yeni Mecmua*, II(2), 13 Temmuz 1918, s. 502.

⁴⁰ Abbas Çelik, *Din Eğitimize Tarihsel Yaklaşım*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 2001, s. 8.

ülkemizde eğitim bilimleri alanında kabul gören tanım ise Selahattin Ertük'e aittir. Ona göre; "Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir".⁴¹ Bu husus eğitimin amaçlı, bilinçli planlı ve programlı bir faaliyet olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla amaçları belirlenmeden, plan ve program yapılmadan gerçekleştirilecek bir eğitim etkinliğinin istenilir davranış değişikliğini gerçekleştirme mümkün değildir.⁴²

Cemal Tosun, ise yukarıdaki tanıma "deneme" kavramını ekleyerek yeni bir tanım yapmıştır. Ona göre; "Eğitim, bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir".⁴³

Eğitim, bireyin varlığını anlamlı kılmak ve gerekliliklerini yerine getirmek üzere madden ve manen terbiye edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımda anlaşıldığı üzere eğitim ile bireyin varoluşsal gayesini idrak etmesi ve yerine getirmesi beklenir.

İnsan yaratılış özelliği olarak bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde etkilenmeye, davranış kazanmaya ve davranışlarını değiştirmeye müsaittir. Dahası insan, hem kendi cinsinden olanları hem de çevresini ve çevresindeki diğer yaratıkları, etkileyerek geliştirme kabiliyetindedir.⁴⁴ Eğitim ile kişiden beklenen bu davranışlar yerine getirilebilir.

Eğitim kavramını yukarıdaki tanımlardan farklı şekillerde tanımlayanlar da olmuştur. Yapılan bütün eğitim tanımlamalarına bakıldığında eğitimin genel olarak aşağıdaki şekillerde belirtildiği görülmektedir.⁴⁵

- Eğitim bir süreçtir.
- Eğitim bir sürecin sonucudur.
- Eğitim bir eğitimcinin yaptığı iştir.
- Eğitim, öğrencinin yaptığı iştir.(kendi yaşantıları sürecinde kendini değiştirme)
- Eğitim, eğiten ile eğitilen arasındaki ilişkilerin etkisidir.

⁴¹Tosun, s. 19.

⁴² M. Akif Kılavuz, *Kuşaklararası Din Eğitimi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 113; Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelken Yayıncılık, Ankara 1972, s. 12.

⁴³ Tosun, s. 19.

⁴⁴ Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretiminde Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayınları, Ankara 1991, s. 25.

⁴⁵ Tosun, s. 17-18.

- Eğitim, eğiten ile eğitilen arasındaki etkileşimin adıdır.
- Eğitim eğitimcilerin hedefidir.

İnsanların, diğer insanların şahsiyetlerini herhangi bir açıdan etkilemeyi denedikleri davranışlar bütünü olan eğitim kavramı içerisine bilgi ve anlayış dâhil olmak üzere kazanılan olumlu olumsuz bütün tecrübeler dâhil edilebilir. Bu anlamda eğitim; bireyi istendik nitelikte kültürleme sürecidir.⁴⁶

Ülkemizde gelişen teknoloji ile beraber eğitim alanında da bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin başında da yapılandırmacı eğitim anlayışının benimsenmesidir. Yapılandırmacılıkta bilginin hiçbir zaman kişiden bağımsız olmadığı, duruma özgü, bağlamsal ve bireysel anlamların görünümü olduğu kabul edilmektedir. Bilgiyi yapılandırarak elde etmeyi vurgulayan ve bireylerin kendilerinde var olan bilgi ile beraber yeni bilgiyi, kendi özel durumlarına uyarlayarak öğrenmelerini esas alan bir anlayıştır.⁴⁷ Bu anlayışın bir gereği olarak engellilere yönelik din eğitiminin ve bileşenlerinin yeniden ele alınması gerekir.

1.2. EĞİTİM VE ENGELLİLER

Kişilik, dil, sosyal, uyumsal, bedensel özellikleri ve öğrenme yetenekleri konusunda çocuklar birbirlerinden farklılık arz ederler. Kimisi hızlı öğrenirken kimisi yavaş öğrenir. Kimisi öğrendiğini başarılı bir şekilde hayatta karşılaştığı yeni durumlarda kullanırken, kimisi öğrendiğini kalıcı duruma getirmekte ve genelleştirmekte güçlük yaşar. Ancak bu farklılıklar özel eğitime gereksinim duyan çocuklarda olduğu kadar fazla değildir. Çünkü herhangi bir engele sahip olan birey bu engel nedeniyle öğrenmede güçlük çeker. Onun için normal birey gibi eğitim hakkına sahip olan engelli tanıyarak, engel durumu ve gereksinimini göz önünde bulundurarak ona uygun yöntem, teknik ve materyal ile eğitim yapmak gerekir.

Çeşitli şekillerde açıklanabilen bir kavram olan “engel” üzerinde ittifak edilmiş bir tanım yoktur.⁴⁸ Kültürden kültüre toplumdan topluma tanımı değişebilen bu kavram

⁴⁶ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme Ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*, (20. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. xxi.

⁴⁷ Eyüp Şimşek, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları “Ahlak” Öğrenme Alanlarının İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Erzurum 2012, s. 202.

⁴⁸ DünyaAhmed Abdullah Ahmed, *Gender, Disability and Islam: Living With Visual Impairment in Bahrayn*, 2007, s.8.

ülkemizde, bir güçlük ya da yetersizliği olan bireyin çevre ile etkileşiminde yaşına, cinsiyetine, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak normal kabul edilen bir rolü yerine getirmede sınırlılıklara yol açan ya da bireyi bunları yapmaktan alıkoyan bir problem durumu şeklinde tanımlamak mümkündür. Herhangi bir engele sahip birey, yaşadığı sürece yaş, cinsiyet sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri yetersizlikleri yüzünden yerine getirememektedir.⁴⁹

Engelli; farklı şekillerde tanımlanmış olmasına rağmen Özürlüler Kanunu'nda, “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tarif edilmektedir.⁵⁰

Yetersizliği olan “Engelli” kelimesi yerine “özürlü” veya “sakat” kelimeleri de kullanılmaktadır. Ancak yetersizlik yaşayan bireyi tanımlamak için kullanılacak kavramı seçerken bu kavramın özre sahip olan bireyleri daha iyi tanımlayan ve onları incitmeyen özellikte olmasını göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla beraber henüz ortak bir kavramı kullanmada uzlaşma sağlanamamıştır.

Özürlü hakları konusunda mücadele veren sivil toplum kuruluşlarıyla resmi kurumlar arasında bu kavramlardan hangisinin kullanılacağı konusunda ortak bir anlayış söz konusu değildir. Vakıfların birçoğu engelli kelimesini tercih edip bu adla kurulmuşken, konfederasyonun ismi “Türkiye Sakatlar Konfederasyonu”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı müdürlüğün adı “Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü”, daire başkanlığının adı ise “Özürlü Hizmetleri Daire Başkanlığı”dır.

Son dönemde engelli teriminin günlük yaşamda ve bilimsel alanlarda daha çok tercih edilmesi bizi de bu ifadeyi kullanmaya sevk etmiştir. Bununla beraber engellilik kavramı dışındaki kavramlar daha çok bireyin fonksiyon kaybını çağrıştırmakta böyle bir anlam ise engelli ve ailesi için daha fazla örseleyici olabilmektedir. Engelli kavramı ise engeli nedeniyle kişinin sosyal yaşamının etkilenmesini ön plana çıkarmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Özgür, s. 3.

⁵⁰ Özürlüler Kanunu, (2005), *T.C.Resmi Gazete*, 5378, 01Temmuz 2005.

⁵¹ Tezcan, s. 4.

Engelliler ile ilgili sınıflandırma da farklı şekillerde yapılmaktadır. Genel anlamda engelliler “bedensel ve zihinsel engelliler” olarak sınıflandırılmaktadır. Detaylandırılarak yapılan sınıflandırmalar “İşitme Engelli Olanlar, Zihinsel Engelli Olanlar, Görme Engelli Olanlar, Fiziksel Engelli Olanlar, Öğrenme Göçlüğü Olanlar, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olanlar (DEHB), Yaygın Gelişimsel Bozukluk (YGB) ve Otistik Spektrum Bozuklukları Olanlar (OSB), Uzun Süreli (Süreğen) Hastalığı Olan ve Hastahane Yatanlar, İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları Olanlar, Üstün ve Özel Yetenekli Olanlar” şeklindedir.⁵²

1.2.1. Görme Engelliler

Beş duyu organından biri olan ve görmeyi sağlayan göz, bireye öğrenmelerin temelini oluşturan zengin duyumları veya uyaranları kazandırır. Görme duyusunun herhangi bir şekilde zedelenmesi, öğrenme sürecini doğrudan etkilemektedir. Çünkü görme duyusu edindiğimiz bilgilerin büyük bir kısmına tesir etmektedir.

Dünya çapındaki görme yetersizliklerinin yaklaşık % 85'i, körlüklerin de %75'i önlenebilir ya da tedavi edilebilirdir. Fakat görme yetersizliğinin yaklaşık olarak % 87' si gelişmekte olan ülkelerde olmasından dolayı bu hastalığın hemen ortadan kalkması beklenmemektedir. Bununla beraber enfeksiyon hastalıklarına bağlı görme yetersizliği dünya genelinde azalmaktayken yaşa bağlı olan yetersizlikler artmaktadır.⁵³

Genel olarak “kör” ve “az gören” olarak sınıflandırılan görme engeli, yasal ve eğitsel olarak farklı tanımlanmaktadır.

Eğitsel açıdan kör; görme duyusunu öğrenme için fonksiyonel olarak kullanamayan veya görsel öğrenme materyalinden yararlanmayan kişidir. Bu bireyler öğrenmede işitme ve dokunma duyularına bağlı olarak, öğretimlerini; dokunarak, okuduğu kabartma yazısıyla (Braille) ve konuşan kitaplardan sürdürme gereksinimi duyarlar.

⁵²Dönmez, s. 11-12.

⁵³Necate Baykoç-Atilla Sümer-Bahar Uyaroğlu, “Görme Engelli Çocuklar Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 224.

Az gören; görme duyusunu öğrenme için kullanabilen veya görsel öğrenme materyalinden yararlanabilen birey olarak tanımlanmaktadır. Bunlar, büyüteçler yardımıyla büyük puntolu yazıları okuyabilirler.

Yasalar ile belirlenen tanıma göre, görme alanı 20 dereceden az ve görme keskinliği 20/200 ya da daha az olan bireylere görmez (kör) denir. Bu tanıma göre kör; görme duyusunun zedelenmesine ilişkin gerekli tüm müdahalelerden sonra, normal görme gücüne sahip bir kişinin 200 ayaklık mesafeden görebildiği bir şeyi, 20 ayaklık ya da daha yakın mesafeden gören ya da hiç görmeyen kişidir.⁵⁴

Yasalar ile belirlenen tanıma göre görme keskinliği 6/18'den az 3/60'a eşit ya da daha fazla olan ya da görme alanı 10 dereceden daha az olan bireylere "az gören" denilmektedir. Bu tanıma göre "az gören"; görme duyusunun zedelenmesine ilişkin gerekli tüm müdahalelerden sonra, görme gücüne sahip bir kişinin 200 ayaklık mesafeden görebildiği bir şeyi 70-20 ayak arasında bir mesafeden gören kişi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵

Dünya Sağlık Örgütü görme engelini üç kategoride sınıflandırmıştır.⁵⁶

Sınıflandırma Düzeyi	Görme düzeyi	Yetersizlikten etkilenme derecesi
Normal	Normal görme/ Normale yakın görme	Özel araçlar olmadan görevleri yerine getirebilir.
Az Görme	Orta	Özel araçlarla görevlerini normale yakın düzeyde yerine getirebilir.
	Düşük	Görme ile ilgili görevleri özel araçlar yardımıyla bile yavaş ve aralıklı olarak yapar.
	Çok düşük	Ayrıntılı görme gerektiren işlerde güçlük yaşar. Bu işlerin çoğunu yerine getiremez.
	Köre yakın	Çevreden bilgi almak için diğer duyulara daha çok güvenir.
Kör	Kör	Hiç görme yoktur tamamıyla diğer duyulara bağlıdır.

⁵⁴ Baykoç-Sümer- Uyaroğlu, s. 224.

⁵⁵ Cavkaydar, H.Diken, s. 40-41.

⁵⁶ Baykoç-Sümer- Uyaroğlu, s. 226.

Yukarıdaki eski sınıflandırmanın yetersiz olduğunu düşünen Dünya Sağlık Örgütü zamanla görme engelli sınıflandırılmasının aşağıdaki şekilde yapılmasını önermiştir.

Dünya Sağlık Örgütünün yeni sınıflandırma önerisi şöyledir⁵⁷

- Hafif düzeyde görme yetersizliği olanlar (---6/18)
- Orta düzeyde görme yetersizliği olanlar (6/18-6/60)
- Ağır görme yetersizliği olanlar (6/60-3/60)
- Görmezlik (körlük) (3/60-1/60)
- Görmezlik (körlük) (1/60---ışık algısı)
- Görmezlik (körlük) (hiç ışık algısı yok)

Çocuğun görme duyusuna ilişkin yetersizliğin meydana geldiği yaş/dönem ve engelin derecesi, görme engelli bireyin kişiliğinin gelişiminde etkili faktörlerdir. Görme engellilere yönelik din eğitiminde, engellerinin özelliklerine ilişkin sunulan bilgilerin farklılık arz etmesi ve engelli kişilerin görme engellerinin yanında farklı engellere de sahip olması, bunlara yaklaşımda göz ününde bulundurulması gereken hususlardır.

Görme yetersizliği olan çocuklarla konuşmak, eşyaların isimlerini söylemek, eşyaları tanıtmak, onlara dokunmalarını sağlamak ve onlarla oynamak dil gelişimini sağlar. Çocuğun konuşmasına fırsat verilmeli ve kullandığı sözcükler ve anlamları zenginleştirilmelidir. Görme yetersizliği olan çocuklar, yüz ifadelerini ve hareketleri göremediklerinden dokunma duyusu, duyguların ifadesini anlamada büyük önem taşımaktadır.⁵⁸

Görme engelli çocuk benmerkezci bir yapıda olmasına rağmen sözel dil becerisi normaldir. Bu çocukların sesleri ve konuşulanları taklit etmede sorunları yoktur. Bununla beraber doğuştan görme engelli bireyler ile doğumdan belli bir müddet sonra görme engelli birey arasında dil gelişimlerinde farklılık söz konusudur. Doğuştan engelli bireyler ile iletişimde yüz ifadeleri, göz kontağı kurma ve jestler ile dönüt verme

⁵⁷ Baykoç-Sümer- Uyaroğlu, s. 226-227.

⁵⁸ Görme Engeli, *Görme Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 29.06.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr>

olmadığından bu kimseler dil gelişimlerinde akranlarını geriden takip ederler.⁵⁹ Sosyal davranışları gözleme açısından sınırlılıklara sahip görme engellinin, bu engelinden dolayı sosyal gelişimi akranlarına nazaran yeterince gelişmemiştir.

Görme engelliler, akranları ile aynı gelişim ve kapasiteye sahipken, öğrenmelerinde görme duyusundan yoksun olmanın dezavantajını yaşamaktadırlar. Görme engelinden dolayı çevreyi araştırma ve kontrol etme becerilerinde yetersizdirler. Görme yetersizliği olan çocuklar görme yetersizliği olmayan çocuklardan daha az zeki değillerdir. Ancak göremedikleri ve görenlerden farklı şekilde ve daha az bilgi edinebildikleri için nesne sürekliliği, neden-sonuç ilişkisi, sınıflandırma gibi becerilerde gecikmeler görülebilir.⁶⁰

Akademik başarısızlık, görme engellinin kendisinden değil, bu engele ilişkin uygun öğretim materyalinin görme engelli öğrencilere etkin şekilde sunulmamasından kaynaklanmaktadır. Görme yetersizliğinden etkilenmiş çocuklar için yatılı okullar (yatılı-gündüzlü öğrenciler), özel sınıflar, kaynak oda düzenlenmesi, özel eğitim danışmanlığı, gezici öğretmen ataması, normal sınıf gibi uygulamalar bulunmaktadır. Ancak ülkemizde daha çok yatılı okullar, özel sınıf düzenlemeleri, genel eğitim ortamlarının olduğu gözlemlenmektedir. Son yıllarda görme yetersizliği olan öğrencilerin, ilköğretimlerini ve özellikle ortaöğretimlerini genel eğitim ortamlarında alma gayreti içinde oldukları görülmektedir.⁶¹

1.2.2. İşitme Engelliler

İnsanoğlunun diğer insanlar ile iletişim kurma yolu, doğal olarak işitme ve işittiğini anlamlandırmadır. Dil buradaki iletişim için en önemli öğedir. Dil, İnsanın sosyal bir varlık olmasına katkıda bulunduğu gibi düşünmesini, konuşmasını ve böylece düşüncelerini ortaya koymasını da sağlar. Bundan dolayı sesin olmadığı bir dünyada bireyin tüm yönleri ile gelişimini tamamlaması zordur. İşitmeyen kimseler için normal

⁵⁹ Pınar Şafak, “Görme Yetersizliği olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A. Gönül Akçamete) Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 407-408.

⁶⁰ Şafak, s. 407.

⁶¹ Oğuz Gürsel, “Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H. Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 246.

sözcükler ile kurulan iletişim anlamsızdır. Zira bu kimseler kelimelere bir mana vermezler.

İşitmenin gerçekleşmesi için;

- Sesin olması,
- Sesin kulağa ulaşması,
- O sesin insan kulağının alabileceği frekans ve şiddet sınırları içinde olması,
- Kulaktaki dış, orta ve iç bölümleri aşması,
- Merkeze ulaşması ve merkezce algılanması gerekmektedir.

Bu işlevlerden birinin aksaması işitme engelini ortaya çıkarmaktadır.⁶²

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde herhangi bir sınıflama yapılmaksızın işitme yetersizliği; “işitme duyarlılığının kısmen veya tamamen yetersizliğinden dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanmada ve iletişimde güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönden etkilenmesi durumu” olarak tarif edilmiştir.⁶³

İşitme engelli bireylerin yaşadığı problemlerin başında dil ve konuşmaya ilişkin yetersizlikler gelmektedir. Doğuştan veya sonradan meydana gelen engel durumuna göre değişiklik arz eden bu yetersizlikler, kişinin konuşmayı öğrenmesine olumsuz bir etkide bulunmaktadır. Bununla beraber işitme kaybı yaşayan kişinin, derecesine bağlı olarak konuşmayı öğrenebileceği belirtilmektedir.⁶⁴

İşitme yetersizliğine sahip çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri, işiten akranlarınıninkine benzeyen temel örüntüleri izler. İşitme engelli çocuklarda sosyal ve kişilik gelişimi iki önemli faktörden etkilenmektedir. Bunlar çocuğun sözel dili edinmedeki zorlukları nedeniyle ortaya çıkan iletişimdeki engeller ve işitenlerin dünyasının işitme yetersizliğini algılama biçimidir.⁶⁵

⁶² Mesude Atay, *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, (2. Baskı), Özgür Yayınları, İstanbul 2007, s. 23.

⁶³ Atilla Cavkaydar, İbrahim H.Diken, *Özel Eğitime Giriş*, (3. Baskı), Kök Yayınları, Ankara 2007, s. 27.

⁶⁴ Cavkaydar, H.Diken, s. 27.

⁶⁵ Gönül Akçamete-Hasan Göngür, “İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 452.

İşitme engeline sahip bireylerin, işiten bireyler ile aynı bilişsel düzeyde olduklarını destekleyen çalışmalar⁶⁶ olsa da gelişimi bir bütün olarak değerlendirmek, herhangi bir alandaki yetersizliğin diğer alanlara etkide bulunacağını bilerek engelli bireye yaklaşmak gerekmektedir. Zira işitme kaybı sadece konuşmayı etkilemekle kalmamakta aynı zamanda beyin fonksiyonlarının gelişimine bütünüyle etki etmektedir. Zira zekâ, öğrenme, bellek gibi fonksiyonlar işitme kaybının olumsuz etkisine bağlı olarak gelişmektedir.⁶⁷

İşitme yetersizliği konuşma ve lisan gelişimini, iletişimi ve öğrenmeyi olumsuz etkiler. Eğitimde, işitme kaybının diğer gelişim alanları (zihinsel, motor ve sosyal) üzerine olan etkilerini göz ardı etmemek gerekir. İşitme sorunu olan çocuk, hem duyuşal bozukluk hem de bu bozukluğun iletişim ve öğrenme üzerine olan olumsuz etkilerini yaşar. Bu nedenle engelli öğrencilere, bu etkileri bilerek uygun yöntem ve tarzda yaklaşılmalı, onların öğrenmelerini kolaylaştıracak materyaller kullanarak eğitilmeleri sağlanmaya çalışılmalıdır.

Akranları ile aynı süreçlerden geçen işitme engeline sahip bireyler, sosyal ve duyuşal gelişimlerinde akranlarına nazaran farklı özellikler göstermektedirler. İşitme engelli çocuklar, normal işiten yaşlıları gibi kendiliğinden sözel iletişim kurma davranışına girmekte zorluk çekmektedirler. Buna bağlı olarak dil gelişimleri de normal işitenlere oranla farklılık göstermektedir. Zira sahip oldukları duyuşal yardımlarıyla öğrenen bireyde, dilin yokluğunun önemli eksiklikleri beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Okulda yaşanan anlama problemi, öğretmen ile çocuğun arasındaki mesafeye, sınıftaki gürültü miktarına ve işitme kaybının hangi frekanslarda ve derecede olduğuna bağlı olarak değişir. Eğitim – öğretimde işitme problemi yaşayan bireylerin tanınması engellerinin bilinmesi ve yaşadıkları problemlerin analiz edilebilmesi, onlara uygun bir tarzda yaklaşılmasına imkân sağlar. Öğretmenin ya da işitme kaybı olan bireyle iletişime geçecek kişinin, aşağıda uluslararası standartlara göre tipi ve dereceleri belirtilmiş engel gruplarının sınıflandırılmasını bilmesi ve bu bilgi dâhilinde hareket etmesi eğitim adına daha sağlıklıdır.

⁶⁶ Atilla Cavkaydar, İbrahim H. Diken, *Özel Eğitime Giriş*, s. 28.

⁶⁷ Erol Belgin-Esra Yücel, "İşitme Engelli Çocukların Eğitimleri", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Dr. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 187.

- 10 - 15 dB Normal İşitme
- 16 - 25 dB Çok hafif derecede işitme kaybı
- 26 - 40 dB Hafif derecede işitme kaybı
- 41 - 55 dB Orta derecede işitme kaybı
- 56 - 70 dB Orta-ileri derecede işitme kaybı
- 71 - 90 dB İleri derecede işitme kaybı
- 91 dB ve üstü çok ileri derecede işitme kaybı⁶⁸

Çocukların sağlıklı bir benlik algısı kazanarak gelişimlerini sürdürebilmeleri için olumlu ilişkiler kurabilmeye, dolayısıyla güvenli ve duyarlı bir çevreye ihtiyaçları vardır. İşitme engelli çocuklar işitme becerisini sağlıklı kullanamadıkları için aileleri, arkadaşları ve yakın çevreleriyle dahi sosyal problemler yaşamaktadırlar. Uygun olmayan mekân ve yöntem ile yapılan eğitimde işitme engelli birey, güven eksikliği ve buna bağlı olarak da hırçınlık, içe dönüklük, kızgınlık gibi davranışlar sergileyebilir.

Engelli çocuklara ev ve sınıf ortamlarında gerekli düzenlemeler yapılarak (sınıfta ön sırada oturma, duvarların ve yerlerin ses geçirici özellikler taşıması, sesin yankılanmasını en az seviyeye getirme) rahat dinleme koşulları sağlanırsa daha iyi verim elde edilir. Çocuğun içinde bulunduğu ortamda bazı özel düzenlemelerin yapılması, onun gelişimi için oldukça faydalı olacaktır. Bu sebeple öncelikle, çocuğun bulunduğu ortamda, resimler, baskılar, posterler, kitaplar, çizimler, fotoğraflar gibi malzemeler olmalıdır. Çocuğa sağlanan bu zengin görsel çevre, onun oyun aracılığıyla çok daha rahat, hızlı ve kalıcı bir şekilde öğrenmesini sağlayacaktır.

Engelli çocuğun, yeteneğini geliştirebileceği bir meslek okuluna girmesi ve bu okulda kendi bireysel özellikleri içinde değerlendirilmesi gerekir. Engelli birey ile her türlü iletişim ve etkileşimde tutum ve davranışlarda tutarlı ve kararlı olmak lazımdır. Engelli çocuk işitme cihazı kullanıyorsa kendisi gibi bu cihazı kullananlar ile bir araya getirilmesi gelişimi için faydalı olabilir.⁶⁹

⁶⁸ İşitme Engeli, *İşitme Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 26.06.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr>.

⁶⁹ Atay, s.83.

1.2.3. Zihinsel Engelliler

Kendi varlığını anlama, kendi dışındaki varlıkları anlamlandırma ve bu münasebetle çevresiyle uyumlu olarak yaşamını sürdürme zihin sayesinde olmaktadır. Hem sosyal hem de akademik hayatta öğrenilen şeyler zihnin ortaya çıkardığı ürünlerdir. Ancak bazı bireyler doğum öncesinde, doğum sırasında yahut doğum sonrasında yaşadıkları kimi olumsuz durumlardan ötürü zihnin bütün fonksiyonlarını yeterince kullanamamaktadır. Yine kimilerinde önceleri hafif düzeyde görülen bu problem, zamanla ciddi bir seviyeye ulaşmaktadır.

Zihnin faaliyetlerinden yeterince faydalanamayan bireyleri tanımlamak için farklı kavramlar kullanılmaktadır. “Zihin engeli”, “zekâ geriliği”, “zihinsel yetersizlik”, “zihinsel engellilik”, “zihinsel öğrenme yetersizliği” bu kavramlardan birkaçıdır. Bu şekildeki farklı adlandırmalar, bazen zekânın kullanılma potansiyelinden bazen de tanımlamayı yapanların tıp, psikoloji, eğitim gibi farklı mesleklere mensup olmasından kaynaklanmaktadır. 250’den fazla sebebinin bulunduğu ifade edilen zihinsel engelliliğin nedenleri değişik sınıflandırmalar içerisinde tartışılmaktadır. Bu durum, oluş zamanına göre doğum öncesi, doğum anı, doğum sonrası; oluş şekline göre tıbbi, sosyal, davranışsal ve eğitsel engellilik olarak sınıflandırılmıştır.⁷⁰ Dünya nüfusunun % 3’ünde görülen zihinsel engel, genel bir eğilim olarak zihinsel yetersizliğin ağırlık derecesine bağlı olarak zamanla azalmaktadır. Öte yandan zihinsel yetersizlik gösteren nüfusun, yaklaşık % 88’ini hafif, % 9’unu orta ve % 3’ünü ağır zihinsel engelli grubu oluşturmaktadır.⁷¹

Zihinsel engelliler ile ilgili ciddi çalışmalarda bulunan, American Assaciation on Mental Reterdatin (Amerikan Zekâ Geriliği Derneği), zihin engelini şöyle tanımlamaktadır: “Hem zihinsel işlevler, hem de kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı sınırlılıklar görülen yetersizlik durumudur.”⁷² Ülkemizde Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde zihin engelinin tanımı için kullanılan ifade “zihinsel yetersizlik” kavramıdır. Bu kavram “18 yaşından önce ortaya çıkan zihinsel işlevler ile

⁷⁰ İlknur Çiftçi Tekinarslan, “Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gerekisini Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 145.

⁷¹ Sülayman Eripek-Sezgin Vuran, “Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gerekisini Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 255.

⁷² Cavkaydar, H.Diken, s. 30.

kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı sınırlılıklar görülen yetersizlik durumu” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷³

Zihinsel engelli bireyleri sınıflamada üzerinde ittifak edilen bir sınıflama bulunmamaktadır. Her bilim kendi verilerine göre zihinsel engellileri sınıflama yoluna gitmiştir. Tıbbi alanda yapılan sınıflandırma daha çok zihinsel engelliliğin nedenlerine ilişkin olmaktadır. Zihinsel engelin ağırlık derecesine göre sınıflandırma ise kendi içerisinde iki grupta değerlendirilmektedir. Bu sınıflamalardan ilki “psikolojik” sınıflandırmadır. Psikolojik sınıflandırmada, zihin engeli olan çocuğa uygulanan zekâ testlerinin sonuçlarına göre elde edilen zekâ bölümü (IQ değeri) temel alınmaktadır. Zekâ testinin değerlendirme ölçütlerine göre sınıflandırılması aşağıda gösterildiği şekildedir.⁷⁴

- Hafif düzeyde zihinsel gelişme geriliği: IQ düzeyi 50-55 ile yaklaşık 70 arası.
- Orta düzeyde zihinsel gelişme geriliği: IQ düzeyi 35-40 ile yaklaşık 50-55 arası.
- Ağır düzeyde zihinsel gelişme geriliği: IQ düzeyi 20-25 ile yaklaşık 35-40 arası.
- İleri derecede ağır zihinsel gelişme geriliği: IQ düzeyi 20-25’in altında.

Zihinsel engelliliğin ağırlık derecesine göre yapılan sınıflamalardan diğeri de “eğitsel” sınıflamadır. Bu sınıflandırmada zihinsel engelli çocuklar ağır öğrenen, eğitilebilir, öğretilbilir ve çok ağır derecede olmak üzere dört guruba ayrılmaktadır. Çok ağır derecede zihinsel gerilik; zekâ bölümleri (IQ) 0-24 olan, ömür boyu başkalarının bakım ve korumasına gereksinin duyulan bir düzeyi ifade etmek için kullanılır. Öğretilbilir zihinsel engelliler; Zekâ bölümleri 25-44 arasında olan zihinsel engelli çocuklar grubuna girmektedir. Bu durumdaki çocukları embesil ve yarı bağımlı olarak da adlandıranlar bulunmaktadır. Zihinsel engelliler grubunun % 3 ’ü bu grupta yer almaktadır. Okul çağına gelen bu grupta yer alan çocuklar normal akranlarına göre 1/4 ile 1/2 oranında zekâyâ sahiptir. Eğitilebilir zihinsel engelliler; Zekâ bölümleri 45-74 arasında bulunur. Zekâ seviyeleri normal insanın zekâ seviyesine en yakın olan engelliler grubudur. Bu gruptakiler okuma, yazma, matematik gibi temel akademik

⁷³ Cavkaydar, H.Diken, s. 31.

⁷⁴ Zihinsel Engellilik, *Zihinsel Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 04.07.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/470/Ortopedik+Ozurluler>,

becerileri öğrenebilirler. Dolayısıyla normal öğrenciler ile aynı ortamda eğitim görebilirler. Ağır öğrenenler; zekâ bölümleri 75-90 arasında değişebilir. Uygun eğitim-öğretim ortamı sağlandığında normal okullarda ve sınıflarda eğitimlerini sürdürebilirler.⁷⁵

Özel Eğitim Yönetmeliği'nde zihinsel engellik dört grupta değerlendirilmiştir. Bunlar;

- Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik; bu seviyedeki bireyler, sınırlı seviyede destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu düzeydeki bireyin eğitimi için özel düzenlemelerin yapılması gereklidir. Hafif düzeyde zihinsel engelli olan çocuklar, toplumsal ve konuşma yeteneklerini okul öncesi yıllarında (0-5 yaş arasında) kazanırlar. Duyusal ve motor alanlarda bozuklukları çok azdır ve genellikle daha ileri yaşlara kadar zihinsel özürlü olmayan çocuklardan ayırt edilemezler.

- Orta düzeyde zihinsel yetersizlik; bu seviyedeki bireyler, temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında yoğun bir şekilde özel eğitime ihtiyaç duyarlar. Konuşma becerilerinin çoğunu erken çocukluk yıllarında kazanırlar. Mesleki eğitimden faydalanır ve belirli bir denetimle kişisel bakımlarını yapabilirler.

- Ağır düzeyde zihinsel yetersizlik; bu seviyedeki bireyler özbakım becerilerini kendi başına yerine getiremezler. Yaşamın her alanında tutarlı ve daha yoğun özel eğitime ihtiyaç duyarlar. Erken çocukluk yıllarında konuşma becerilerini ya çok az kazanırlar ya da hiç kazanamazlar. Okul dönemi boyunca konuşmayı öğrenebilirler ve sadece temel (özbakım) ihtiyaçlar konusunda eğitilebilirler.

- Çok ağır düzeyde zihinsel yetersizlik; ağır zihinsel yetersizliği olmasının yanında başka yetersizliği de olan bireyleri kapsar.⁷⁶ Bu düzeyde yer alan engellilerin çoğunda zihinsel özre neden olan özel bir nörolojik sorun vardır. Erken çocukluk yıllarında duyu-motor işlevlerinde uyarı eksikliği nedeniyle önemli gerilikler vardır. Devamlı yardıma ve bakıma ihtiyaç duyarlar. Eğer uygun bir şekilde eğitilebilirlerse motor gelişmeleri, öz bakım ve konuşma becerileri geliştirilebilir.

Heterojen bir grup özelliği gösteren zihinsel engellilere yönelik din eğitiminde önemli noktalardan biri, bu grubun genel özelliğini bilerek bireyler arasındaki

⁷⁵ Özgür, s. 189-190.

⁷⁶ Zihinsel Engellilik, *Zihinsel Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 04.07.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/470/Ortopedik+Ozurluler>,

farklılıklara göre eğitim vermektir. Zihinsel engellilere yönelik eğitimde dikkat, hafıza (bellek), motivasyon ve genelleme (transfer), problem çözme, sözel ve görsel bellek ile ilgili becerilerde yetersizlikler görülmektedir.⁷⁷ Zihinsel engellilerin bilişsel gelişimleri, normal gelişim gösteren çocuklarla aynı sırayı izlemesine karşın, gelişimsel hızları yaşlarına göre daha yavaş ve gecikmeli olmaktadır. Ayrıca etkili problem çözme stratejileri zayıftır.⁷⁸

Dil bilişsel kavramayı etkilediği gibi, bilişsel kavrama düzeyi de dili etkilemektedir.⁷⁹ Zihinsel engelli çocuklarda iletişimin temeli olan konuşma ve dil gelişimi ile ilgili gecikmeler görülebilir. Zira zihinsel fonksiyonlardaki yetersizliğin en büyük yansıması dil üzerinde görülür. Dil engeliyle beraber, engelli bireyin tüm özellikleri ile toplumda kabul görmesi, onun kendisine karşı barışçıl olmasını sağlar. Bunun için engelli eğitime kısa vadede eğitim yerine özel eğitimle sürekliliği olan bir anlayışla yaklaşılmalıdır. Özellikle aile-okul işbirliğinde ortak anlayışın oluşturulması ve bu anlayışın herkesçe kabul görmesi bu çocukların eğitimleri açısından önemli bir öğedir.

1.2.4. Bedensel Engelliler

Yaşadığımız çağda kabul gören ve herkesin sahip olmayı isteyip kaybetmek istemediği şey; genç ve dinamik, güzel ve çekici bir fiziksel görünüme sahip olmaktır. Ayrıca modern çağ, fiziksel görünümünden dolayı başkalarına olumlu veya olumsuz önyargılar beslenmesine tüm argümanları ile destek vermektedir. Ancak insanların yaşadıkları yakın ve uzak çevrede bu arzulanan fiziksel görünüm her zaman mümkün olamayabilir. Hem doğumdan önce, hem doğum anı hem de doğumdan sonra birey farklı nedenlerden bedensel bir engelle karşılaşır, farklı bir fiziksel görünüme sahip olabilmektedir.

Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedenle, iskelet (kemik), kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucu, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük

⁷⁷ Nilgün Metin, Sannur Işıtan, "Zihinsel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 165.

⁷⁸ Daniel P. Hallahan, James M. Kauffman, *Exceptional Learners - Introduction to Special Education*, (10. Baskı), Pearson Publication, Boston 2006, s. 157.

⁷⁹ Hallahan, Kauffman, s. 157.

gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye farklı isimler verilmektedir. Bu isimler engel grupları literatüründe uzmanlık alanlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. “Fiziksel yetersizliği olanlar”, “ortopedik ve nörolojik yetersizliği olanlar”, “ortopedik ve kassal yetersizliği olanlar”, “fiziksel engelli olanlar”, “nöro-motor(sinir sistemi) bozuk olanlar”, “kassal-iskelet bozukluğu olanlar”, “temel sağlık problemi olanlar”, “özel sağlık gereksinimi duyanlar” bu isimlerden bir kaçıdır.⁸⁰

Amerikan Özürlü Bireylerin Eğitimi Yasası’nda bedensel yetersizlik, “Çocuğun eğitimsel performansını etkileyen konjental (doğuştan) anormalikler, hastalıklar ve diğer faktörlerin neden olduğu yetersizliktir” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı yasada süreğen yetersizliği olan çocuklar için “çocuğun eğitim performansını etkileyen çeşitli akut ya da kronik hastalıklar nedeni ile sınırlı güce, yaşam süresine ya da harekete sahip olan bireylerdir” tanımı yapılmıştır.⁸¹

Eğitsel anlamda çocuğun eğitsel performansını olumsuz şekilde etkileyen yetersizlik durumu olarak tanımlanabilen bedensel yetersizlik; fiziksel ya da sağlık yetersizliklerinin meydana geldiği yere göre üç sınıfta değerlendirilebilir. Bunlar;

- Nedeni nörolojik olan bedensel yetersizlikler, beyin ya da omuriliğin gelişimi tamamlayamaması ya da etkilenmesi sonucunda olan bedensel yetersizliklerdir. Beyinsel inme, konvülsiyon bozuklukları, bel çatlağı felci, çocuk felci, travmatik beyin zedelenmeleri vb. bu kategoride yer almaktadırlar.

- Nedeni ortopedik olan bedensel yetersizlikler; eklem, kas, ya da kemiklerin gelişlerini tamamlayamamaları ya da ciddi bir şekilde etkilenmeleri sonucunda oluşan yetersizliklerdir. Kas çıkıklığı, kol ve bacak yokluğu, kas erimesi gibi hastalıklar sonucu oluşan yetersizliklerdir.

- Nedeni süreğen hastalık olan yetersizlikler; aralı ya da süreğen hastalıkların neden olduğu yetersizliklerdir. Kanser, tüberküloz, şeker ve romatizma gibi hastalıkları ihtiva eder.⁸²

⁸⁰ Cavkaydar, s. 37.

⁸¹ Ortopedik Engelliler, *Ortopedik Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 29.06.2012, <http://okulweb.meb.gov.tr/34/18/965173/ortopedikengelli.html>.

⁸² Mehmet Özyürek, “Öğrenme Göçlüğü Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 372.

Yukarıdaki sınıflamalardan başka, derecelerine göre sınıflandırma ise şöyle yapılmaktadır:

- Hafif Derecede Yetersizlik: Bireyin kendi gereksinimlerini kendisinin karşılaması günlük yaşamını sürdürmede herhangi bir desteğe ve alete ihtiyaç duymaması, ancak müdahale edilmediğinde motor ve algı ile ilgili becerilerin niteliğinde gerileme olasılığının olması durumudur.

- Orta Derecede Yetersizlik: Yetersizliği olan bireyin günlük yaşamında az da olsa gereksinime ihtiyaç duyma durumudur. Bu derecedeki yetersizlik durumunda bireysel gereksinimi karşılamada yardımcı cihazlar kullanılır.

- Ağır Derecede Yetersizlik: Yetersizliği olan kimsenin tekerlekli sandalye ve desteğe bağımlı olması bireysel gereksinimlerini karşılamada tam bağımlı olma durumudur.⁸³

Öğrenme becerileri olarak, normal çocuklardan hiçbir farkı olmayan bedensel engelli çocukların eğitimlerinin önündeki en büyük engel, eğitim ortamlarının mimari engeller nedeniyle ulaşılabilirlik ve hareket açısından elverişsiz olmasıdır.⁸⁴ Bu eksiklikler giderildikten sonra engelliler için hedeflerin yerine getirilmesi daha kolaylaşır. Engellilere yönelik eğitimde hedef, aktivitelerin en yüksek düzeyde yapılabilirliğini sağlamak ve engelli bireyin yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik durumuna göre yaşamsal rollerini yerine getirerek toplumsal katılımı sağlamaktır.

Bedensel engelli bireylere özgü davranış özellikleri mevcut olmayıp, onların kişilikleri de anne-babalarının, kardeşlerinin, arkadaşlarının, öğretmenlerinin ve toplumun onları nasıl gördüklerine bağlı olarak gelişmektedir.⁸⁵ Zihinsel yetersizliği olmayan bedensel engelli çocuk ve gençlerin sosyal yaşam becerileri ve sosyal-duygusal gereksinimleri bedensel engele sahip olmayan çocuklar ile aynı düzeydedir. Ancak öğrenme yaşantısı kendileri için uygun bir tarzda düzenlenmezse sahip oldukları yetersizlik yüzünden geri kalabilirler.

⁸³ H.Hakan Uysal, "Fiziksel Yetersizliği /Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler", *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 257; Özgür, s. 86.

⁸⁴ Hülya Kayıhan, "Fiziksel Engellilerde Rehabilitasyon, Eğitim ve Toplumsal Katılım", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 242-243.

⁸⁵Ortopedik Engelliler, *Ortopedik Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 30.06.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/470/Ortopedik+Ozurluler>

Engelli kimselerin sahip oldukları engellilerin büyük bir kısmı önlenebilir niteliktedir. Engelin önlenememesindeki en önemli faktör de toplumun bilgi ve bilinç düzeyinin düşük olmasıdır. Bu nedenle engelliler ile ilgili; beslenme, gerekli vitamin kullanımı, enfeksiyon hastalıklarına karşı aşılama gibi koruyucu önlemler konusunda yapılacak toplumu bilgilendirici kampanyalar önemlidir.⁸⁶ Bununla beraber çocuğa; onu eğitsel manada topluma dâhil edecek, sahip olduğu engeller ile yaşamayı öğretecek bir eğitim verilmesi gerekir. Burada önemli noktalardan biri de çocuğun kendi başına yapabildiği bir aktiviteyi diğer bireylerin üstlenmemesidir.

Çocukların gelişimlerini ve dolayısıyla özelliklerini etkileyen pek çok faktör söz konusudur. Çocukta bedensel ya da sağlık yetersizliği olması durumunda çocuğun gelişimini etkileyen faktörlerin sayısı ve niteliği artmakta ve değişmektedir. Yetersizliğin neden olduğu durumların yanı sıra ailenin eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durumu, kardeş sayısı, buldukları çevre gibi etkenler çocuğun gelişiminde büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla yetersizliğe etkide bulunan tüm etmenler çocuğun eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken hususlardır.

Bedensel engelli çocuklar akranlarıyla resmi ve özel ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında normal sınıfta eğitim görebildiği gibi, yatılı-gündüzlü özel eğitim okullarında da eğitim alabilmektedirler. Sağlık durumu bunlara el vermeyenler ise hastane ve evlerde eğitimlerini almak durumundadırlar. Engelli olsa da her birey ayrı bir fert olarak değerlendirilmeli; onun gelişimine uygun tarzda eğitim verilmeye çalışılmalıdır.

1.2.5. Diğer Engelli Grupları

İletişim dil ve konuşma bozukluğu olanlar; Dil, bilgilerin iletilmesi amacı ile alışılmış bir düzen içinde sembollerin, seslerin ve jestlerin düzenlenmesidir. Bu düzenleme insanların yaşamları sırasında başardığı en karmaşık işlemlerden biridir. Bazı kimseler sebepleri farklı olmak üzere bu karmaşık işlemleri başaramamaktadır. Dilin kullanılması olan konuşma ise dilin sembolik birimlerinin yerine geçen sesleri çıkarmak için bir seri kas hareketlerinin kullanılmasıdır. Başka bir deyişle konuşma;

⁸⁶ Ortopedik Engelliler, *Ortopedik Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 29.06.2012. (http://www.ozgurbedenler.com/engelli_tutunma_barlari.asp?id=408&/ortopedik-engel),

nörolojik, solunum, ses ve diğer konuşma ile ilgili organların sistemli bir şekilde çalışması sonucunda ortaya çıkan fizyolojik bir olgu, bir süreçtir.⁸⁷ Dilin temeli olan sözcük için kasların ve vücut organlarının seri bir şekilde kullanılması gereklidir. Bunlar olması gerektiği gibi işlev görmüyorlarsa bir engelle karşılaşmış demektir. İşte; konuşmanın akışında, ritminde, tizliğinde, vurgularında, ses birimlerinin çıkarılışında ve anlaşılmasında bir engelin olması durumuna dil ve konuşma bozukluğu denir.⁸⁸ Bu bozukluk, kişinin öğrenmesine ve davranışlarına da yansır. İletişimdeki bu engeli ortadan kaldırmak için yerine göre “işlevsel müdahale yaklaşımı” yerine göre “gelişimsel müdahale yaklaşımı” kullanılabilir.⁸⁹

Özel eğitim gereksinimli çocukların en kalabalık grubunu 3,5 %'lik oran ile konuşma ve dil engelli çocuklar oluşturmaktadır.⁹⁰ Konuşma ve dil ile ilgili en çok bilinen engeller arasında ise; fizyolojik konuşma güçlüğü, gecikmiş konuşma, telaffuz bozuklukları, kekemelik, afazi, apraksi, dizatri, yutma güçlüğü, salya problemleri, ses bozuklukları sayılabilir. Konuşma ve dil engelinin temelinde ise; zihinsel, fiziksel, duyuşsal engel, uzun süren hastalıklar, psikolojik bozukluklar, uyaran eksikliği gibi eksiklikler vardır.

Dil gelişimi kişiden kişiye farklılık gösterdiği için bununla ilgili genellemeler yapılması mümkün olsa da, bu her çocuk için doğru değildir. Çocuklar farklı hızlarda gelişim gösterirler. Hangisinin normal olarak kabul edileceği konusunda uzlaşma yoktur.⁹¹ Çünkü kimi çocuklar sadece konuşma bozukluğuna sahipken bazıları ise hem konuşma hem dil bozukluğu gösterebilmektedir.⁹² Bu çocukların sahip oldukları engellerin nedenlerinin ve belirtilerinin iyi bilinmesi bunlar ile doğru iletişim için gereklidir. “Tanılama” sürecinin iyi yapılması gereken bu çocuklara, kendilerini ifade

⁸⁷ Cavkaydar, Diken, s. 23.

⁸⁸ Özgür, s. 97.

⁸⁹ İlknur Maviş, “Dil Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 301-302.

⁹⁰ Özgür, s. 95.

⁹¹ Dil ve Konuşma Özürlü Birey ve Ailelerine Yönelik Eğitim Seti, Erişim tarihi. 06.07.2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/472/dil+ve+konusma+ozurluler>,

⁹² Cavkaydar, Diken, s. 25.

etmede özgürlük tanınmalıdır. Bu öğrencilere öğrenme yaşantılarında iyi taklit örnekleri sunulmalı ve konuşma konusunda cesaretlendirici olunmalıdır.⁹³

Uyum güçlüğü olanlar; İnsanlar ile ilişkilerde sosyal mesajları almada , arkadaş edinmede ve sürdürmede, duygu ve düşünceleri uygun ve tutarlı bir şekilde seğılemede problem yaşayan insanlar vardır. Bu problemleri yaşayan kimseler “uyum güçlüğü olanlar” olarak değerlendirilebilir.⁹⁴ Duygu ve davranış bozukluğu olarak da değerlendirilen çocukların bu duruma gelmesinde biyolojik, ailevi ve okul ile ilgili faktörler neden olarak gösterilebilir.⁹⁵ Uyumsuz çocuklar okul ortamında yaş ile ilgili kültürel ya da etnik standartlardan çok farklı duygusal ya da davranışsal tepkiler gösterdiklerinden uyum sağlamada zorlanırlar. Bu tepkiler özbakım becerileri, sosyal ilişkiler, akademik gelişim sınıfta uygun davranışlar, kişisel uyum ve işe uyum gibi alanlardaki eğitsel performansı olumsuz etkilemektedir.⁹⁶ Uyum güçlüğü çeken çocukların bir kısmı dışa yönelik duygu ve davranış bozuklukları seğıilerken, diğer kısmı içe yönelik duygu ve davranış bozukluğu gösterebilmektedir. Davranışların nedenleri, işlevleri, yapılma sıklıkları kişiden kişiye değişiklik gösterdiğinden aynı grupta yer alan çocukların gösterdikleri davranışlar da birbirlerinden farklı özellik arz etmektedir.⁹⁷ Araştırmalar duygu ve davranış bozukluğu sergileyen çocuklardan yaklaşık 50 %’den fazlasının öğrenme güçlüğü çektiklerini göstermektedir.⁹⁸ Bundan dolayı bu tür engellilere yönelik eğitimin, çocuğun davranışsal ve akademik başarısına etki edebilecek bütün problemleri en aza indirmeyi ve öğrenciyi en az kısıtlayıcı eğitim ortamına yerleştirmeyi amaç edinmesi gerekir.

Öğrenme güçlüğü olanlar; Bir ya da daha fazla temel bilişsel süreçlerde yetersizliğin sonucu olarak dinleme, düşünme, konuşma, okuma, yazma, ya da

⁹³ Yusuf Ziya Tavail, “Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 352-353.

⁹⁴ Cavkaydar, Diken, s. 43.

⁹⁵ Selda Özdemir, “Duygu Davranış Bozukluğu Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 374.

⁹⁶ Özgür, s. 116.

⁹⁷ A.Gönül Akçamete-Hasan Gürgür, “İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 341

⁹⁸ Özdemir, s. 384.

matematikte görülen özel yetersizlikler “öğrenme güçlükleri” olarak betimlenir.⁹⁹ Öğrenme güçlüğü olan çocuklar daha çok “hiperaktiflik, algısal devinimsel yetersizlikler, eş güdüm problemleri, dikkat güçlüğü, düşüncesizce davranma, bellekte tutma ve düşünme güçlükleri, akademik güçlükler, dil bozuklukları” ile ilişkilendirilmektedirler. Bu özelliklerin bir kısmı diğer engel gruplarının özellikleriyle de ortaktır. Genellikle öğrenme güçlüğü olan çocuklar normal ya da normale yakındır. Ancak kimi noktalarda akranlarına nazaran zeka bakımından geri kalabilmektedir. Henüz tam olarak bilinmemekle birlikte engelliliğin nedenlerini; beyinin hatalı işleyişi, kalıtsal, çevresel, biyokimyasal etmenler olarak sınıflandıranlar olmuştur.¹⁰⁰

Otizm olanlar; Otistik engel özel eğitimde dikkat edilmesi gereken başka bir engel türüdür. Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliğinde bu engele sahip olan kimseler için “otistik birey” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram; sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlıkları erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve bu özellikleri nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyacı olan bireyi ifade etmektedir.¹⁰¹ Gerçek anlamda nedenleri tam olarak saptanamamış otizim konusunda genetik faktörler olarak beyinsel işlevlerdeki anormallikler ile çevresel faktörlerden bahsedilebilir.¹⁰² Otistik özelliği olan her çocuk farklı özellikler göstermektedir. Özellikle zeka düzeylerinde ciddi farklılaşmalar mevcuttur. Dil, sosyal ve duyuşsal özellikler bakımından problem yaşayan bu öğrencilere yaklaşımda özel eğitimden faydalanılmalıdır. “Erken tanı”nın önemli olduğu bu engel grubuna dahil çocuklar için eğitim ve öğretimin iyi planlanması, uygun yöntem ve teknik seçimi ile materyal tasarım ilkeleriyle uyumlu materyal tasarımı gereklidir.

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olanlar; Aşırı hareketlilik, ataklık, dürtüsellik ve dikkat eksikliğinin belirgin olduğu, etkinlik ve görevleri sürdürüp tamamlamada güçlük çekilen ve bu özellikler nedeni ile belirgin sorunlar yaşanan gelişimsel bir bozukluktur. İlk okul çağındaki çocukların yaklaşık % 3-5 inde

⁹⁹ Mehmet Özyürek, “Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayıncılık, Ankara 2010, s. 320.

¹⁰⁰ Özgür, s. 233-234.

¹⁰¹ İbrahim H. Diken, “Otistik Bozukluğu Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 412.

¹⁰² İbrahim H.Diken, s. 418.

görüldüğü tahmin edilen bu bozukluk ağırlıklı olarak erkeklerde aşırı hareketlilik, kızlarda ise dikkat eksikliği şeklinde görülmektedir.¹⁰³ Kalıtımın çevresel faktörlere oranla daha etkili olduğu kabul görülen bu engel gruplarına yönelik eğitimde öğretmenin sabırlı olması çok önemlidir. Çocuğun yaşadığı bu bozukluğa başka engeller de eşlik edebilmektedir. Bunun için öğrenme yaşantısının iyi seçilmesi, sınıf ortamının uygun düzenlenmesi gerekir. Çocuğun bireysel özelliklerine göre doğru ve erken tanı konulduğunda, gerekli tedavi ve eğitim ile hızlı ve kolay tedavi edilebilen bu hastalık için aile-okul işbirliği yapılması önemlidir.¹⁰⁴

Çoklu yetersizliği olanlar; Hayatta sadece bir engel ile baş etmek hayli güçken, kimileri birden fazla engel ile yaşama tutunmaya çalışmaktadır. Çoklu yetersizlik ile ilgili üzerinde ittifak edilen bir tanım yoktur. Bununla beraber, özel eğitim yönetmeliğinde çoklu yetersizlik; “gelişim dönemi içinde, bireyin eğitim performansını ve sosyal uyumunu yoğun biçimde olumsuz yönde etkileyen , birden fazla alanda görülen yetersizlik durumu” olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁵ İki ya da daha fazla engeli olan bireylerin ileri derecede eğitim problemleri ile karşılaşmaları mümkündür. Bu gruptaki çocuklarda sahip oldukları engellerin türü ve derecesine bağlı olarak dikkatlerini toplamada yetersizlik görülebilmektedir. Bu yüzden akademik alanlarda başarısız olabilmektedirler. Özbakım ve sosyal becerilerde ciddi zorluklar yaşaması mümkün olan bu engel grubunun öğrencilerine yönelik eğitim-öğretimde daha hassas olunmalıdır. Bu bireylere sevgi ve saygı çerçevesinde yaklaşılmalıdır. Destek hizmetlerinin verilmesi gereken çoklu yetersizlikleri olan bu grup öğrencilerin çoğu zihinsel geriliğe de sahiptir.¹⁰⁶ Bu noktada ileri derecede ve çoklu yetersizliğe sahip bireylere bireysel gereksinimleri doğrultusunda gerekli destek hizmeti verilerek normal eğitim ortamına yerleştirilmeleri sağlanmalıdır.

Süreğen hastalığı olanlar; Sağlık durumlarından ötürü sürekli hastahane kalmak zorunda olan engelliler de bulunmaktadır. Bunların ihtiyaç duyduğu en önemli şey anne ve baba sevgisidir. Sürekli olarak hastahane kalmalarından, hastalık ve

¹⁰³ Ferhunde Öktem, “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (Ed. A. Gönül Akçamete), (3. Baskı), Kök Yayınları, Ankara 2010, s. 477-480.

¹⁰⁴ Özgür, s. 145.

¹⁰⁵ Cavkaydar, H.Diken, s. 48.

¹⁰⁶ Hakan Sarı, “Çoklu Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 467.

hastahanedede kalış süresi ve uygulanan tıbbi işlemler çocuğun ruhsal durumunda olumsuz etkilere ve tepkilere yol açabilir.¹⁰⁷ Engelli bireylerin mağdur edilmemesi için hastahane okullarına işlerlik kazandırılmalı ve öğrenci merkezli programlar ile engelli çocukların ihtiyaçları giderilmeye çalışılmalıdır.

Üstün zekalı ve yetenekli olanlar; Toplumun bir bütün olarak ilerlemesi için özel eğitime ihtiyaç duyan bir diğer grup “üstün zekalı ve yetenekli” çocuklardır. Bunların belirlenip eğitilmeleri eğitim-öğretimde dikkate alınması gereken önemli konulardan biridir. Ancak bunlar ile ilgili ortak bir tanıma rastlamak zordur. Bununla birlikte en çok kabul gören tanıma göre “zihinsel yeteneklerinin ya da zekalarının bir çoğunda akranlarına göre üst performans gösteren ya da gizil güce sahip olan, yaratıcılık yanı güçlü olan ve bir işe başladığında asla vazgeçmeyene” üstün zekalı denilmektedir.¹⁰⁸ Genel nüfus içindeki oranlarının % 2-5 arası olduğu tahmin edilen bu çocukların gelişimlerinin bilinmesi, bunlara uygun materyaller ile eğitimlerinin yapılmasına olanak sağlar.¹⁰⁹ Zira normal sınıflarda uygulanan programlar ve programlar doğrultusunda öğrencilerin karşı karşıya geldikleri öğrenme yaşantıları bu öğrencilerin eğitsel ihtiyaçlarını karşılamada, bunların bşşsel düzeylerini desteklemede yetersizdirler.

Üstün zekalı ya da yetenekli öğrenciler yaşıtlarına göre erken gelişme gösterirler. Üstün hafıza ve muhakeme gücüne sahiptirler, çabuk öğrenirler, kelime hazineleri geniştir. Israrcıdırlar ve ilgili oldukları konular üzerine uzun süre dikkat kesilebilirler. Duyarlıdırlar, kolaylıkla incinebilirler. Merhamet duyguları güçlüdür, mükemmeliyetçidirler, duygusal olarak yoğun ve ahlâkî meselelere duyarlıdırlar. Merak duyguları güçlüdür; ilgi duydukları alanlarda sebatkârdırlar, enerjiktirler. Oyun ya da etkinliklerde yaşça kendilerinden daha büyük olanları ya da yetişkinleri tercih ederler. İlgî alanları çeşitlidir. Mizah duyguları daha gelişkindir. Okumaya erken başlarlar ve çok arzuludurlar. İyi birer gözlemcidirler, imgelem güçleri oldukça dinamik ve canlıdır. Soyutlama ve genelleştirme yapabilirler. Yaratıcıdırlar, esnek düşünebilirler; dolayısıyla bir problemi farklı açılardan algılayıp, geniş bir repertuardan uygun seçimler

¹⁰⁷ Necate Baykoç, “Uzun Süreli (süreğen) Hastalığı Olan ve Hastanede Yatan Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 313.

¹⁰⁸ Özgür, s. 241.

¹⁰⁹ Necate Baykoç, “Üstün ve Özel Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, s. 363.

yapabilirler. Felsefi düşünme gücüne sahiptirler. Erken yaşlardan itibaren evren, din, mitolojiler hakkında düşünebilir ve sorular sorabilirler.¹¹⁰

Eğitimde, toplumu oluşturan bireylerin ortak özelliklerinin bilinmesi kadar, birini diğerinden ayıran farkların bilinmesi de önemlidir. Bu farklar zihinsel, fiziksel ya da daha farklı olabilir. Önemli olan inkar etmeden, bu farklılıklar ile yaşama düşüncesine sahip olup bunları engellilere de kazandırmaktır. Engellilere yönelik din eğitimi ve materyal tasarımı bu noktada ayrı bir önem kazanmaktadır.

1.3. İSLAMIN ENGELLİLERE VE ENGELLİ EĞİTİMİNE YAKLAŞIMI

1.3.1. Din Eğitimi

Kur'an nüzulünde ilk inen ayetin "oku" emri ile başlaması, Kur'an ve hadislerin ilmi teşvik etmeleri ile İslamiyet'in kısa bir sürede yayılması, cami ve mescitlerin yanı sıra küttap, kitapçı, badiye (çöl), edebiyat salonları ve kütüphaneler bu dinin yayılmasında dolayısıyla öğretilmesinde ciddi bir görev ifa etmişlerdir. Medreselerin açılmasıyla kurumsallaşma da gerçekleşmiş ve bunlara paralel dini bilgiler; tefsir, fıkıh, hadis, kelam, gibi dallara ayrılmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan ilahiyat bilimleri ayrı disiplinler olarak önemli mesafeler kaydetse de yakın zamana kadar din eğitimi ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmamıştır.

Din Eğitimi kavramı her ne kadar yeni bir kavram olsa da bu kavramın temeli peygamberimize uzanmaktadır. Zira peygamberliğin esasını teşkil eden tebliğ ve davet görevi, aynı zamanda bir eğitim-öğretim işidir.¹¹¹ Peygamberimizin "ben öğretmen olarak gönderildim."¹¹² hadisi de buna delil gösterilebilir. Bunun yanında Mescid-i Nebevi'nin bir bölümünün eğitim-öğretim için ayrılması ile İslamiyet'in farklı diyarlara anlatmanın amaçlandığı, böylece zamanla mescitlerin ve camilerin eğitim öğretim kurumu haline geldiği söylenebilir.

Eğitim bilimi kendine özgü konusu, alanı, metotları ve teorileriyle bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkınca ve İslam toplumlarında dini nitelikli eğitim kurumlarının yanında modern eğitim kurumları da yer almaya başlayınca dinin eğitimi

¹¹⁰ Turgay Gündüz, "Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlak Gelişimi ve Öğretimi", *I.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2010, s. 160-161.

¹¹¹ Cebeci, s. 25.

¹¹² İbn-i Mace, Mukaddime, 17.

konusunda yeni arayışlar kaçınılmaz oldu.¹¹³ Son dönemde ortaya çıkan din eğitimi kavramını bu bağlamda değerlendirip tanımlamaya çalışmak gerekir.

Eğitim kavramını tanımlarken karşılaştığımız benzer problemleri din eğitimi tanımında da görmekteyiz. Eğitim kavramı gibi din eğitimi kavramı da çok farklı şekillerde tanımlanabilir. Bu tanımlamaların temelinde politik-ideolojik, teolojik ve bilimsel faktörler yer alır.

Din eğitimi, insanın doğuştan beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah'ı ve ilahi kelamı öğrenip kabul ederek, ilahi kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenleyebilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür.¹¹⁴ Bu tanım objektif ve deskriptif değil, programsal preskriptif ve niyet bildiren tanım özelliklerini göstermektedir.

Cemal Tosun; “Din eğitiminin ne’liği ortaya konulmaya çalışılırken politik-ideolojik veya teolojik delillendirmelerden değil, din eğitimi gerçekliğinin bilimsel olarak araştırılacağı temelinden hareket edilmelidir.” görüşünü dile getirir. O’na göre konu alanı belirlenmiş, muhtevası açıklanmış, bilimsel araştırma metotları tespit edilmiş bir Din Eğitimi Bilimi, okulda, evde, ibadethanede ve çevrede var olan din eğitimi gerçekliğini araştıracaktır. Din eğitimi kavramından anlaşılması gereken ise; “bireyin dini davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri süreci” olmalıdır.¹¹⁵

Din eğitimi alanında makbul sayılan görüşlerden biri de Beyza Bilgin’e aittir. O’na göre din eğitimi teoride ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca, O, hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir. Pratikte ise din eğitimi, bir okul görevi, bir cami görevi ve cemaat etkileşimi olarak da düşünülebilir.¹¹⁶

Çocuğa verilecek din eğitiminde nasıl bir yol takip edilmesi, ya da bu konuda izlenmesi gereken prensiplerin neler olması gerektiği “Din Eğitimi”nde karşılaşılan problemlerden biridir.¹¹⁷ Çağdaş eğitimin temelini öğrencinin biyolojik, psikolojik ve

¹¹³ Cebeci, s. 25.

¹¹⁴ Tosun, s. 24; Yavuz, s. 52.

¹¹⁵ Tosun, s. 27.

¹¹⁶ Cebeci, s. 27.

¹¹⁷ Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, s. 15.

sosyal gelişimini göz önünde bulundurarak onun ilgi, istek ve kabiliyetleri doğrultusunda verilen eğitim oluşturmaktadır.¹¹⁸ Din eğitimi de bilimsel olarak verilmeye çalışıldığında yukarıdaki temelden hareket edilmelidir. Bununla beraber eğitimin her safhasında, insanın doğuştan gelen yetenekleri ile dış çevrenin etkileri birlikte düşünülmelidir. İnsan yaratılış özelliklerine göre çevresinden yapılan etkilere karşı pasif yahut aktif olarak tepkiler gösterir. İnsan çevre ilişkileri ömür boyu devam eder. İşte bu ilişkiler sonucu, insan bir takım bilgiler beceriler, alışkanlıklar, davranış, düşünüş, duyuş ve inanış şekilleri edinmektedir.¹¹⁹

*“Allah sizi analarınızın karnından hiçbir şey bilmezler olarak çıkardı. Size kulak göz, kalp verdi. Umulur ki şükredersiniz”.*¹²⁰

Görüldüğü gibi başlangıçta hiçbir şey bilmeyen bir varlık olarak yaratıldığı açıklanan insan, giderek kazandığı nitelikler sebebiyle şükredecek bir kemale (olgunluğa) ulaşabilmektedir. İşte bu kemale ulaşma özelliği, insanda potansiyel (kuvve) haldedir. Ancak göz, kulak, kalp gibi organların faaliyeti sonunda ortaya çıkabilmektedir. İnsan kendi istek ve iradesi ile bu faaliyeti gerçekleştirebilirse bu kemali “eyleme” dönüştürebilecek ve “yaratılmışların en üstünü” olabilecektir. Kur’an’ın eğitim anlayışı büyük çapta bu bağlamda ortaya çıkar.¹²¹

*Allah’ın rahmetinden dolayı ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlar için Allah’tan af dile, işleri onlarla istişare et.*¹²²

*“Gerçekten Allah size adil olmayı, ihsanı (her yaptığını sağlam ve güzel yapmayı), yakınlarla vermeyi emrediyor”.*¹²³

Yukarıdaki ayetlerin yanı sıra modern çağda din eğitimi gerçeği, bizi din eğitimi olgusunu bilimsel yaklaşımla ele almaya mecbur etmektedir. Çünkü ancak bilimsel

¹¹⁸ Köylü, s. 33.

¹¹⁹ Ayhan, s. 15-16.

¹²⁰ Nahl, 16/78.

¹²¹ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 19.

¹²² Ali İmran, 3/159.

¹²³ Nahl, 16/90.

yolla, din eğitimi olgusunu olduğu gibi tanımlama, betimleme, ne olduğunu açıklayarak onu kontrol etme yönetme/yöneltme konumuna gelebiliriz.¹²⁴

Engellilere verilebilecek din eğitimi; normal bireylerde olduğu gibi bir yandan insanın yaratılıştan itibaren sahip olduğu yeteneklerin geliştirilmesi, diğer yandan da bu yeteneklerin hayatın gereklerine uygun olarak zenginleştirilmesi ve biçimlendirilmesi noktalarında önemlidir. Dahası din eğitimi öğrenciyi yetiştirme, topluma hazırlama ve toplumun değer yargılarını öğretmede, kısacası öğrenciyi “insan” olma yolunda eğitmede önemli işlev görmektedir. Değerlere kayıtsız kalmak veya değerlerin eğitim dışında tutulmaya çalışılması” eğitimde amaçlanan bireyden “insan”ı elde etmede ciddi sıkıntılara neden olabilmektedir.¹²⁵ Bunun için normal öğrencilere olduğu gibi engelli öğrencilere, din eğitimi verilerek, dinin getirdiği dünya görüşünün temel ilkeleri tanıtılabilir, onlara gerçeğin dini açıdan nasıl yorumlandığı konusunda bilgi verilerek hayata hazırlanmaları noktasında destek olunabilir. Böylece din eğitimi ile hem birey ve toplumun ihtiyaçları giderilir hem de aralarındaki ilişki sağlamlaşır.

1.3.2. Kur’an ve Engelliler

İslam inancında evreni ve içerisindeki tüm mevcudatı var eden Allah, bunların hepsini bir hesaba göre yapmaktadır. İnsanoğluna biçilen görev “imtihanı”¹²⁶ başarıyla atlatmasıdır. İmtihan denenceleri arasında zenginlik-fakirlik, evlat sahibi olup-olmama, sağlam-engelli olma sayılabilir. Allah’ın imtihan vesilesi olarak kullarına verdiği “engel” ise, sadece engelli kimseyi değil, onun yakınlarını hatta bütün toplumu ilgilendiren bir durumdur. Yeryüzünde yaşam rehberi olarak gönderilen Kur’an’da bu sahaya özel ahlaki kuralları ve ilkeleri görmek mümkündür.

Kur’an’da engellileri ifade etmek için günümüzde sıkça kullanılan “engelli” kavramı bugünkü kapsayıcı anlamıyla yer almamaktadır. Engelliler daha ziyade toplumların hak yoldan sapmalarının neden olduğu bazı gurupların sosyal, ekonomik vb. açılarından alt statüde değerlendirilmesinin yanlışlığı bağlamında

¹²⁴ Muhammed Şevki Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi (Yeni Paradigma İhtiyacı)*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 8.

¹²⁵ Mualla Selçuk, “Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi”, *İslamiyat*, 1(1), Ocak-Mart 1998, s. 211.

¹²⁶ İnsan Suresi, 76/2.

değerlendirilmektedir.¹²⁷ Ayrıca günümüzde Arapçada engelliler için kullanılan “*muavvik*” kelimesi de Kur’an’da çoğul formda sadece aşağıdaki bir ayette geçmektedir.

*“Allah, içinizden başkalarını (onun yolunda savaşmaktan) alıkoyanları (muavvigîne) da; kendileri savaşa pek az katıldıkları halde kardeşlerine, "Bizimle gelin ve düşmana karşı koyun" diyenleri de biliyor.”*¹²⁸

Bu ayet incelendiğinde sözcüğün bugünkü anlamda kullanılmadığı görülmektedir. Buradan hareketle Kur’an’da doğrudan doğruya “*engelli*” anlamına gelen bir kelimenin kullanılmadığını söylemek mümkündür.¹²⁹ Öte yandan Kur’an’da engellilerin durumunu anlatmak üzere, onları niteleyen birtakım kelime ve ifadeler vardır. Bunların içerisinde “*sefilh*”, “*za’f*”, “*a’ma*”, “*ekmeh*”, “*a’rac*”, “*marad*”, “*durr*”, “*summ*”, “*mecnun*”, “*cinne*”, “*ebkem*”, “*ebbras*”, “*darr*”, “*ülî’ d-darar*”, “*muzdar*”, “*sû*”, “*ezâ*”, “*azâb*”, “*şerr*” gibi kavramlar sayılabilir.¹³⁰ Bu kelimelerin geçtiği ayetlerde sözü edilen bedensel ve zihinsel engellilikler ve hastalıklar; onurlandırma, dini ruhsat bildirme, tedavi olma, Allah’a dua etme, Allah’ın hastalıklara şifa vermesi ve insanın nankörlüğü ve genel karakterini beyan etme bağlamında geçmektedir.¹³¹ Bu kavramların bir kısmı kullanıldığı bağlamlar itibariyle mecazi anlamlar da ihtiva etmektedirler. Ancak bu çalışmada “Engelliler” konusu daha çok ayetlerin gerçek manaları üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Engellilik; doğuştan getirilen bir yetersizlik olabileceği gibi, insanın doğum esnasında yaşayabileceği bir problemten dolayı ya da sağlıklı bir şekilde dünyaya geldikten sonra da ortaya çıkabilmektedir. Doğuştan engellilik kalıtsal-biyolojik faktörlerin yanında, insanın anne karnında yaşayabileceği olumsuz bir nedenden de kaynaklanabilir.

¹²⁷ Maysaa S. Bazna - Tarek A. Hatab, “Disability in the Qur’an”, *Journal of Religion, Disability, Healty*, 9 (1), 2005, 5-17.

¹²⁸ Ahzâb, 33/18.

¹²⁹ Münir Tezcan, *Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kahramanmaraş 2006, s.18

¹³⁰ Abdurrahman Kasaboğlu, *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*, Mengüceli Yayınları, Malatya 2010, s.77.

¹³¹ Tezcan, s.18-19

“Allah, her dışının neye gebe olduğunu, rahimlerin arttırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey onun katında bir ölçüyledir”.¹³²

Allah, anne karnındaki çocuğun ne zaman doğacağını bildiği gibi, çocuktaki her türlü fiziksel ve ruhsal noksanlıktan ya da ziyadeliikten de haberdardır. İnsanın anne karnında sağlıklı ya da engelli olması Allah’ın iradesi ile gerçekleşmektedir. Yaratılış gerçeğinden hareketle insana düşen görev Allah’ın ilim ve kudretini bilmek, engeli kabullenerek bunun ile başa çıkmaya çalışmaktır.

İnsanın sahip olduğu engel, kendi kusur ve ihmalden kaynaklandığı gibi kendisinin kusuru ve ihmali yok iken Allah’ın iradesiyle başkalarından da kaynaklanabilir. Nimetle ya da musibetle sınanacağını bilen birey, engeli bu minval üzere değerlendirir. İnsanın, kendisi engelli olabileceği gibi, engelli yakını da olabilir. İnsanın bir şekilde ilişkide olduğu bu “olgu” karşısında ne yapması, nasıl davranması gerektiğini bilmesi eğitsel bir gerekliliktir. Hz. Eyüp’ün tavrı bu noktada örnek alınabilir.

*Eyüb’ü hatırla. Hani O Rabbine , “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin “diye niyaz etmişti. Bizde onun duasını kabul edip kendisinden dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini vermiştik.”*¹³³

Allah katında değer açısından insanın engelli ya da sağlıklı olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. İnsan değerinden bahseden ayetlerin değer vurgularının “insan” olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birkaçının mealleri aşağıda da verilmiştir.

*“Biz gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık”*¹³⁴

*“Allah size şekil verdi ve şeklinizi en güzel yaptı”*¹³⁵

*“Sonra insanı şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak organları yarattı...”*¹³⁶

¹³² Ra’d, 13/8.

¹³³ Enbiya 21/83-84.

¹³⁴ Tîn, 95/ 4.

¹³⁵ Teğâbun, 64/3.

¹³⁶ Secde, 32/9.

İnsanların bedensel ve zihinsel açıdan sağlıklı veya engelli oluşu Allah katında önemli değildir. Her insan, insan olması sebebiyle değerli ve saygındır. Kur'an'a göre önemli olan ruhun ve kalbin yetkinliği ile kişilik, karakter ve davranışların gelişmişliğidir.¹³⁷ Ayrıca insan üstünlüğünün suretten, zenginlikten ya da sağlamlıktan kaynaklanmadığı aşağıda mealleri verilmiş ayet ve hadisten de anlaşılabilir.

*"...Allah katında en üstün olanınız en muttaki olanınızdır"*¹³⁸

*"Allah sizin suretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize (iman veya inkâr halinize) ve amellerinize bakar"*¹³⁹

Engelli kimsenin hayatı anlamlandırması, kendisiyle barışık olup engel durumunu kabul etmesi normal birey kadar kolay olamayabilir. Zira engelli öncelikle yaşadığı durumu anlamak için bazı soruları kendine sorabilir. Neden ben? Yaşadıklarım Tanrı'nın bir cezası mı yoksa bir imtihan mı? Tanrı bununla ne murat ediyor? vb. sorulara cevap arar. Bireyin bu engellilik halini kabul etmesine katkı sağlayacak bu ve benzeri soruların cevaplarını dinden, dolayısıyla Kur'an'dan alması mümkündür.

Bireyin karşılaşılabileceği sıkıntıları aşmasında, iç dünyasında sığınabileceği bir varlığı hissetmesinde, manen kendini iyi hissedebileceği ve moralinin yüksek olmasını sağlayabileceği durumları yaşayabilmesinde dini inancın önemli bir rolü vardır. Çünkü aşkın bir varlığa inanmak, kişide bir güven duygusu oluşturur. Birey Allah'a iman duygusuyla bir takım değerlere bağlanmakta, kendini yalnız hissetmemekte ve aynı değerlere inanan diğer insanlar ile birlikte olma duygusuyla da içinde bulunduğu toplumda kendisinin bir yerinin ve anlamının olduğunu kavramakta, sorunları aşabilecek bir gücü kendisinde hissederek güven duygusunu kazanabilmektedir.¹⁴⁰ Bu noktada önemli olan şey engelli kimseye bu inancı doğru yöntem ve teknik ile kazandırmaktır. Bunun için, Kur'an'ın engelliler ile ilgili mesajlarına vakıf olmak ve bu mesajlara uygun olarak yaşamak gerekir.

¹³⁷ İsmail Karagöz, "Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003, Erişim tarihi: 31.07.2012, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp>,

¹³⁸ Hucurât, 49/13.

¹³⁹ Müslim, Birr, 34, III, 1987; İbn Mâce, Zühd, 9, II, 1388; Ahmed İbni Hanbel, II, 285.

¹⁴⁰ Peker, s.71.

1.3.2.1. Görme Engelliler

Çeşitli nedenler sonucu görme duyusunu kısmen ya da tamamen yitiren kişiler “görme engelli” olarak tanımlanır. Görme engelliler görme gücü bakımından “kör” ya da “az gören” olarak sınıflandırılabilir. Fakat bu sınıflandırmada olduğu gibi engelliler keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış iki gruptan müteşekkil değildir.

Görme engeli, insana insanlığından dolayı değerli olduğu bildirilen Kur’an’da sınıflandırma yapılarak ele alınmaz. Bunun yerine insanın kendi varlık amacını öğrenmesi adına daha çok mecazi anlamda kullanılır. Öte yandan Kur’ân’da altı ayette hakiki anlamda görme engeli’den (gözlerin görme özelliğini kaybetmesi) söz edilmektedir. Bunlardan biri Allah’ın insanların fizikî yapılarına (engelli veya sağlıklı oluşlarına) göre değil, Allah ve Peygambere, iman ve itaate yönelmelerine göre itibar etmesi bağlamında; biri benzetme bağlamında, ikisi engellilere dinî görevlerde ruhsat ve kolaylık bildirme bağlamında, ikisi de Hz. İsa’nın Allah’ın izniyle körleri iyileştirmesi bağlamında zikredilmiştir.¹⁴¹ Engellilere ilişkin kullanılan kavram ve manaların farklı oluşları Kur’an’ın engellileri farklı boyutlarda değerlendirmesinin de işaretleri sayılabilir.

İnsanları güçleri oranında sorumlu tutan Allah, insanları güçlerinin yetmediği şeylerle mükellef kılmaz. Bu konuyla ilgili Kur’an’ın mesajı açıktır.

“Allah hiç kimseye gücünün yeteğinden başka yük yüklemez...”¹⁴²

“İslâm, insanları ancak güçleri nispetinde sorumlu tutar”¹⁴³

Yukarıdaki gibi kolaylaştırma ilkesinin herkes için olması gerektiğini bildiren ayetlerin yanı sıra sadece engellilere yönelik ayetler de mevcuttur.

“Görme engelli için bir güçlük yoktur; yürüme engelli için bir güçlük yoktur; hastaya da bir güçlük yoktur. Sizin için de gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarına malik olduğunuz

¹⁴¹ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.15-16.

¹⁴² Bakara,2/286.

¹⁴³ Bakara, 2/284.

yerlerden yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde de bir güçlük ve günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman Allah tarafından mübarek ve güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selam verin. İşte Allah düşünüp anlayasınız diye size ayetlerini böyle açıklar.”¹⁴⁴

“Görme engelli olana güçlük yoktur, yürüme engelli olana güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Bununla beraber kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar.”¹⁴⁵

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere dini ya da dünyevi görevler ile ilgili olarak görme engelliler, taşıdıkları engel oranında sorumludurlar. Günümüzde yapılacak din eğitiminde bu ilke göz ardı edilmemelidir.

İnsan olarak herkesi aynı değerde gören Kur'an, bir olgu olarak gören ile görmeyeni farklı olarak değerlendirir. Değerlendirme durum tespiti olarak anlaşılabilir. Kimi noktalarda Kur'an'ın bu durum tespitlerinin benzetmelerde kullanıldığını görmekteyiz. İnkâr edip isyan edenler ile iman edip salih amel işleyenleri kör ve sağır ile işiten ve gören insanlara benzetildikleri ayetlerden birisinin meali şöyledir:

“Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?”¹⁴⁶

Bu ayette, bir durum tespiti ve benzetmenin yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber bu ve benzer manaya gelen ayetleri, engellileri tanımanın önemi bağlamında değerlendirmek de mümkündür. Çünkü engelliler ancak tanındıktan sonra ve tanıya bağlı olarak tedavi edilebilir ya da kendileri için eğitim etkinlikleri düzenlenebilir.

Kuran'da insanların malları, statüleri, bedenleri, bağlamında birbirlerinden üstünlükleri olmadığını hatta özrü olanlara pozitif ayrımcılığın olabileceğini görmek mümkündür. Abese süresinin ilk ayetleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Hz. Muhammed (a.s.) Mekke'nin ileri gelenlerini dine davet ile meşgul olması sebebiyle bir a'ma ile ilgilenememiştir. Hz. Muhammed'in bir anlık ilgilenememe ve ihmal için

¹⁴⁴ Nur, 24/61.

¹⁴⁵ Fetih, 48/17.

¹⁴⁶ Hûd, 11/ 24.

uyarılmış olması engellilere yaklaşım ile ilgili, Kur'an'ın mesajı konusunda bize bir fikir vermektedir. İlgili ayetlerin mealleri şöyledir:

“Kendisine o a'mâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü, yüz çevirdi. (Ey Peygamberim!) Ne bilirsin belki o a'ma temizlenip arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek, kendisini muhtaç hissetmeyene gelince sen ona yöneliyor, onun sesine kulak veriyorsun, (istemiyorsa) onun temizlenmesinden sana ne, ama sana Allah'a derin bir saygı ile korku içinde koşarak geleni bırakıp ondan gaflet ediyorsun. Hayır, böyle yapma. Çünkü bu (Kur'an sureleri) bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.”¹⁴⁷

Kuşkusuz Kur'an'ın bu ayetlerinden pek çok çıkarımda bulunulabilir. Bu ayetlerden anlaşılacak en önemli sonuçlardan birisi de toplumları eğitmede, zengin-fakir, engelli-engelsiz ayrımı yapmadan hepsine eşit imkânlar sunulmasının gerekliliğidir. Yani bir bakıma bu ayetlerde eğitimde fırsat eşitliğinin gereği ortaya konulmuştur.¹⁴⁸ Bununla beraber, Kur'an, hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm insanlığa gönderilmesiyle özürsüz bireylerin dışlanmadığı ve toplumdaki diğer insanlar ile eşit haklara sahip olduğu anlatılır. Bu anlayışın gereği olarak engelliler de eğitim hakkından mahrum edilmemeli ve bu hakları engellenmemelidir.¹⁴⁹

Abdullah ibn Ümmi Mektum adında görme engellinin Hz. Muhammed'den “Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret” talebi üzerine gerçekleşen olay ve bunun akabinde inen yukarıdaki ayetler, İslam'ın engellilere verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. Bu olayda bir kimseden engeli yüzünden hoşlanmayıp, ondan yüz çevirmek bir yana, aksine onu kollayıp gözetmenin esas olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu ayetlerden engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitimlerinin sağlanması konusunda pozitif ayrımcılık yapabileceği/yapılması gerektiği izlenimi uyanmaktadır.

Hz. Muhammed, bu olaydan sonra Abdullah ibn Ümmi Mektum'a ikramda bulunmuş, hal-hatırını ve bir ihtiyacının olup olmadığını sorarak onunla ilgilenmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, İbn Ümmi Mektum otursun diye kendi ridasını sermesi,

¹⁴⁷ Abese, 80/1-12.

¹⁴⁸ Tezcan, s.23

¹⁴⁹ Mustafa Usta, “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları*, Sayı: 20, 2009, s. 90.

manevi statüsü büyük müezzinlik görevi için onu görevlendirmesi, engellilere yönelik olumsuz tutumların, önyargıların değiştirilmesi yönünde atılmış ciddi adımlardır. Kur'an'a göre engellilik, insanın değerinden hiçbir şey eksiltmez. Bu nedenle engeli yüzünden bireyi değersiz görmek, Kur'an'ın yasakladığı, ortadan kaldırmayı amaçladığı olumsuz tutumlardan biridir.¹⁵⁰

İslam tarihine baktığımızda Abdullah ibn Ümmi Mektum'un daha sonra Hz. Muhammed ile savaflara katılması, peygamberin yerine vekil olarak Medine yöneticisi olması, müezzinlik yapması, cemaate imamlık yapması, günümüzde engelliler ile iletişimde ve engellilerin eğitimlerinde bize esin kaynağı olabilecek uygulamalardır.¹⁵¹

Kur'an'da engellilerin taşıdıkları engelleri ortadan kaldırmaya yönelik çaba sarf edilmesi gerektiği belirtilir. Bu anlamda Hz. İsa örneği üzerinde durulması bu çabaya örnek olarak gösterilebilir. Kur'an'da mealleri aşağıda yer alan ayetlerden Hz. İsa'nın Allah'ın izni ile doğuştan körleri iyileştirdiği anlatılmaktadır.

*"...Körü ve alacayı iyileştiririm..."*¹⁵²

*"...Yine benim iznimle sen doğuştan körü ve alacayı iyileştiriyordun..."*¹⁵³

Kur'an'da bu bağlamda değerlendirilebilecek başka bir örnek de Yakup (a.s.) kıssasıdır. Hz. Yakup oğlu Hz. Yusuf için döktüğü gözyaşlarından dolayı gözleri kör olmuş, daha sonra Hz. Yusuf'un gömleğini gözlerine sürmüş ve iyileşmiştir. Bu olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

*"...Üzüntüden iki gözüne ak düştü, acısını içinde saklıyordu"*¹⁵⁴

*"(Yusuf kardeşlerine) bu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın..."*¹⁵⁵

*"Müjdecî gelip gömleği Yakup'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi..."*¹⁵⁶

Hz. İsa'nın bir mucize olarak körlüğü gidermesi, Hz. Yakup'un görmeyen gözleri oğlu Hz. Yusuf'un gömleğinin gözlerine sürülmesi ile iyileşmesi bu hastalığın

¹⁵⁰ Kasaboğlu, s.118-119

¹⁵¹ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, s. 19; Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, VIII, 5570-5571, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.

¹⁵² Âl-i İmrân, 3/49.

¹⁵³ Mâide, 5/110.

¹⁵⁴ Yusuf, 12/84.

¹⁵⁵ Yusuf, 12/93.

¹⁵⁶ Yusuf, 12/93.

tedavi edilebilir olduğuna bir işarettir. Nitekim yaşadığımız çağda katarakt sebebiyle gözleri göremeyenler tıbbi olarak tedavi edebilmektedir. Belki gelecekte her türlü körlük tedavi edilebilecektir. Gözlere görme özelliğini veren de alan da Allah'tır. Dilerse bu özelliği tekrar verebilir.

“Eğer dileseydik onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu halde) yola koyulmak için didişirlerdi, fakat nasıl görecekler ki?”¹⁵⁷

Engelli rehabilitasyonunda, engelli bireylerin sahip oldukları engelin ortadan kaldırılması birinci öncelik olmalıdır. Ancak iyileşmesi mümkün olmayan hastalıklara karşı koruyucu tedavi işlemleri yapılmalıdır. Bunun ile birlikte engelli bireylerin insan oldukları için değerli oldukları, engelin “sınanmak” için kendilerine verildiği, bunları topluma kazandırmak için tüm toplumun ortak anlayış ile hareket etmesi gerektiği fikri herkesçe kabul edilmelidir. Böylece engellilere yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri düzenlenebilir, program geliştirilebilir, öğrenmelerini kolaylaştırmak üzere materyal tasarlanabilir. Zira uygun materyaller ile yapılan eğitim, öğrencilerin öğrenmeye güdülenmelerinde ve dikkatlerini sürdürmelerinde önemli bir unsurdur. Güdülenme, dikkat ve motivasyon da öğrenmenin kolay gerçekleşmesine ve öğrenilen bilginin kalıcı olmasına katkıda bulunur.

1.3.2.2. İşitme Engelliler

İşitme engelliliği ifade eden “*esamm*” kelimesi genelde çoğul olmak (summ) üzere Kuran'da isim olarak on iki, fiil olarak da iki ayette yer almaktadır.¹⁵⁸ Bu ayetlerden on üçü dünyada, biri de ahirette olmak üzere işitme engelliliği ile ilgilidir. Dünyada işitme engelliliği ile ilgili ayetlerin sadece biri fiziksel anlamda işitememeyi veya duymanın ağırlaşmasını ifade ederken, diğer ayetler mecâzi anlamdadır.¹⁵⁹

Fiziksel anlamda dünyada işitme engelliliğin benzetme açısından yer aldığı ayetin meali şöyledir.

¹⁵⁷ Yâsin, 36/66.

¹⁵⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, , *El-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, El-Mektebet'ül-İslamiyye, İstanbul 1982, s. 414.

¹⁵⁹ Tezcan, s.33

“Bu iki zümrenin (inananlar ile ilâhî hitabı reddedenlerin) durumu (mesel) kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?”¹⁶⁰

Ayette kullanılan “mesel” ifadesi çoğunlukla, mecâzî olarak bir şahsın içinde bulunduğu hali veya şartları göstermek için kullanılmaktadır. Bu bakımdan bir şeyin mahiyet veya tabiatını ifade eden sıfat kelimesi ile eş anlamlıdır.¹⁶¹ Burada Allah, inkâr edip isyan edenler ile iman edip Salih amel işleyenleri, görmeyen ve işitmeyen ile gören ve işiten insanlara benzetmektedir.

Engellilere yönelik din eğitiminde mesajın doğru bir şekilde karşı tarafa ulaşması normal bireylere nazaran daha güçtür. Bu güçlüğü etkili bir iletişim ile en aza indirmeye çalışmak gerekir. Zira mesajın muhataba ulaşabilmesi ve etkili olabilmesi için sağlıklı iletişim kurmak en az mesajın içeriği kadar önemlidir.¹⁶² Bu nedenle, bireyin yaşadığı bu olumsuz durumu anlamlandırmasında son derece fayda sağlayacak olan dini, gerek işaret diliyle gerekse dudak okuma yöntemi ile anlatabilen bireylerin yetiştirilmesi, din eğitimi yapan kuruluşlar için bir zorunluluk olmalıdır.

Kur’an’da insanın sahip olduğu en önemli bilgi edinme vasıtalarından olan işitme duyusundan Allah’ın insana verdiği diğer nimetler gibi bir nimet olarak söz edilmektedir. Bunu dile getiren ayetlerden birinin meali aşağıdaki gibidir.

“O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne de az şükrediyorsunuz!”¹⁶³

Günümüzde konuşma ve işitme engellilerin en önemli sorunlarından birisi etkin bir iletişim aracına sahip olamamalarıdır. Bu durum onların soyut kavramları anlamalarında sıkıntı oluşturmaktadır. Bu yüzden dinin ana öğeleri olan imani konuların işitme engelli bireylere öğretilmesi noktasında zorluklar ile karşılaşmaktadır. Bu noktada, Hz. Zekeriya örneği konuşma ve işitme engellileri ile “iletişim” konusunda fener görevi görebilir.

¹⁶⁰ Hud 11/24.

¹⁶¹ Esed, s.100.

¹⁶² M.Naci Kula, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı:4, 2004, s.22.

¹⁶³ Mü'minun Suresi, 23/78.

Din, bireyin kendini ve dış dünyayı tanıma, anlama ve buna bağlı olarak bir yaşam felsefesi oluşturması adına birtakım bilgiler sunmaktadır. Ayrıca aşkın bir varlığa inanma kişide bir güven duygusu oluşturur. Bu güven duygusu engelli bireye yaşadığı olumsuz durumun üstesinden gelme gücü verir. Dinin bireye sağlayabileceği bu ve benzeri katkılar din eğitiminin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun yerine getirilmesi engelli bireylerle sağlıklı bir iletişim kurmakla mümkündür.¹⁶⁴

Kur'an'da dilsiz kelimesinin geçtiği yerde sağır kelimesi de zikredilmektedir. Bu, doğuştan duyma engelli insanların konuşma engelli olabileceklerine dair pozitif bilimlerin ortaya koyduğu verilerle örtüşmektedir. Sonradan kazanılan bir yetenek olan "konuşma" yeteneği "duyma" yeteneğine bağlı olarak gelişmektedir. Duyma yeteneğinin kaybolması bir süre sonra konuşma yeteneğinin de kaybolmasına neden olmaktadır. Kur'an'da işitme engellilik ile konuşma engelliliği ifade eden kavramların birlikte zikredilmesi bir anlamda bu hakikate işaret etmiş olabilir.¹⁶⁵

1.3.2.3. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engellilik Kur'an'da hem fiziksel ve hem de mecâzî anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda zihinsel engellilik "mecnûn" ve "sefih" kelimeleri ile ifade edilmiştir. Dinî ve dünyevî işlerde akıl noksanlığından kaynaklanan görüş ve muhakeme zayıflığı anlamına gelen "sefih" kelimesi daha ziyade çoğul formunda çeşitli türevleri ile on ayette on iki defa yer alırken¹⁶⁶ "mecnun" kelimesi de onbir ayette yer almaktadır.¹⁶⁷

Kur'an'da fiziksel anlamda zihinsel engellilik çoğu yerde peygamberlere karşı kavimlerinin iftira ve alaylarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Aşağıda meali verilmiş ayet bu duruma işaret etmektedir;

*"Böylece onlardan öncekilere de herhangi bir peygamber gelince, onun hakkında da mutlaka: Bir sihirbazdır veya bir delidir (mecnun), dediler."*¹⁶⁸

¹⁶⁴ Tezcan, s. 38.

¹⁶⁵ Emine Gül, *Kur'an'da Engelliler*, Akis Yayınları, İstanbul 2005, s. 68.

¹⁶⁶ Muhammed Fuad, 352.

¹⁶⁷ Muhammed Fuad, s.180.

¹⁶⁸ Zariat, 51/52.

İnsanın sahip olduğu, akıl ve düşünce nimetinin kaybedilmesi bir eksiklik ve engellilik olarak düşünülmelidir. Çünkü insan bedensel engelliliğinden dolayı bazı sorumluluklardan muaf tutulmuş olduğu gibi ondan daha ağır bir engellilik olan aklî yetersizlikten dolayı da dinî bütün sorumluluklardan muaf tutulmuştur. Kur'an'da zihinsel engelli kimsenin, özellikle ticari ve medenî iş ve işlemlerde yararına hareket edemeyeceği için velisinin onu koruyup kollaması istenmektedir. Başka bir ifadeyle zihinsel engellinin yakınında bulunan kimselere Kur'an'ın yüklediği bir sorumluluktan bahs edildiği söylenebilir. Bu konuyla ilgili ayet melalleri şöyledir:

“...Eğer borçlu akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa velisi adaletle yazdırsın...”¹⁶⁹

“Allah'ın sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermeyenlere (süfaha) vermeyin o mallarla onları besleyin giydirin ve onlara güzel söz söyleyin”¹⁷⁰

Yukarıdaki ayetlerde kast edilen rüştüne ermeyen ve muhakeme gücü gelişmemiş olan çocuklar olabileceği gibi kısıtlı, bunamış, depresyona ve bunalıma girmiş, doğuştan veya sonradan aklî melekesini yitirmiş zihinsel engelli kimseler de olabilir. Gözden kaçmaması gereken nokta ise şudur: Bu ayetler, malını akıllıca kullanamayan zihinsel özürlüleri yerme bağlamında değil, akıllarının yetersizliği, yararlı ve zararlı olanı ayırt edebilme yetersizliği, malını muhafazada zayıflığı sebebiyle onları koruyup kollama bağlamında zikredilmiştir.¹⁷¹ Dolayısıyla zihinsel engelliliği nedeni ile faydasına ve zararına olanı bilemeyen kimselerin haklarını korumak engellinin yakınındaki sağlam kişilerin vazifesi olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, zihinsel engellilerin ihtiyaçlarını karşılamak bunlara yönelik eğitim yapmak ve eğitiminin sağlıklı olabilmesi için uygun materyal geliştirmek normal bireylerin görevleridir.

1.3.2.4. Bedensel Engelliler

Kur'an'da ortopedik engelliler için “a'rac” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram iki ayette geçmektedir. Kavram hem sonradan hem de doğuştan yürüme aksaklığı olan kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kavramın geçtiği ayetlerin

¹⁶⁹ Bakara, 2/ 282.

¹⁷⁰ Nisa, 4/5.

¹⁷¹ İsmail Karagöz, “Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003, Erişim Tarihi: 31.07.2012, <http://www.diyane.gov.tr/turkish/default.asp>,

engellilere savaşa katılma konusunda ruhsat verdiğini söyleyenler olduğu gibi, bu ayetlerin toplumsal düzenlemeler konusunda yol gösterici olduğunu düşünenler de vardır.¹⁷²

“Görme engelli olana güçlük yoktur, yürüme engelli olana güçlük yoktur, Hastaya da güçlük yoktur.”¹⁷³

Kur’an’ın engellileri konu edinmesinin amaçlarından biri toplum ve birey için itikat ve ahlak konusunda yol göstermek olduğu söylenebilir. Zira Kur’an gerek engelli bireyin gerekse onun çevresinde bulunan insanların “engelliliğe” dini inanç bakımından sağlıklı ve tutarlı bir bakış açısı geliştirmesini ister. Toplumda bulunan sağlıklı bireylerinin engellilere karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri engellilere moral vermekte ve onları toplumla uyumlu birer fert haline getirebilmektedir. Bu konuda din eğitimine önemli görev düşmektedir. Din eğitiminin, Kur’an’ın hedeflediği toplumun oluşmasında engellilere özel önem atfederek eğitimleri konusunda modern yöntem ve materyaller ile bu alanda görev icra etmesi gerekir.

“Görme engelli olana güçlük yoktur, yürüme engelli olana güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Bununla beraber kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar.”¹⁷⁴

İslam inancında insanlar engel durumlarına göre güç getiremedikleri hususlarda sorumlu tutulmazlar. Yukarıdaki ayette dönemin şartlarında önemli olan cihat konusunda engellilerin engel durumlarına göre muaf tutuldukları görülmektedir. Bununla beraber, dönemin şartlarında çok hakir görüldüğünden ayrı koloniler halinde çalıştırılan,¹⁷⁵ başkalarına bağımlı hale geldiği için yaşam hakkının tanınmadığı¹⁷⁶ engellilere Kur’an’ın verdiği önem açısından bu ayet değerlendirilebilir.

¹⁷² Tezcan, s.39

¹⁷³ Nur, 24/61.

¹⁷⁴ Fetih, 48/17.

¹⁷⁵ Canani Kaygusuz, “Özel Eğitim ve Rehberlik”, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Anı Yayınları, (Ed. Âlim Kaya), Ankara 2005, s.324.

¹⁷⁶ Atilla Cavkaydar, “Özel Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008, s.16.

1.3.2.5. Dil ve Konuşma Engelliler

Kur'an'da konuşma engelliliğinin ifadesi için “ahraz” (ahras) ve “ebkem” kavramları kullanılmıştır. Bu ifadelerden beşi dünya hayatı, biri ahiret hayatı ile ilgilidir. Dünya hayatı ile ilgili olan ayetlerden biri fizikî anlamda, diğerleri ise mecazi anlamdadır.¹⁷⁷

“Biz onun için iki göz, bir dil ve iki dudak var etmedik mi?”¹⁷⁸

İnsana verilen nimetlerden birisi de konuşma yeteneğidir. Konuşmanın ana aygıtı olan dil, insanın dış dünya ile iletişimini sağlama noktasında pek çok işlev görmektedir. Yukarıda yer alan ayette insana verilen ‘dil’in, göz ve dudaklar ile birlikte insanın diğer insanlar ile iletişimi sağlamasından bahsedilmektedir.

“Allah, (şöyle) iki adamı misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yükür. Nereye göndersen olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adalet ile emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?”¹⁷⁹

Ehliyetsizlik, yetersizlik ile dürüstlük, yeterlilik arasında bir karşılaştırma yapılan yukarıdaki ayette¹⁸⁰ dil engelinin büyüklüğüne vurgu yapıldığını görmek mümkündür.

Konuşma engelliliği, hiç konuşamamaya denildiği gibi konuşmanın akışında, ritminde ifadelerin bozuk olmasına da denir. Bu bağlamda Kur'an'da yer alan Hz Musa örneği dikkate değerdir. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

“Dilimden (şu) düğümü çöz ki sözümü anlasınlar”¹⁸¹

“Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum”¹⁸²

Hız. Musa'nın dilindeki düğüm konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı söz konusu bu düğümü onun sonradan müptela olduğu bir kekemelik olduğu

¹⁷⁷ Tezcan, s.35.

¹⁷⁸ Beled, 90/9.

¹⁷⁹ Nahl, 16/76.

¹⁸⁰ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Meal-Tefsir)1980, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s.544.

¹⁸¹ Taha 20/27-28.

¹⁸² Kasas, 28/34.

şeklinde anlarken bir kısmı da onun belîğ ve veciz konuşamaması şeklinde anlamışlardır. Ayrıca bu ayette güzel ve akıcı konuşma yeteneğinden yoksun olma durumuna bir işaret olduğu da söylenebilir.¹⁸³ Bu görüş ile aynı doğrultuda Firavun kavmine yönelik söylediği aşağıdaki ayet meallerine bakılabilir.

“Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?”¹⁸⁴

Bu ayetlerden hayırlı olmanın dil ve konuşma engeliyle ilgisinin olmadığı görülmektedir. Peygamberlerin bile engelli olabildikleri, dolayısıyla bireyin sahip olduğu engelin, bireyi aşağı ve hor görmeye sebebiyet vermemesi gerekir.

Kur’an’da konuşma engellilerin işaret diliyle anlaşabileceklerine delil olabilecek bir kıssaya da yer verilir. Hz. Zekeriyya’nın sınırlı bir süre için bile konuşmadığı/konuşamadığı ve bu süre içinde işaret dilini kullanarak insanlarla iletişim kurduğu iki yerde dile getirilir.¹⁸⁵

“Zekeriyya: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet, insanlara, üç gün, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et”¹⁸⁶

O: Rabbim! dedi, (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret ver. Allah: Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gün insanlarla konuşamamandır, buyurdu. Bunun üzerine Zekeriya mabetten kavminin karşısına çıkarak onlara: Sabah akşam tesbihte bulunun diye işaret verdi.¹⁸⁷

1.3.3. Hz. Muhammed ve Engelliler

Tarih boyunca her dönemde olduğu gibi Hz. Muhammed’in yaşadığı dönemde de toplumda belli oranda engelli kimseler olmuştur. Kur’an’ın engelliler ile ilgili söylemleri ile paralel olan Hz. Peygamber’in engelliler ile ilişkisi günümüzde din eğitimine ışık tutma görevini icra edebilir. Çünkü Hz. Muhammed’in engelliler ile olan

¹⁸³ Esed, s. 627.

¹⁸⁴ Zuhruf, 43/52.

¹⁸⁵ Tezcan, s.36-37.

¹⁸⁶ Ali İmran, 3/41.

¹⁸⁷ Meryem, 19/10-11.

ilişkisinin her ayrıntısı, engellilerin eğitim ve sosyalleşmesinde uyulması gereken kuralların/ilkelerin birer uygulamasıdır.

Engellilere toplum tarafından yöneltilen negatif ayrımcılığı eleştiren Kur'an, bir arada yaşamının temel ahlâkî kurallarını açıklamıştır. Bu bağlamda Hz. Muhammed de de görme engelliye yol göstermeyi ve işitme-konuşma engelliye söz anlatmayı sadakanın kapılarını açan davranışlardan kabul ederek bu ahlâkî kuralları örneklendirmiştir.¹⁸⁸

Her insanı değerli gören Hz. Muhammed engelliler ile ilgilenmiş onlara sevgi ve şefkatle yaklaşmıştır. Engellileri başkasına muhtaç, atıl olmaya mahkûm, aciz ve zavallı birer varlık olarak görmemiştir. Aksine yeteneklerine, ilgi ve kabiliyetlerine göre sosyal, kamusal görevler verdiği engellileri, bir dilenci kitlesi haline dönüşmekten alıkoymuştur.¹⁸⁹ Kendileri için zor olan işlerden muaf tutmanın yanında, engellileri okumaya meslek edinmeye, ticaret yapmaya, çalışmaya yönlendirmiştir.¹⁹⁰ Böylece onları sürekli diğer insanlara mahkûm hale gelmekten korumuş, onlara değer vererek, ilgi göstererek onları topluma kazandırmaya çalışmıştır.¹⁹¹

Amelerde engellerden ziyade insanların niyetlerinin önemli olduğunu dile getiren Hz. peygamberin genel manada engellilerden bahsettiği şu hadisi dikkate değerdir. “Siz sefere çıkarken geride /Medine’de birtakım kimseler bırakmıştınız. Siz yol kat ettikçe onlar da sizinle birlikte.” Hz. Muhammed “onlar Medine’de bulunuyorlarken nasıl bizimle beraber olabilirler?” şeklinde kendisine yöneltilen soruya şu cevabı verir: “evet onlar Medine’dedirler, fakat engelleri kendilerini alıkoymuştur.”¹⁹²

1.3.3.1. Görme Engelliler

Hz. Muhammed engellilere yönelik olumlu tutumların hâkim olduğu bir toplum yapısını oluşturacak eylemlerde bulunmuştur. Peygamber’in (a.s) engelliler ile ilişkileri,

¹⁸⁸ Münir Tezcan, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 2007, s. 180.

¹⁸⁹ Kasapoğlu, s.188.

¹⁹⁰ Ali Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz: Bedensel Özürlü Sahabelerin Hayatı*, Aşyan Yayınları, İstanbul 2007, s.216.

¹⁹¹ Mehmet Emin Ay, *Peygamberimizin İnsanlar İle İlişkisi*, Beyaz Kitap Yayınları, İstanbul 2008, s. 78.

¹⁹² Buhari, Cihat, 35; Ebu Davud,19.

onlar ile ilgili sözleri insanın yaratılış amacından bağımsız değildir. İslam'a göre insanların sahip olduğu imkânlar gibi, çektiği ızdırablar da birer imtihan vesilesidir. Engellilik durumu da bunlardan biridir. İmtihanda insandan beklenen şey ise sabır ve tevekküldür. İnsan kendisinden bekleneni yerine getirdiği müddetçe Allah rızası ve mükâfat kazanılabilir. Hz. Peygamber bu konuyla ilgili bir hadisinde şöyle demiştir:

“Yüce Allah şöyle buyurdu: İki sevdiğini/gözünü alarak imtihan ettiğim bir kulum bu duruma sabrederse, o iki sevgilisine /gözüne karşılık ona cenneti veririm.”¹⁹³

İmtihan bilinciyle sabreden engelli mü'minin tedavi olmak ve sıkıntılardan kurtulmak için çare araması da gereklidir. Moral bozukluğuna ve içsel çöküntüye neden olan engeller için, vaad edilen sevap ve mükâfatları düşünmek de manevi bir çare olarak düşünülebilir. Zira sevap ve mükâfat engelliler için ciddi moral ve teselli kaynağıdır.

“Gözleri görmeyen bir kimseyi yolundan saptırana Allah lanet eder.”¹⁹⁴

Yukarıda hadiste, engellilerin hayatlarını zorlaştıran, fiziksel, psikolojik ve toplumsal açıdan onlara zarar veren tutum ve davranışların yerildiği görülmektedir. Yine bu hadisten engellileri alaya almanın, onlara lakap takmanın, onları engellerinden dolayı damgalamanın doğru olmadığı sonucuna varılabilir.

“Gözleri görmeyen birine yol göstermek sadakadır.”¹⁹⁵

Yukarıdaki yer alan hadiste bahsedilen görme engeli bir kimseyi başka özürleri bulunan bir kişi, yol göstermeyi de her türlü yardım şeklinde genellemek mümkündür. bu bağlamda çağın gereklerine uygun olarak engellilere eğitim ve sağlık imkânlarının sağlanması ve hayatlarını kolaylaştıracak koşulların hazırlanması dini açıdan sevap değeri olan ameller olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁶ Bununla beraber, Hz. Peygamber'in, engellilere şefkat ve merhamet göstermesi, özellikle maddî ve manevî olarak destek vermesinden hareketle, kendisini takip eden toplumların da aynı şekilde engellilere muamele etmesi gerekmektedir.¹⁹⁷ Bu şekilde bir yaklaşım sadaka hükmünde olduğu gibi engellilerin eğitimleri içinde vazgeçilmezdir.

¹⁹³ Buhari, Merda,7; Tirmizi, Zühd,58.

¹⁹⁴ Ahmet b. Hanbel, Müsned, I/217.

¹⁹⁵ Ahmet b. Hanbel, Müsned, V/168-169.

¹⁹⁶ Kasapoğlu, s.196.

¹⁹⁷ Yusuf Açıkel, “Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, 2010, s. 38.

Âma bir sahabe olan İtbanibn Malik kabilesine imamlık yapmaktaydı. Mescit evine uzak olduğu için bazen ulaşımda sıkıntılar ile karşılaşmaktaydı. Bir defasında Hz. Muhammed'e "Ey Allah'ın resulü! Bazen karanlık veya hava yağışlı oluyor. Ben ama bir insanım evimin bir yerinde namaz kılsanızda ben orayı mescit edinsem diye" teklifte bulundu. Resulullah da onun gösterdiği yerde iki rekât namaz kıldı.¹⁹⁸ Hz. Peygamber'in ama olan İtban'ın davetine icabet ederek evine kadar gitmesi, gösterdiği yerde namaz kıldırması, evde ikram edilen yemeğe oturması engellilere gösterdiği yakın ilginin, vermiş olduğu değer somut örneklerindedir.¹⁹⁹

Mekke fethinden sonra Hz. Ebubekir yaşlı ve ama olan babasını Hz. Muhammed'in huzuruna getirmiştir. Bu duruma yüreği elvermeyen peygamber "bu ihtiyarı evde bıraksaydın da onun yanına biz gitseydik ya!" buyurmuştur.²⁰⁰ Hz. Muhammed'in engelli kimselere gösterdiği hürmeti ve verdiği değeri yukarıdaki diyalogdan da anlamak mümkündür.

Hz. Muhammed insanların birbirilerinin kusurlarını, eksikliklerini ön plana çıkararak hitap etmelerini doğru bulmamış, bunun yerine sağlam olan yönler üzerinden etkileşimden yana olmuştur. Görme engelli sahabe Umeyr ibn Adiy'in ziyaretine giderken yanındakilere "kalkın, Vakıf oğullarında şu "basir" (iyi gören) adamı ziyarete gidelim demiştir.²⁰¹ Hz. Muhammed bu ziyaretıyla engelli bireyleri kendi hallerine bırakmanın doğru olmadığı, onlara sevildiklerini ve toplumun bir parçası olduklarının hissettirilmesi gerektiğini bize göstermektedir.

Ama Abtullah İbn Mektum engeli yüzünden camiye gitmemek için izin istediğinde Hz. Muhammed ona "Namaz için okunan ezanı işitiyor musun?" diye sorar. O, "evet" cevabını verince, Resulullah, "davete katıl, cemaate gel." buyurmuştur.²⁰² Hz. peygamber bu şekilde davranması engellilerin topluma katılmasını desteklediği şeklinde anlamak gerekir. Öte yandan bu tarz bir davranış ile engelli kimselere toplumsal bir misyon yüklenerek, onların hem yalnızlığa itilmesi engellenir, hem de toplumun engelli

¹⁹⁸ Buhari, Ezan, 40; Ahmet İbn Hanbel, Müsned, IV/44

¹⁹⁹ Bünyamin Erul, "Engelliler ile ilgili Hadislerin Analizi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003, Ankara, s.73.

²⁰⁰ Ahmet İbn Hanbel, Müsned, III/160

²⁰¹ İbn Sa'd, IV/317-318

²⁰² Müslim, Mesacid, 255; Ebu Davud, Salât, 46.

bireyler ile yaşama noktasında birlikteliği sağlanmış olur. Ayrıca engelli birinin cemaate katılması, kendisini bir bütünün parçası gibi hissetmesine yardımcı olur.

Mescid-i Nebevi Resulullah döneminde sadece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda bir eğitim kurumuydu. Yukarıda yer alan hadiste Hz. Muhammed İbni Ümmü Mektum'dan cemaate devam etmesini isteme suretiyle bu eğitime devam etmesini arzulamış olabildiği gibi görme engelli bir insanın diğer insanlar ile birlikte eğitim almasını da dilemiş olabilir. Peygamberimizin bu uygulaması “kaynaştırma eğitim”inin bir örneği olarak düşünülebilir.²⁰³

1.3.3.2. İşitme Engelliler

Hz. Muhammed'in engelliler ile ilgili uygulamalarından çıkarılabilecek sonuçlardan biri de şudur: İnsanların yaşadıkları engeller ister doğuştan olsun ister sonradan meydana gelsin yapılması gereken ilk şey bu engelleri tedavi etmeye ve ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Dil ve işitme engeli üzerinde mümkün olan düzeltmelerin yapılmasını da bu minval üzerine değerlendirmek mümkündür.

Hz. peygambere Veda haccı sırasında hastalığı sebebiyle konuşamayan bir çocuk getirilmiş, O da çocuğun tedavisiyle ilgilenerek konuşmasını sağlamıştır.²⁰⁴

Dil ve işitme engellilerin bir kısmı insanın geçmiş yaşantısı ile ilişkili ve psikolojiktir. Bu tür engeller çeşitli eğitsel yol ve terapi yöntemleri ile giderilebilir. Yukarıda yer alan Hz. Muhammed'in çocuğu iyileştirmesi bu tür psikolojik kaynaklı bir hastalığın tedavisi şeklinde düşünmek mümkündür. Resulullah'ın tedavi ettiği konuşma sorunun niteliği ve uyguladığı tedavi yöntemi ne olursa olsun, onun yapmış olduğu şey, konuşma engelinin tedavisine ve eğitimine dair ciddi bir teşviktir.²⁰⁵

“Sağır ve dilsiz durumdaki kişilerin dertlerini anlatmaya yardımcı olmak bir sadakadır.”²⁰⁶

Yukarıdaki hadiste geçerli olan dini/ahlaki ilkeyi belli zaman ve engel grupları ile sınırlamadan tüm zamanlar için düşünmek gerekir. Çağın gereklerine göre işitme ve konuşma engellilerin yanı sıra tüm engel gruplarına verilebilecek özel eğitim ve

²⁰³ Kasaboğlu, s. 204

²⁰⁴ İbnMace, Tıp, 40.

²⁰⁵ Kasapoğlu, s. 207.

²⁰⁶ Ahmet İbn Hanbel, Müsned, V/168-169

rehabilitasyon bu kapsamda düşünülebilir. Hz. peygamber engelliler için gösterilebilecek her çabanın Allah katında sevap değeri taşıdığını ifade ederek, Mü'minleri onların ihtiyaç ve sorunlarına karşı duyarlı olmaya teşvik etmiştir. Özel eğitime muhtaç bireyleri, engelleri ne olursa olsun toplumdan tecrit etme yoluna gidilmemelidir. Aksine engelli kimseleri topluma dâhil edebilmek için toplu yapılan dini ritüeller fırsat olarak değerlendirilmelidir. Engelli bireylerin cemaatle eda edilen namazlara, mevlit ve dualara katılmaları, dini sohbet ve ortamlarda bulunmaları onların kendilerini toplum içerisinde bir fert olarak hissetmelerini sağlar. Bu durum onların kendilerini kabul etme düzeylerine olumlu etkide bulunduğu gibi dini açıdan sosyalleşmelerine de katkıda bulunur.²⁰⁷

1.3.3.3. Zihinsel Engelliler

Yaşadığı dönemde toplumun tüm fertleri ile ilgilenen Hz. Muhammed zihinsel engellilere de gereken ilgiyi göstermekten uzak durmamıştır. O, sözleri ve yaşayışı ile de zihinsel engellilere gösterilmesi gereken pozitif ayrımcılığı gönümüze kadar aksettirmiştir.

Meslek hayatına kolaylaştırıcı, kendisine özel hükümler getirdiği sahabelerden birisi Münkız İbn Amr'dır. Bilişsel problemler yaşayan bu sahabe ticaretle uğraşmaktadır. Fakat yaptığı işlerde sürekli aldanıp zarar etmektedir. Hz. Muhammed'e içerisinde bulunduğu bu zor durumu anlatınca, Resulullah ona; alış-veriş yaparken müşteriye, "aldatma yok" demesini ve satın aldığı malda üç gün muhayyerlik hakkının bulunduğunu söylemesini ister.²⁰⁸ Bu hadis peygamberin engelli bireylere tanıdığı pozitif ayrımcılık olarak anlaşılıp bu kimselere yönelik uygulamalara temel teşkil edebilir.²⁰⁹

Hz. Muhammed'in sosyal ve ekonomik hayatta sıkıntı yaşayan Münkız İbn Amr'dan yaptığı işe devam etmesini istemesi, onu toplumdan tecrit etmeden, ona

²⁰⁷ Mehmet Emin Ay, "Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı", *I.Çocuk Kurultayı*, İstanbul 2000, s.395-400; Naci Kula, "Bedeni Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 200.

²⁰⁸ Buhari, Büyü, 48.

²⁰⁹ Gül, s. 75-76.

yönelik kimi kolaylıklar sağlaması günümüz din eğitiminde üzerinde dikkatle durulması gereken hususlardır.

Hafızasının zayıflığından dolayı Kur'an sürelerini ezberinde tutamayan bir sahabe namaz konusunda sıkıntı yaşar. Resulullah'a yaşadığı sıkıntıyı bildirip namaz kılabilmek için ne yapması gerektiğini öğrenmek istediğinde Hz. Muhammed de ona , "Allah'ın! Bana acı, bana rızık ver, beni affet ve beni doğru yola ilet" tarzında kısa ve kolay hatırlanır bazı dualar öğretir. Adam kalkıp gidince Hz. peygamber şöyle buyuruyor: "Bu adam söylediklerimi yaparsa, elini hayır ile doldurmuş olur."²¹⁰

Bu hadiste; Allah'a kulluğun, O'na ibadet edebilmenin fırsat ve kolaylığın zihinsel problemler yaşayan bireylere sağlandığı görülmektedir. Bununla beraber zihinsel engelliliği olan kimseler din eğitimi almak istediklerinde kendilerine kolaylık sağlamanın gerekliliğine de işaret edilmektedir. Hadisteki bu ilke; bunayarak zihinsel yetilerinde zayıflama meydana gelen müminlerin ibadet hayatı için de genellenebilir.

"Üç kimseden kalem kaldırılmıştır: buluğ çağına gelinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uykuda olan kimseden, şifa buluncaya kadar akıl sağlığı bozuk olandan."²¹¹

Yukarıda yer alan hadise bakıldığında zeka sorunu yaşayan insanların dini sorumluluklardan muaf oldukları görülmektedir. Muaf olma, onları ibadetlerden uzak tutma şeklinde değil, aksine onların eğitimlerinde zorlayıcı olmadan başta önemli gün ve geceler olmak üzere yaşamlarında ibadet hazzını tatmalarına olanak sağlanma şeklinde yorumlanabilir.

Bir kadın Resulullah'a gelerek "ey Allah'ın elçisi babam çok ihtiyarladı ve bunama hastalığı baş gösterdi. Acaba ben onun adına hac ibadetini yerine getirebilir miyim?" diye sorduğunda Hz. Muhammed "evet, babanın yerine haccet!" buyurmuştur.²¹² Yaşlı ve zihinsel yeteneğini kaybetmiş birine sevgi gösteren ve ona şefkat duyan kadına Hz. Peygamberin babasının yerine haccetme iznini vermesi, engellilere karşı gösterilmesi gereken tutum konusunda yol gösterici olmalıdır. Yine peygamber efendimizin "bir kimse ölümünden sonra geriye bir kısım mal bırakmış ise bu mal mirasçılarıdır. Eğer geriye yetim bırakmışsa bütün toplum olarak bu yetimlere

²¹⁰ Ebu Davut, Salât,135; Ahmet İbn Hanbel, Müsned, IV/356.

²¹¹ Ahmet İbn Hanbel, Müsned, I/118.

²¹² Ahmet İbn Hanbel, Müsned, I/76,157

destek olmamız gerekir.”²¹³ hadisi bütün toplumun zayıflara karşı -ki bu zayıf kimseler kategorisine engelliler dahil edilebilir- sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır.²¹⁴

1.3.3.4. Bedensel Engelliler

Engelliler herkesten daha çok sevgi ve ilgi içeren sözcükleri duymaya hasrettir. Öte yandan hassas ve alıngan olan engelliler en küçük kırıcı bir sözden derin üzüntü hissedebilirler. Bunları bilen Resulullah da herhangi bir engellinin aşağılanmasına, kusuruyla ona hitap edilmesine, boyları ve diğer özellikleri sebebiyle ayıplanmasına asla izin vermemiş olumsuz bir olay cereyan ettiğinde derhal müdahale etmiştir. İnsanların arkasından özellikle fiziksel kusurlarının söylenmesinden büyük bir rahatsızlık duymuştur.²¹⁵

Hz. Ayşe'nin, Hz. Muhammed'e hitaben Hz. Safiye'nin boyunun kısalığını kast ederek söylediği “sana şöyle olan Safiye yeter!” sözü üzerine Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisi düşündürücüdür.

“Öyle bir söz söyledin ki, o bir denize düşseydi onu bulandırırdı.”²¹⁶

Hz. Muhammed bir özelliği dolayısıyla kişinin ayıplanmasını doğru bulmadığı gibi tepki göstermekten de geri durmamıştır. Yukarıda yer alan hadiste kusuru olanların alay konusu edilmesinin ve kendilerine aşağılayıcı muamelede bulunulmasının açıkça yerildiği görülmektedir.

Alnındaki yara izinden dolayı kendisine “eşecc” denilen Abdullah İbnAvf'a Hz. peygamber şöyle demiştir:

“Önemli olan, insanların dilleri ve kalpleridir. Ey Eşecc! sende Allah'ın sevdiği iki önemli karakter var. Bunlardan birisi hilm (yumuşak huyluluk) diğeri ise teenni (soğukkanlılık) dir.”²¹⁷

Hz. Peygamberin bedensel engelli Abdullah ibn Avf'ın üstün yönlerini öne çıkararak övmesi ve kendisini değerli hissetmesini sağlaması, gönümüz engelli eğitimine ışık tutacak önemli bir yaklaşımdır. Engellilere değer vermek onlardaki

²¹³ Buhari, 3, 583.

²¹⁴ Maysaa vd., s. 19.

²¹⁵ Karagöz, s. 78-79.

²¹⁶ Tirmizi, Kıyame, 51.

²¹⁷ İbnSa'd, VIII/118

üzüntü, kötümserlik gibi olumsuz ruh hallerini ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır. Toplum içerisinde teselliye ihtiyacı olan engellilere bu şekilde psikolojik danışmanlık da yapılmış olur.

Engellilere uygun işlerde çalışmalarını sağlamak suretiyle yardımcı olmak mümkündür. Bunun için erken yaşlardan itibaren engellilerin eğitimleri ile ilgilenilmeli, uygun bölümlere yönlendirilmelidirler. Böylece ileriki dönemlerde toplumsal hayata katılmalarını sağlamak daha kolay hale gelmektedir. Nitekim bir ayağı sakat olduğu için total bir kimse olan Muazibn Cebel'in Hz. Muhammed tarafından Yemen'e vali tayin edilmesi bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli bir misaldir. Aynı şekilde Hz. Peygamberin, Muaz'ı Huneyn Seferi sırasında Mekke'de yerine vekil bırakmış olması, savaş halinde dahi engelli insanların uygun şekilde istihdamına yol göstericidir.²¹⁸

Resulullah'ın bu uygulamalarında akıl, yetenek, beceri ve bilginin esas alındığı görülmektedir. Bu gibi tasarruflar kabiliyetli ve ehil olduğu müddetçe, bedensel engelini dikkate almadan ortopedik engellilerin toplumsal hayatta ve iş alanlarında istihdamı konusunda çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Peygamberimizin bu uygulamaları, idarecilik de dâhil olmak üzere, ortopedik engellilerin ehliyetli oldukları müddetçe her türlü iş sahasında rol alabileceklerini göstermektedir.²¹⁹

Total bir sahabi olan Amr bin Cemuh'un, "Ey Allah'ın Resülü, ben şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaşsam, cennette bu total ayağım düzelmiş bir şekilde yürüyebilecek miyim?" sorusuna Hz. Muhammed "evet" cevabı vermiştir.²²⁰ Amr İbn Cemuh'un bu sorusu ayağındaki engelden ne kadar çok etkilendiğinin göstergesidir. Öte yandan ruhsatı olmasına rağmen Hz. Peygamberin sahabeye olumlu yanıt vermesi, sahabenin ideallerine ulaşmasına verdiği önemi göstermektedir.

Hz. Muhammed sürekli hediyeleştiği, bazı bedensel kusurları olan Zahir İbn Haram için şöyle demiştir:

"Zahir (r.a.) bizim badiyemiz (köyümüz) biz de onun Medine'siyiz (şehriyiz)."²²¹

²¹⁸ İbnSa'd, II/300.

²¹⁹ Mehmet Emin Özaşar, "İslam Kültüründe Engelli Meşhurlar ya da İslam Kültüründe İnsan Manzaraları", *Ülkemizde Engellilere Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, Ankara 2003, s.138.

²²⁰ Ahmet İbn Hanbel, Müsned, V/299.

²²¹ Tirmizi, Şemail, 120.

Resululah'ın engelli bir köylü olan Zahir (r.a.) ile hediyeleşmek suretiyle o'na karşı sevgi ve dostluğunu göstermesi, engelli insanlar ile arkadaş ve dost olunabileceğinin göstergesi kabul edilmelidir. Bu durum aynı zamanda Hz. Muhammed'in engellilerin ticaret yapmalarına, sosyalleşmelerine ve topluma katılmalarına verdiği önem açısından değerlendirilebilir.

Hz. Muhammed'in cüce, farklı görünümlü ve aynı zamanda ailesi olmayan Cüleybib ile ilişkisi toplumun engelliler ile ilişkisine iyi bir örnektir. Aile ve soy asaletine büyük önem verildiği dönemde Hz. Peygamber, Medine'nin soylu ailelerinden birinin kızını Cübeylib ile evlendirmek üzere istemiştir.²²² Hz. Muhammed'in Cüleybib'i soylu bir ailenin kızıyla evlendirmesi, onu kısa sürede ve sürekli olmak kaydıyla topluma adapte etme amacına matuf bir tasarruftur. Hiç şüphesiz bu uygulama, aynı zamanda engelli bireylere toplum tarafından yapılan olumsuz yakıştırmaları planlı bir şekilde ortadan kaldırmayı da amaçlamış olmalıdır.²²³

Abdullah ibni Mes'ut kısa boylu zayıf ve çelimsiz olması dolayısıyla alay konusu yapılması üzerine Hz. Peygamberin "Mahşer gününde sevabı Uhud dağından daha ağır gelecek birine neden böyle gülüyorsunuz?"²²⁴ demesi, kişilerin görünüşlerine göre değerlendirilmemesi gerektiğinin ve üstünlüğün sadece Allah katında belli olacağının²²⁵ göstergesidir. Allah'ın sevgili kulu olmak Allah'ın yaratıklarını iyisi kötüsüyle, hastası engellisiyle, bitkisi hayvanıyla, yani her şeyi sevmekle olacağı, hiç kimseyi hor görmemek, herkese Allah için iyi davranmakla mümkündür.²²⁶

1.3.3.5. Süreğen Hastalığı Olan Engelliler

Günlük yaşamını sürdürmede sürekli tedavi ve bakıma gereksinim duyan kimseler de engelli sayılmaktadır. Bu tür engelliler fiziksel ve psikolojik olarak hastalıklarından ciddi bir şekilde etkilenmektedirler. Hz. Muhammed'in kendilerini "kötü" hisseden bu tür engelliler ile ilişkisi çok yönlü değerlendirilebilecek kadar geniş

²²² Ahmet İbnHanbel, Müsned, IV/425.

²²³ Tezcan, s.50; Maysaa vd., s. 20.

²²⁴ Selim Gündüzalp, *Peygamberimizin Hayatından Seçilmiş Öyküler 2*, Zafer Yayınları, İstanbul 2006, s. 110.

²²⁵ Eyüp Şimşek, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Erzurum 2012, s. 202

²²⁶ Şimşek, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları "Ahlak" Öğrenme Alanlarının İncelenmesi", s. 208.

bir konudur. Çalışmamızda bu ilişkileri sadece eğitim açısından değerlendirerek, günümüze ışık tutan yönlerine işaret etmeye çalışacağız.

Sürekli hastalığı olanların hastalıklarının tedavisi için çaba göstermeleri, arayış içerisinde olmaları, çağın tıp birikiminden ve teknolojik imkânlarından yararlanmaları gerekir. Hz. Muhammed'in kendisine bağlılığını bildirmek isteyen cüzzamlı bir hastaya elini tutmadan bey'at ettirmesi,²²⁷ hastalandığında tedavi olması,²²⁸ bu bağlamda değerlendirilmesi gereken hususlardır.

İmran bin Husayn, karın bölgesinde ortaya çıkan hastalık yüzünden otuz yıl boyunca sedir üzerinde yatmak zorunda kalan bir sahabelidir.²²⁹ Hastalık karşısında gösterdiği model tutum ve davranış ile Hz. Eyüb'e benzetilmiştir. Bu durumu "peygamberler arasında Hz. Eyüb'ün durumu ne ise sahabeler arasında İmran İbn Husayn'ın durumu da odur" şeklinde dile getirenler de olmuştur.²³⁰

Peygamberimizin aşağıdaki hadisinde hastalığı sebebiyle ayakta namaz kılmakta zorlanan İmran bin Husayn'a ve onun şahsında bu tarz engele sahip olan herkese gösterilen kolaylık göze çarpmaktadır.

Namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yaslanarak/yan üzerine yaslanarak kıl.²³¹

İman ve ibadetin hazzından istifade etmek herkesin hakkıdır. Hz. Muhammed bu hakka engellilerin de sahip olması gerektiği düşüncesiyle onları iman ve ibadet yaşantısı içine dâhil etmiştir. Din eğitiminde de engelli bireylerin ibadetlere dâhil edilmeleri suretiyle eğitimleri sağlanabilir, engellilere yönelik özel din eğitimi programları geliştirilebilir.

²²⁷ İbn Mace, Tıp, 44.

²²⁸ Buhari, Tıp, 1; Müslim, Selam, 69; Ebu Davud, Tıp,1; İbn Mace, Tıp, 1.

²²⁹ İbn Sa'd, V/192-193.

²³⁰ Kasapoğlu, s. 220.

²³¹ Buhari, Taksir,19; Ebu Davut, Salât,175; Tirmizi, Salât,157; İbn Mace, İkame,139.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN ÖĞRETİMİNDE ENGELLİ ÖĞRENCİLER İÇİN MATERYALLER İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUM

2.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRETMENLERİN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

Son yıllarda ülkemizde engelli öğrencilerin eğitim ve din eğitimlerinde olumlu gelişmeler görmek mümkündür. Ancak bu çalışmaların henüz istenilen seviyeye ulaştığı söylenemez. Müfredat programları, okulların fiziki şartları, kapasiteleri, öğretmen problemleri ve öğretim materyalleri bakımından eksiklikler olduğu söylenebilir. Çalışmamızda bu problemlerden biri olan öğretim teknolojisi ve materyal tasarımı üzerinde durulmuştur. Bunun için engellilerin özelliklerini bilen, onlara materyal tasarlamada bilgi sahibi olduğu düşünülen ve din eğitimi derslerine giren öğretmenlere görüşme tekniğinin uygulanmasında sağlıklı verilerin elde edilebileceği düşünülmüştür. Örneklemin kapsayıcı olması açısından farklılıkları içerisinde barındırıyor olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda bölgemizdeki Muş, Erzurum ve Trabzon illerinde görev yapan öğretmenlerle görüşülmüştür.

Araştırma kapsamında görüşlerine müracaat ettiğimiz öğretmenlerin 15'i (% 68.2) erkek, 7'si (% 31.8) kadındır. Bu öğretmenlerden 8'i (% 36,4) Muş, 8'i (% 36,4) Erzurum, 6'sı (% 27.3) Trabzon ilinde çalışmaktadır. Mezuniyet alanı itibariyle bakıldığında bu öğretmenlerden 7'si (% 31,8) İlahiyat Fakültelerinin İlahiyat Bölümü'nden, 1'i (% 4.5) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü'nden, 8'i (% 36.4) Zihinsel Engelliler Bölümü'nden, 3'ü (13.6) Sınıf Öğretmenliği Bölümü'nden, 2'si (% 9.1) İşitme Engelliler Bölümünden ve 1'i (% 4.5) Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü'nden mezun olmuş kişilerdir.

Çalışmamızda birbirinden farklı engelli durumlar üzerinde durduğumuzdan görüştüğümüz öğretmenlerin de mümkün merteye farklı alanlardan olmasına özen gösterdik. Bu kapsamda araştırmaya katılan öğretmenlerden 7'si (% 31.8) orta ve ağır düzey zihinsel engelli öğrencilere, 5'i (% 22.7) işitme engelli öğrencilere, 3'ü (% 13.6) hafif düzey zihinsel engelli (özel alt sınıf) öğrencilere, 2'si (% 9.1) kaynaştırma

öğrencilerine, 2'si (% 9.1) otistik öğrencilere, 1'i (% 4.5)görme engelli öğrencilere, 1'i (% 4.5)hafif düzey zihinsel engelli (meslek lisesi) öğrencilere, eğitim vermektedir.

Ayrıca görüştüğümüz öğretmenlerden 15'i (% 68.2) özel eğitim okullarında, 7'si (% 31.8) ise normal okullarda çalışmaktadır. Bu öğretmenlerin şu an çalıştıkları okullardaki hizmet sürelerinin ortalaması 3.18'dir. Bulunduğu okulda çalışmaya yeni başlayan öğretmenler olduğu gibi birkaç yıldır aynı okulda çalışan öğretmenler de mevcuttur. Söz konusu öğretmenlerin meslekteki hizmet sürelerinin ortalaması ise10.6'dır. Bunlar arasında mesleğe yeni başlayan öğretmenler olduğu gibi yıllarını bu meslekte geçirmiş öğretmenler de vardır. Ayrıca görüştüğümüz öğretmelerden 2 kişi ortopedik engelli, 1 kişi de işitme engelli öğrencilerin babasıydı.

2.2. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ

2.2.1. Engelliler İle İlgili Genel Değerlendirmeler

“İnsan” varlığı üzerinde düşünmek, yaratılış amacının idrak edilmesine katkı sağlar. Yaratılış hikmetinin bilinmesi ise bireyin dünya hayatındaki konumunun daha iyi belirlenmesi açısından önemlidir. Dahası, varlığın anlamlandırılması ve buna göre yaşanması bireylerin en güzel şekilde yaratılma²³² vasfını yitirmeden hayatlarını sürdürmelerini sağlar. Fakat insanlık tarihine bakıldığında durumun hep böyle olmadığı görülmektedir. Allah'ın o “en güzel” olarak yarattığı insanın kimi yetersizliklerinden dolayı farklı değerlendirildiği dönemler olmuştur. Bir dönem engellilik olgusunu yaşayan birey ve ailesi tanrının bir cezası olarak algılanmış, onlara yardım etmek tanrının öfkesini kendi üzerine çekmek olarak değerlendirilmiştir. Kimi zaman da engelliler hor görülüp kötü işlerde kullanılmışlar ve ayrı koloniler halinde yaşamaya zorlanmışlardır. Hatta bazı dönemlerde engellileri öldürme ve ölüme terk etme suretiyle onlardan kurtulma çareleri aranmıştır.²³³

Engellilere karşı bu insanlık dışı tutumların değiştirilmesinde bilimsel gelişmelerden çok daha önce İslam din öğretilerinin etkili olduğu söylenebilir. Zira hem Kur'an'da hem de Kuran'ın yaşanmasına kılavuzluk eden Hz. Muhammed'in söz ve

²³² Tin, 95/4.

²³³ Deborah Deutsch Smith, *Intraduction to Special Aducatin: Making a Difference*, Allyn&Bacon Publication, 2006, s. 4; Tezcan, s.1.

uygulamalarında engellilere bugün bile gösterilmeyen değerin verildiğini görmek mümkündür.²³⁴

Örnekleme olarak görüşlerine başvurduğumuz öğretmenlerin, engelliler ile ilgili değerlendirmelerinin müsbet olduğu müşahade edilebilir. Öğretmenlerin çoğu toplumla bir şekilde ilişkide olan engellileri toplumun diğer fertleri gibi algılamaktadır. “Engellileri nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna mülakatta bulunduğumuz öğretmenlerden Kz3: “*Onlar da bizim gibi insanlardır. Her birimizin yetersizlikleri var. Aramızdaki tek fark; engellilerin bize göre yetersizliklerinin daha fazla olmasıdır.*” şeklindeki cevabıyla engelliler ile normal insanlar arasındaki farkın yetersizlik olarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Herkesin engelli adayı olduğuna vurgu yapan Kz7 başta kimi meslektaşları olmak üzere, toplumun engellilere yaklaşımında kimi sıkıntıların olduğunu belirtmiştir. O, sıkıntıların bazılarını şöyle dile getirmiştir: “*Engelliler toplum tarafından farklı varlıklar gibi algılanabiliyorlar, dışlanabiliyorlar. Toplumda bulunan normal bireyler kendi aralarında engellilerin dedikodularını yapabiliyorlar. Kendileri ile ilgili böyle konuşulduğunu işiten engelliler de, aileleri de bu duruma gerçekten üzülüyorlar.*” Toplumun bir parçasını oluşturan engellilerin sosyal hayattan tecrit edilmesi sadece engelli bireyi değil onun tüm ailesini ve çevresini etkilemektedir. Toplumun % 10-15 oluşturduğu düşünülen engellilere verilecek değer toplumun kendine verdiği değer olacaktır.

Son dönemde engellilere yaklaşım değişmektedir. Bu değişim engellilere fırsat sağlanırsa neleri yapabileceklerini görme imkânını da beraberinde getirmektedir. Bu durumu Kz1 şöyle dile getirmektedir: “*Engelliler yakın zamana kadar toplumda soyutlanmış durumundaydılar. Şu anda, eğitildiklerinde filmlerde bile oynayan engellileri görüyoruz.*” Engelli birey ve ailesinin birçok sorunu vardır.²³⁵ Toplumun bir parçası olan engellilerin ve ailelerinin problemleri toplumun problemi olarak kabul edildiğinde bu konuda mesafe almak daha kolay hale gelir.

²³⁴ Bkz. Abdurahman Kasaboğlu, *Ayet ve Hadislerde “Engelliler”*, Mengüceli Yayınları, Malatya 2010, İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005; Emine Gül, *Kur’an’da Engelliler*, Akis Yayınları, İstanbul 2005; Münir Tezcan, *Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.

²³⁵ Bkz. Adem Efe, “Engelli Çocuk ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:16, 2006/1, s.169-198.

Engelli hakları ile ilgili olarak K2: *“Engelli insanların da diğer insanların sahip olduğu haklar kadar yeryüzünde hakları olduğunu düşünüyorum. Hatta engellilere yönelik gerek eğitimde gerek yaşamın diğer alanlarında pozitif ayrımcılığın olması gerektiğini de belirtmeliyim.”* şeklinde cevap vermiştir. Kendisine bu düşüncenin kaynağını sordüğümüzda K2: *“Bana bu düşünceyi veren, engellileri bu şekilde algılamamı sağlayan mensup olduğum dindir. Ancak bununla beraber dini, ahlaki, insani, nasıl bakarsak bakalım bu kimselerin de diğer insanlar kadar hakları vardır, olmalıdır.”* şeklinde cevap vermiştir. İslam inancında Âdem ve Havva bütün insanlığın ataları olarak kabul edilmekte ve insanlar arasında herhangi bir ayırımın olmadığına inanılmaktadır. Buna ek olarak sadece engellileri değil toplumun geri ve zayıf kalmış tüm katmanlarının hayat şartlarının iyileştirilmesini öngörmektedir. Bunun için gerektiğinde normal insanlara sorumluluk yüklemiştir.²³⁶

Araştırmada görüşleri alınan öğretmenlerin bir kısmı engellileri imtihan vesilesi olarak görmektedir. Bununla ilgili olarak kendisi de engelli babası olan K13 şöyle demiştir: *“Toplumda bulunan herkes bir engelli adaydır. Engeli veren de Allah’tır. Allah engel ile hem engelliye hem de onun çevresinde bulunan kimseleri imtihan eder. Bu gün sosyal hayatta çok az yer verdiğimiz engelli belki de Allah katında daha değerlidir.”*

Mensubu olduğu dinin ve içerisinde yetiştiği kültürün kişinin değer yargılarına etki etmesi kaçınılmazdır. Ancak, bunun her zaman uygulamada karşılığını bulmak zordur. Zira kâğıt üzerinde ideal ve evrensel ölçülerde kabul gören söylemleri yansıtan politikalar ve teoriler uygulamada çok farklı şekilde sergilenmektedir.²³⁷ Ülkemizde engelliler ile ilgili böyle bir sıkıntıyı dile getiren Kz7: *“Ülkemizde eğitimin ve engelli eğitiminin gelişmiş ülkelerin gerisinde olmasını anlamıyorum. Çünkü dinimiz engellilere çok önem vermiştir. Ecdadımız da zamanında engelli tedavi ve eğitimlerinde ney sesi, çekirge sesi, su sesi, musiki vb. kullanmıştır.”* İnsan ilahi bir tasavvurken; hakikatle göbek bağının kesilip suni dünyada şartlara göre kurgulanması onu yalnızlığa itmektedir. Birey, İslam’ın kendisine yüklediği misyonu yerine getirmekle yalnızlıktan

²³⁶ Matthew J. Schuelka, “A Faith in Humanness: Disability, Religion and Developmnet” *Disability&Society*, 2012, s. 6. (ss.1-14)

²³⁷ Mesude Atay, *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, (2. Baskı), Özgür Yayınları, İstanbul 2007, s.14.

kurtulup, “mana”yı elde edebilir. İnsan soyunun eğitiminde insanın doğru tanımlanması bu yüzden önemlidir.

Engellilere iki farklı yaklaşım söz konusu olabilmektedir. Bunlardan biri engellileri hasta olarak değerlendiren ve tıbbi müdahaleye yer veren medikal yaklaşımdır²³⁸.İkincisi ise sosyal yaklaşım olarak ifade etmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre engellilik bireyin kendisinden kaynaklanan bir yetersizlik durumundan ziyade toplum tarafından uygulanan sosyal ve fiziksel engellerdir. Bu yaklaşımda engellilerin hakları ve ihtiyaçları ile engellileri yetkinleştirme konularına vurgu yapılır.²³⁹ Bunun için toplumun değer ve inançlarının olumlu olması, engelli bireyin kendisinin değerli görüldüğünün hissetmesi ve bunların sonucundaki etkileşim önemlidir.²⁴⁰

Değer bağlamında engellilerin normal bireylerden farkı yoktur. Dahası sosyal yaşamın her sahasında engelli bireylerin bulunması, yapabilecekleri görevlerde çalışmaları engellilerin yanı sıra toplum için de büyük bir kazançtır. Bunun için toplumun bir bütün olarak fikirde ve eylemde engellileri olduğu gibi kabul ederek, onlarla bütünleşmesi gerekmektedir. Ancak, bu şekilde özel olan bireylere hak ettikleri değer gösterilebilir.

2.2.2. Eğitim-Din Eğitimi ve Engelliler

Hem gündelik hayatta hem de bir bilim dalı olarak yaygın bir şekilde kullanılan eğitim kavramı çok farklı biçimlerde tanımlanabilir. Bu tanımlamalar eğitimin farklı boyutlarını göstermesi açısından faydalı olduğu gibi kavramların çerçevelerinin çizilmesine de önemli katkılar sağlar. Bireyin fiziksel, entelektüel ve ahlaki yetilerin geliştirilmesi eylemi olarak tarif edilebilen eğitim²⁴¹; doğaya, topluma, insana, kültüre, sanata, özetle tüm varlık, bilgi ve değerler alanına yönelik öğretim, tecrübe, eylem ve

²³⁸ Dünya Ahmed Abdullah Ahmed, *Gender, Disability and Islam: Living with Visual Impairment in Bahrayn*, 2007, s. 10

²³⁹ Gender, s.14.

²⁴⁰ Gender s. 30.

²⁴¹ İsmail Doğan, *Eğitim Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 4.

her türlü eğitsel etkinlik ve durumlarını ifade etmek üzere kullanılan zengin bir kavramdır.²⁴²

Birey, gözlerini henüz dünyaya açmadan kendi türünün ihtiyaç ve özelliklerini göstermeye başlar. Kendine has özellikler edinmeye başlayan birey zamanla farklılaşır. Bu farklılaşma onun hemcinsleri arasında ayırt edilmesini sağlar.²⁴³ Engelli bireyler de ise yetersizliklerinden dolayı bu farklılaşma daha da fazla olmaktadır. Özel durumu olan ve farklı gelişim gösteren engellilerin eğitimi bu noktada normal eğitimden farklılık arz edebilmektedir. Bunun için özel yetiştirilmiş personel, özel geliştirilmiş programlar, özel araç gereçler ve özel düzenlenmiş çevre gerekmektedir.²⁴⁴ Ancak öğretmenlerden Ks1: “Biz öğrencilere eğitim vermede yetersiz olduğumuz gibi okul ve eğitim materyalleri de yetersizdir. Bu öğrenciler için farklı geliştirilmiş özel programlara ihtiyaç vardır.” diyerek ülkemizdeki özel eğitim alanındaki bu eksikliklere dikkatleri çekmektedir. Eğitimin bireysel farklılıklara duyarlı olması ve her bireye ihtiyacı olan gelişme fırsatını sağlaması beklenir. Özel gereksinimi olan bireylere, özel eğitim hizmetleri sunulmaksızın bu fırsatın sağlanabilmesi mümkün gözükmemektedir.²⁴⁵

Ülkemizde hali hazırdaki eğitim sistemi incelendiğinde, engellilerin normal insanlar gibi eğitime değer varlıklar olarak algılandığı, bunlara yönelik eğitimin niteliğinin artırılması ile ilgili çalışmaların ivme kazandığı görülebilir. Özel Eğitim Daire Başkanlığı, Özel Eğitim Kurumları, Rehberlik Araştırma Merkezleri ile Rehabilitasyon Merkezleri bu çalışmalarda önemli rolü üstlenmişlerdir. Bununla birlikte; engellilerin öncülüğünde çalışan sivil toplum kuruluşları ve daha birçok kurum tarafından engellilere yönelik eğitim kalitesinin artırılması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Fakat bu çalışmaların istenilen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Son dönemlerde artan bu ilgiye rağmen ülkemizdeki engelli eğitiminin hala istenilen düzeye gelmediği, bunun için hala atılması gereken adımların olduğunu söylemek mümkündür.

²⁴² Nurullah Altaş, İsmail Arıcı, “Din Eğitimi Biliminin Bilimselleşme Süreci”, (Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş), *Din Eğitimi*, Gündüz Yayınları, Ankara 2012, s. 37.

²⁴³ Altaş, Arıcı, s. 40.

²⁴⁴ Dönmez, s.14.

²⁴⁵ Mustafa Usta, “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları*, Sayı : 20, 2009, s.77.

Son yıllarda yapılmış önemli çalışmalar din eğitiminin birey, aile ve toplum için hem maddi hem manevi yönleriyle ciddi bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Çünkü din eğitimi dinden, sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturabilmek için hayatın her alanına uygulanabilecek referansları alıp insanlara sunabilmektedir. Bu referanslardan biri de engellileri değerlendirme biçimidir.²⁴⁶ Zira bazı toplumlarda engellilerin değerlendirilme (özellikle beden yapılarında ve fiziksel özelliklerinden kaynaklanan) biçimleri onların toplumdaki rollerine etkide bulunmaktadır.²⁴⁷

Din eğitiminin sağlığa, aile düzenine, evliliklerin sağlıklı yürütülmesine ve ahlaklı birey yetiştirmeye etkisi günümüzde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Politikacıların sağlıklı bir toplumun oluşumuna katkı sağlaması açısından din eğitiminin sadece normal bireyler için değil, aynı zamanda engelli bireyler için de düzenlemeleri gerektiğini fark etmeleri ve buna uygun engelli eğitimi politikaları icra etmeleri gerekir. Bunun için dini kurumları yaygınlaştırmaları, buralarda topluma dini yönden hizmet gösteren personelin bilgi ve beceri yönünden daha kalifiye olmaları için çaba göstermeleri gerekmektedir. Sosyal problemlere dini bakışın göz önünde tutulması, aynı zamanda öz güven, duygudaşlık, öz kontrol gibi günümüzde çeşitli problemlerin üstesinden gelinmesinde önemli rol gören becerilerin edinimine de katkıda bulunur.²⁴⁸

İdareci olan ve aynı zamanda derse giren Kil6 engellilerin eğitimleri ile ilgili “Engelli bireyler de bizim gibi fitrat üzere doğarlar. Yaşamlarını sürdürmek için başkalarına bizim ihtiyaç duyabildiğimizden daha çok ihtiyaç duyarlar. Onların bağımsız bir şekilde yaşabilmeleri için eğitimleri ve dini eğitim almaları bizden daha fazla gereklidir.” diyerek engelliler için eğitimin zaruriliğini ortaya koymaktadır. Her bireyin, bireysel yaşam amacına ulaşabilmesi ve saklı kalmış yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirebilmesi için yardıma ihtiyacı vardır. Bu yardımların en önemlisi, dini ihtiyaçlarını giderebilecek bir öğretim programıdır. Öğretim programların geliştirilmesinde ise öğrenenlerin ilgi ve ihtiyaçlarını belirlemek önemli bir aşama kabul edilir. Zira öğrencilerin ilgi ve yetenekleri öğretim amaçlarının belirlenmesinde, öğretim

²⁴⁶ Matthew J. Schuelka, “A Faith in Humanness: Disability, Religion and Development” *Disability & Society*, 2012, s.11.

²⁴⁷ Gender, s.38.

²⁴⁸ Patrick F. Fagan, “Why Religion Matters Even More : The Impact of Religious Practice on Social Stability”, *The Heritage Foundation*, No: 1992, 18 Aralık 2006, s.19.

içeriğinin düzenlenmesinde ve öğretim sürecini yapılandırmasında merkezde yer alan bir faktördür.²⁴⁹

Engellilere din eğitimi verilirken, model olarak Hz. Muhammed'in hayatından yararlanılabilir. Hz. Muhammed'in yaşadığı zorluklar ve zorluklar karşısında sebat etmesi engellilerin ve yakınlarının kendi sıkıntılarını kabullenmelerinde önemli rol oynar. Engelli birey ve ailelerinin yaşadıkları zorluk ve sıkıntıları aşmada Peygamberimizin hayatından 10 davranışı model aldıkları gözlenmiştir. Bunlar, zorluklar karşısında sabırlı davranma, her şeye rağmen amacından vazgeçmeme, dua etme, yaşananları imtihan olarak görme, çocuklara karşı sevgi ve şefkat gösterme, sahip olunanların değerini bilme ve şükretme, yaşanan zorluk ve sıkıntılara sabretmenin karşılığının alınacağı anlayışı, güzel ahlak çerçevesinde davranma ve olumlu davranışlarda bulunma, kolaylaştırıcı ve sevdirci şekilde davranma, inancın olumlu etkisi ve dayanma gücü sağlaması şeklinde sıralanabilir.²⁵⁰

Engelli öğrenciler için din dersinin amacı, okullardaki normal bireyler için yapılan din öğretimin amaçlarıyla şüphesiz aynıdır. Ancak amaçların, engelli öğrencilerin imkânları ölçüsünde gerçekleştirilebileceği göz önüne alınmalıdır. Soyut kavramlara dayalı ayrıntılar ve sistematik temellendirmeler burada yer almamalıdır. Dini tasavvurların, günlük yaşayışın içinde sürekli tekrarlanan tecrübelere dayandırılması esastır. Yanlış anlaşılmanın önlenmesi için inanç ve somut yaşantılar birbirini tamamlamalıdır.²⁵¹

Gelişimi farklı olan bireyler için gönümüzde; “özürlü”, “engelli”, “özel gereksinimleri olanlar”, “gelişimi farklı olanlar”, “farklı gelişim gösterenler”, “öğrenme farklılığı olanlar”, “özel eğitim gerektiren bireyler” vb. tanımlar kullanılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Yönetmeliğinde ise engelli bireyleri ifade etmek için “özürlü” kavramı kullanılmıştır²⁵². Öte yandan Öğretmenlerden Ks1 “*Engelliler için özürlü tabirini kullanmamak gerekir. Çünkü bu tabir karşındaki bireyi çok yaralamaktadır. Bunun yerine daha çok bireyi etiketlemeden yapılan tanımların*

²⁴⁹ Nurullah Altaş, “İlköğretim Öğrencilerinin İlgi Duydukları Konular”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, 2008, s. 103.

²⁵⁰ Naci Kula, “Engelli Birey ve Ailelerin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örnekliği”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(1), 2009, s.181.

²⁵¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayınları, Ankara 1998, s. 115.

²⁵² Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012) *T.C.Resmî Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

kullanılması gerekir.” diyerek yapılacak eğitimin daha baştan bireyi ve ailesini damgalamaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü engellileri damgalamak, onlara eğitim hakları bağlamında ayırım yapmak, sahip oldukları engelden daha büyük problemdir.²⁵³ Engellileri tanımlamak için kullanılan kavramlar önemlidir. Fakat engelliler için adlandırmalarla boğulmamak gerekir. Çünkü isimlendirme çabası bazen gerçek sorunların önüne geçebilmektedir.²⁵⁴

“Özel eğitime muhtaç öğrenciler” cümlesi öğretmenlerce farklı anlaşılabilir. Kimisi; geleneksel anlamda engelliye anlarken, bir başkası da; daha geniş anlamda; eğitimden uzak kalmış, dezavantajlı, öğrenme güçlüğü çeken herkesi bu kapsama dâhil edebilmektedir. Bazıları da üstün zekâlı öğrencileri de özel eğitime muhtaç öğrenciler kategorisinde değerlendirebilmektedir. Aslında bu problem, önceki sayfalarda belirttiğimiz üzere sadece bizim ülkemizin sorunu değildir. Başka ülkelerde de engelliler ile ilgili kavramlara farklı anlamlar yüklendiğini görmek mümkündür.²⁵⁵ Bununla beraber, görüşme yapılan öğretmenler engelin isimlendirilmesine bakılmaksızın her bireyin eğitim hakkı olduğuna ve bu hakkı yerine getirmeye yoğunlaşmak gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bunu yaparken engelli bireylere özel bir yol ve yöntemle özel şeylerin öğretildiği özel eğitimin²⁵⁶ verilerinden yararlanılmalıdır.

Okullarda öğrencilerin ihtiyaçlarına, toplumun beklentilerine ve eğitim felsefelerine uygun olarak hazırlanan programlar doğrultusunda öğretim yapılır ve öğrencilerde arzu edilen davranış değişikliği meydana getirilmeye çalışılır.²⁵⁷ Engelli öğrencilerde arzu edilen bu davranış değişikliğini gerçekleştirmek normal bireylere oranla daha zordur. Öğretmenlerin çoğu, eğitimden verimin iyi alınması ve istenilen davranış değişikliğini meydana getirmek için engelli öğrencilere ek desteğin verilmesinin gerektiğini belirtmektedirler. Bunun için mümkün mertebe ülkenin kaynaklarının iyi kullanılarak bir öğrencinin bile gözden çıkarılmaması gerektiğini dile getirmektedirler. Kıl2 bunu şöyle ifade etmektedir: “*Engelli birey de bir insandır. Onun ihmal edilmesi insanlığın ihmal edilmesidir.*” Özel eğitim için kaynakların temini

²⁵³ Deborah Deutsch Smith, *Intraductionto Special Aducatin :Making a Difference, Allyn&Bacon Publication,s.2.*

²⁵⁴ Arzu Besir, “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimleri”, *TBB Dergisi*, Sayı: 83, 2009, s. 354.

²⁵⁵ Engelli Yerine Kullanılan Diğer Kavramlar, Erişim tarihi:19 Aralık 2012, <http://www.oecd.org/edu/preschoolandschool/27141224.pdf>.

²⁵⁶ Kirk vd., s. 24.

²⁵⁷ Selçuk, s.209.

noktasında ise Ks2 “*Düzenli bir planlama yapıldığında kesinlikle bu öğrencilere özel eğitim verebilecek kadar zenginiz.*” demektedir.

Engelli öğrencilerin eğitimleri normal bireylerin eğitimlerine nazaran daha pahalı olduğu ve bunun için ek kaynaklara ihtiyaç duyulduğu tüm öğretmenlerce bilinmektedir. Ancak, öğretmenlerin bir kısmı toplumu bir bütün olarak algılamakta, engelli öğrencilerin eğitimini toplumun eğitimi olarak değerlendirmektedirler. Toplumun eğitimi için ise ek kaynakların rahat bir şekilde kullanılabilceğini belirtmişlerdir. Bununla ilgili Kil: “ *Toplum sadece aynı tip normal bireylerden oluşmuyor. Her sağlıklı olan kişinin muhakkak bir yakını engellidir. Engelli yakını olmayan kimseler de kendileri engelli adaydır. Dolayısıyla bunların eğitimleri, bunlar ile bir şekilde ilişkide bulunan herkes için önemlidir.*” demiştir. Bireye yaşadığı sıkıntılarla başa çıkmada dini bilgi ve duygu düzeyinde kazanılan davranışlar önemlidir. Mutlu ve huzurlu bir hayat için, engelli yakını olan normal bireyler ile beraber engellinin gerekli dini eğitimi alması önemlidir.

Otistik öğrenciler zihinsel engelli öğrencilerden pek çok yönüyle farklı olduğu gibi kendi içlerinde de çok farklı davranış özellikleri gösterirler. Nedeni bilinmediği gibi kesin tedavisi de bilinmeyen otistik öğrencilerin bir kısmı sürekli başkalarına bağımlı olarak yaşamak zorundadırlar.²⁵⁸ Bunların eğitimleri diğer öğrencilere oranla zor olduğu gibi gereklidir. Bununla ilgili Kr: “ *Bizim işimiz bu öğrencilerin iyi eğitim almalarını sağlamaktır. Zamanla şunu da gördük ki öğrencilerin okulda bulunduğu zamanda velilere rahat bir nefes aldirmek gibi çok önemli bir görevi de icra etmekteyiz. Çünkü otistik engelli bazı öğrenciler başkalarına bağımlı yaşamak zorundadırlar. Bu öğrenciler okulda olduğu vakitlerde, engelli ailesi günlük diğer işleri yapmaya ve dinlenmeye fırsat bulmaktadır.*

Çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren görme, işitme, dil ve konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik veya ruhsal özürli olan bireylere²⁵⁹ din eğitiminin verilmesi noktasında görüşlerine müracaat ettiğimiz öğretmenler genel itibariyle olumlu görüş beyan etmişlerdir. Fakat bazı öğretmenler zihinsel engelliler için din eğitiminin

²⁵⁸ Aydan Aydın, “Otistik Çocuklar ve Eğitimleri”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları 2010, s. 247.

²⁵⁹ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012) *T.C.Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

gerekli olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Oysa hem engellilerin hem de ailelerinin din eğitimi ihtiyaçları olduğu pratikte yapılan araştırmalar ile ortaya konulmuştur.²⁶⁰ Öte yandan İslam dini de tüm insanları aynı değerde görmekte, engellilerin engel durumu ve çeşitleri ile politik, sosyal, ekonomik durumlarına bakılmaksızın dini eğitimin verilmesi hususunu ortaya koymaktadır.²⁶¹

Duyulardan biri ya da bir kaç eksik ya da yetersiz olan bireyler de çevreyi tanımakta, anlamakta ve yorumlamakta güçlük yaşayabilirler. Bu güçlükler de bir ya da daha fazla gelişim alanının olumsuz etkileyebilmektedir. Görme duyusundaki yetersizlikler de bebeklik döneminden itibaren çoğu gelişim alanı üzerinde etkide bulunur.²⁶² Bu olumsuz etkinin çocuğun gelişim basamaklarını aksatmaması için bazı önlemlerin alınması ve destekleyici tutumların sergilenmesi gerekir. Şu an işitme engelli meslek lisesinde çalışan Kıl4: *“Hiçbir kişi eğitimden uzak bırakılmayı hak etmiyor. Hele hele din eğitiminden asla. Verilecek din eğitimi de uzmanların eliyle verilmelidir. Yani başımda bulunan daha önce görev yaptığım görme engelli okulunda dersler boş geçmektedir. Asi ve ateist olmaya, en çok müsait engelli gurubunun, görme engelli öğrenciler olduğunu düşünüyorum. Bence din dersine en çok görme engelli öğrencilerin ihtiyaçları var. Bunun için, donanımlı öğretmenler öncelikle bu okullara atanmalıdır. Görme engelli bireyler de normal bireyler gibi din eğitimi almaya ihtiyaç duyarlar. İhtiyaçları zamanında giderilmezse sonraki gelişim dönemleri için engelli birey olumsuz etkilenir. Bu durumu K6 şöyle dile getirmektedir: “Öğrenciler fitrat üzere dini öğrenmeye ihtiyaç duyarlar. Biz de bunların bu ihtiyaçlarını gidermeliyiz. Zira bu öğrencilerin zekâlarında problem yok; hatta hafıza olarak çok iyi olanlar var. Yasin suresini ezberlettiğim öğrencim de oldu. Görme engellilerden hafızların olduğunu da biliyoruz. Önemli olan, bu okullarda şefkatle eğitim yapmanın yanında uzmanlaşmak, kabartma yazısını bilerek din eğitimi vermeye çalışmaktır. Yoksa ileride bu öğrenciler farklı düşüncelere kapılabilirler. İslam engelli bireyin topluma kaynaşması noktasında hoşgörü gösterilmesi, sosyal adaletin gerçekleşmesinde engellilerin topluma dâhil*

²⁶⁰ Bkz. Naci Kula, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Gündüz Yayınları, (Ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), Ankara 2012, ss.337-363

²⁶¹ Abdülelah Almusa, *Running Head: Bilindness in Islam*, CEC Conference 2004, New Orlands, Louisina, s.3; faculty.ksu.edu.sa\10607...BlindnessinIslam.doc.

²⁶² Necate Baykoç Dönmez, Atilla Sümer, Bahar Uyaroğlu, “Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010, s. 106.

olmasının sosyal bir hak olarak görülmesi ve toplumu oluşturan tüm fertlerin engellilerin kendi potansiyellerini en iyi derecede kullanması için eşgüdüm halinde çalışmasını ister.²⁶³

İşitme duyularıyla çevrede bulunan sesler ile o anda oluşan durumlar ve olaylar arasında bağ kurulmaktadır. Bu sayede seslere anlamlar yüklenilmektedir. Bu duyular kendisinden bekleneni tam olarak yerine getiremediği durumlarda sıkıntı meydana gelmektedir. Bu güçlük, kişinin zihin ve benlik gelişimini, iletişimini, okul başarısını ve genel uyumu olumsuz yönde etkilemektedir.²⁶⁴ Bundan dolayı engelli öğrencilerin akademik beceri kazanması akranlarına nazaran daha zordur. Fakat bu öğrenciler yine de öğrenebilirler. Uygun yöntem teknik ve işlevsel materyaller kullanılarak bunlara din eğitimi verilebilir. Bununla ilgili Kil4 şöyle demektedir: *“Bizim öğrenciler işitme engelli lise öğrencileridir. Kendi durumlarını kabul etmiş durumda, kendileri ile barışık halde yaşamalarını ikame etmektedirler. Din derslerini de diğer derslere oranla daha çok sevmektedirler. 80 kişilik okulda 60’a yakını günlük namazları kılmaktadır. Diğerleri de Cuma namazını kılmaktadırlar. Ben farklı okullarda da çalıştım. Ancak din eğitimi verildiğinde bu öğrencilerin normal bireylere göre bu eğitimi almaya daha hazır durumda olduğunu söyleyebilirim.”* Aynı hocayla mülakata gittiğimizde bu öğrencilerin toplu öğle namazı kılmalarına şahitlik ettik. Hatta namaz esnasında öğrenciler kendi mezheplerine uygun namaz kılmaya da riayet etmekteydiler. İşitme engelli okulda çalışan diğer bir öğretmen Kil5: *“Okulumuzda seçmeli ders olarak bu öğrencilere Kur’an seçilmedi. Fakat diğer seçmeli dersler olan Hz. Muhammed’in Hayatı ile Temel Dini Bilgiler dersleri seçildi. Fakat inanıyorum biz öğretebilirsek bu öğrenciler Kur’an kıratını bile öğrenebilir. Çünkü bu öğrenciler fitraten dini öğrenmeye çok meyilliler. Diğer derslerden kaçıp ya da boş derslerinde din derslerine büyük bir hevesle katılan çok öğrencilerim oluyor.”* diyerek din eğitimine duyulan ihtiyaca vurgu yapmaktadır.

Bazı çocuklar kendi yaşlılarından, akademik, sosyal, dil ve öz bakım becerileri yönünden sürekli ve açık bir şekilde gerilik göstermektedirler. Bu öğrenciler zihinsel yetersizliği olan çocuklar olarak isimlendirilirler. Bununla beraber zihinsel yetersizlik derecelerine göre hafif, orta ve ağır şeklinde sınıflandırılmaktadırlar. Mülakat yapılan

²⁶³ Almusa, Erişim Tarihi: 14,03,2013, faculty.ksu.edu.sa\10607...BlindnessinIslam.doc.

²⁶⁴ Esra Hökerek, “İşitme Engellilerin Din Eğitimi İhtiyacı ve Öğretmen Yetiştirme”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı: 5, 2006, s. 51.

öğretmelere sorulan “Din eğitimi bu öğrenciler için gerekli mi? sorusuna çok farklı cevaplar aldık. Orta ve ağır düzey öğrencilerin bulunduğu okulda çalışan Ks3: “*Ben orta ve ağır düzey öğrenciler okutuyorum. Bunlara din eğitimi gerekli değildir. Bundan önce bu öğrencilere vermemiz gereken toplumsal beceri dersleri olarak bildiğimiz derslerdir. Bu öğrencilerin başkalarına bağımlı olmadan yaşamalarının sağlanmasıdır.*” Aynı hocaya: “Temizlik, saygı, sofrada adabı gibi konular bu öğrencilere öğretilir mi?” sorusuna, “*evet öğretilmeli ve öğretilir*” yanıtını aldık. Bu, din eğitiminin toplumsal boyutunun öğretilmesinin bütün öğretmenlerce kabul gördüğünü göstermektedir. Bununla beraber öğretmenlerin büyük bir kısmı orta ve ağır düzey zihinsel engelli öğrencilere de din dersinin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kz4 bunu şöyle dillendirmiştir: “*Zihinsel engelli öğrenci için lazım olan en önemli kazanım şahsiyet eğitimidir. Çünkü şahsiyet bireyin toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Bunu en iyi sağlayabilecek şey ise; bu öğrencilere verilebilecek din eğitimidir.*”

Zihinsel yetersizlik gösteren çocukların % 90’ ına yakını hafif derecede zihinsel yetersizliği olan çocuklar oluşturmaktadır. Zihinsel yetersizlikleri orta ve ağır derecede olanların oranı ise % 10 ’dur.²⁶⁵ Hafif düzeydeki zihinsel engelliler ise eğitim ile bir iş sahibi olabilmekte, kendi kendine yeter duruma gelebilmektedir. Bu öğrencilerin din eğitimi almalarıyla ilgili öğretmenlerin genel kanaatleri ise olumlu idi. Din eğitiminin bu öğrencilere verilmesinin gerekli olduğunu söyleyen öğretmenler uygun yöntem, teknik ve materyaller ile bu işin çok kolay olduğunu belirtmişlerdir. Kz7: “*Bu öğrenciler için de din eğitimi kesinlikle gereklidir. Doğru davranış nedir? Peygamberimiz kimdir? Cami nedir? Bunları öğretmek gerekir. Zaten ailelerden de bu yönde talepler var. Bu öğrenciler ile ilgilendiğinde dualar, sureler de öğrenebiliyorlar.*” Kendisi de bir engelli babası olan ve 8 yıldır engelli okulunda çalışan Ks1 ise din eğitiminde yaşadığı sıkıntıyı şöyle dile getirmiştir: “*Zihinsel engelli öğrenciye verilecek din eğitimi noktasında eksiklerimiz bulunmaktadır. Bizim bu öğrencilere ne öğretilmeli? Ne kadar öğretilmeli? Nasıl öğretilmeli?*” sorularına *doyurucu cevap verebilecek özel eğitim ve din konularında uzman kişilerin görüşlerine ihtiyacımız var.*” Bu, ülkemizde engelli eğitiminde uzman din eğitimcilerine duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

²⁶⁵ İlknur Çiftçi Tekinarıslan, “Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s.137.

Engellilerin içerisinde buldukları durumun ümitsizlik döngüsüne girmesini engellemek ancak dinin kurtarıcı eli sayesinde olabilir. Bunun için sağlıklı ve yeterli bir din eğitimi, normal fertler için gerekli, özürli fertler içinse elzem olmaktadır.²⁶⁶ Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin gelişim özellikleri ve bireysel yeterlilikleri dikkate alınarak din eğitimi verildiğinde başarıya ulaşma şansı daha yüksek olabilir. Burada dikkate alınması gereken noktalardan biri de dini muhtevanın iyi seçilmiş olmasıdır. Öğrencinin günlük hayatta ihtiyaç duyduğu dini bilgi ve amelden hareket edilmesi düşünülebilir. Zira kutsallık ya da dini bilinç kişide doğuştan mevcuttur. Bu bilinç çeşitli semboller aracılığıyla toplum tarafından geliştirilir. Bu anlamda çocuk zaten teolojik bir yeterliliğe sahiptir.²⁶⁷ Bu şekilde din eğitiminin hedeflerine ulaşmak daha kolay hale gelebilmektedir.

2.2.3. Din Eğitiminde Engelliler İle İletişim

Eğitim bir iletişim sürecidir. İletişimde bulunmaksızın eğitim yapmak imkânsızdır. İletişim ise iki ya da daha fazla insan arasında anlamları ortak kılma süreci olarak tanımlanabilir.²⁶⁸ Bazı eğitimciler iletişimi, öğrenme – öğretme süreciyle aynı anlamda kullanmakta ve değerlendirmektedirler. Öğrenme–öğretme süreci açısından bakıldığında iletişim, anlamları ortak kılmanın yanı sıra duygu, düşünce bilgi ve becerileri paylaşarak davranış değişikliği meydana getirmektir.²⁶⁹ Başka bir ifade ile iletişim, bireyler veya birimler arasında bazı simgeler aracılığıyla mesaj alış-verişinde ve etkileşimde bulunma olarak kullanılabilir.²⁷⁰

Görüştiğimiz öğretmenlerden engelli öğrenciler ile ilk karşılaşmalarında çeşitli problemler yaşayanlar olmuştur. İletişimin önemli olduğunu dile getiren işitme engelli okulda çalışan öğretmenlerden Kil4 düşüncelerini şöyle gerekçelendirmektedir. *“Yaklaşık üç aydır bu okuldayım ama öğrenciler ile iletişimde yaşadığım problemler (özellikle işaret dilini bilmediğim için) hala devam etmektedir. Bu da yaklaşık üç aydır*

²⁶⁶ Mehmet Emin Ay, “Özürli Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı”, Erişim tarihi: 16.01.2013, <http://www.igel-net.ch/downloads/ozurluocuklarinegitimindedinegitimiveogretim.pdf>,

²⁶⁷ Bkz. Rudolf Otto, *The Idea of the Holy*, Oxford University Press, London 1958.

²⁶⁸ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (25. Baskı), Nobel Yayınları Ankara 2011, s. 28.

²⁶⁹ Yalın, s.12.

²⁷⁰ Çiğdem Hürsen, “Öğretim Teknolojisinin Kavramsal Çerçevesi”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (2. Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Pegem Yayınları, Ankara 2011, s.12.

daha tam verimli olmadığım anlamına geliyor”. Öğrencilerin büyüme ve gelişim ilkelerini bilmeyen bir öğretmenin sınıfından beklentileri ile sınıfın gerçek durumu farklı olacağı için onlarla iletişim kurması imkânsızlaşır.²⁷¹

Öte yandan, eğitimde öğrencilerin birbirleri ile iletişimleri de önemli bir öğedir. Hem engelli öğrencilerin kendi aralarındaki hem de engelli ile normal öğrenciler arasında gerçekleşen iletişim, din eğitimin sağlığı açısından yönlendirilmesi gereken bir husustur. Sağlıklı bir iletişim ve etkileşim için, engelli bireyler normal bireyler ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyduğu gibi normal bireyler de engelliler ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyabilmektedir.²⁷² Bu konuda kılavuzluk rolü öğretmen üstlenmelidir. Öğretmenin sınıf atmosferinde tüm iletişimlere açık olması gerektiği gibi öğrencilere de sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri için gerekli desteği sağlamalıdır. Bununla birlikte Öğretmen-öğretmen, öğretmen-öğrenci etkileşimi yanında öğrenci-öğrenci etkileşimine de imkân hazırlamalıdır.²⁷³

İlerlemiş yaşlarına rağmen duygu ve düşünce bakımından çocuklara benzeyen engelliler vardır. Duyguları, düşüncelerine oranla daha yaygın ve belirgindir; bu bakımdan, inancı akıl yürütmeden kabul eder.²⁷⁴ İnanmaya hazır durumda olan çocuk gibi, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden söylenenlere içtenlikle inanır ve çeşitli sorularla dini hayata girmeye çalışır. Bundan dolayı engelli kimseler ile iletişimde, onların duygularına hitap eden bir yaklaşımla din eğitiminin verilmesine gerektiği gibi dini ve ahlak gelişimlerinin olumlu yönde ilerlemesi için sevgi kaynaklı disiplin anlayışıyla yetiştirilmelerine özen gösterilmelidir.²⁷⁵

Engelli öğrencinin çevresindeki dini desteklere bağlılığı normal öğrencilerden daha fazladır. Bu yüzden engellilere eğitim veren öğretmenin bu öğrencilerin dünyalarına uyum sağlamaları ve yaşam çevrelerini tanıyarak onlara destek olmaları gerekir. Kz3: *“Bizim öğrenciler yalanı, hileyi bilmezler, safturlar gördüklerini direkt aktarırlar. Birbirleri ile iletişimleri dışarıdan problemsiz gibidir. Ancak bazıları farklı zamanlarda farklı tepkiler göstermeye meyillidir. Hafif bir sevgi gördüklerinde misliyle*

²⁷¹ Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 29.

²⁷² Gender, s. 40.

²⁷³ Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 59.

²⁷⁴ Eyüp Şimşek, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(1), 2004, s. 213.

²⁷⁵ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, Aralık 2011, s. 214.

karşılık vermeye yatkındırlar.” diyerek bu öğrencileri tanımanın ve sağlıklı bir iletişim kurmanın önemine dikkat çekmektedir. Engellilere sadece acıyarak onların ihtiyaçlarına karşılık vermek imkânsızdır. Acıma ve bunun sonucunda yardıma dayalı bir anlayış onları normal insanlara bağlı kılma dışında bir amaca hizmet etmez. Bunun yerine engellilerin ihtiyaçlarını gidermede kimi haklarının bulunduğu anlayışıyla hareket edilirse daha doğru bir yaklaşım sergilenmiş olur.²⁷⁶ Örneğin camilerde engellere uygun mekânlar inşa etme bir lütuftan ziyade engellilerin bir hakkı olarak algılanmalıdır.

Din toplumsal değer sistemine etkide bulunarak toplumun engellilere bakışını belirleyebilir.²⁷⁷ Bu bakış engellilere, iletişim için ihtiyaç duydukları eğitimlerin sağlanmasına katkıda bulunur. Kıl ise: “Bizim öğrenciler işitme engelli öğrencilerdir. Normal okul bünyesinde eğitim vermekteyiz. Bizim öğrenciler önceleri dikkatleri üzerlerine çekmek için olmadık hareketler yaparlardı. Fakat zamanla bu davranışlarından vazgeçtiler. Şu anda kendi aralarında iletişimleri normal olduğu gibi diğer öğrenciler ile de problemler yaşamamaktadırlar.” İki birim arasında mesaj alış verişini olarak tanımlanabilen iletişimde beş değişkenden söz edilebilir. Bunlar; kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve dönüttür.²⁷⁸ Engelliler ile iletişim sürecinde bu öğelerin her birine ayrı ayrı dikkat etmek gerekir. Ancak bu şekilde eğitimlerinden beklenen verime ulaşılabilir. Aksi takdirde kendileri için düzenlenmemiş bir eğitim ortamında, anlayamadıkları bir dil ile yapılan eğitim, engellilerin okulu terk etmelerine bile sebep olabilmektedir. Bununla birlikte, öğretmenlerin din ile ilgili olumsuz algıları ve dünya görüşü, dini iletişimin önünde engel olabilmektedir. Bunun için öğretmenlerin bu alandaki yeterliliklerine de dikkat edilmelidir.²⁷⁹

Engelli öğrencilerin eğitim gördükleri özel eğitim kurumlarında toplumlaşması ve kültürleşmesi kendi buldukları okul ve çevre ile sınırlı kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Günlük hayatta öğrencilerin yaşamlarını kolaylaştıran bazı toplumsal davranış kalıpları, roller, kurallar ve değerler buralar ile sınırlı kalabilir.²⁸⁰ “En az kısıtlanmış ortam” ilkesi bu yüzden önemlidir. Ancak normal okul bünyelerinde özel

²⁷⁶ Gender, s. 60.

²⁷⁷ Mustafa Usta, s. 83.

²⁷⁸ Seferioğlu, s. 13.

²⁷⁹ Geoff, Teece, “Is it Learnig About And From Religious, Religion, or Religious Education? And is it Any Wonder Same Teachers Don’t Get it?”, *British Journal of Religious Education*, 32(2), March 2010, s.98.

²⁸⁰ İ. Ethem Başaran, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ekinoks Yayınları, Ankara 2007, s. 127-128.

eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler ile ilgilenme meselesi başka bir problemdir. Başarının akademik başarı olarak kutsandığı okullarda, günlük ihtiyaçlarını gidermekte zorlanan engelli öğrencilere, destek eğitimin verilmesi yasal bir zorunluluk olsa da çok az rastlanan bir durumdur. Bununla birlikte, bir kısım ğretmen ve velilerin kaynaştırma eğitimini bilmedikleri ve kaynaştırma öğrencisinin normal sınıfta olmasına karşı oldukları durumlar da vardır. Bu ğretmenler içerisinde din eğitimi derslerini veren öğretmenler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bazı öğretmenler, öğrenme-öğretme sürecini engelli öğrencileri de hesaba katarak düzenleme, engelliye göre ğretim materyali geliştirme ve uygulama gibi eğitim görevlerini ihmal edebilmektedirler.

Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılan insanın²⁸¹ üstünlüğü onun maddi ve fiziki yapısı ile ilgili değil manevi ve ruhi yapısı ile ilgilidir.²⁸² Dinen, insanların engelli ya da sağlıklı olmalarının bir önemi yoktur. Çünkü her insan Allah'ın, yeryüzündeki en değerli varlığıdır. Eğitim verilirken engellilerin bu şekilde dşnlmeleri önemlidir. Görüştüğümüz ğretmenlerden Kil2: *“Bu yıl okulumuza 6. Sınıf işitme engelli bir ğrenci geldi. Yeni gelen bu ğrenci bugüne kadar da normal okullarda kaynaştırma ğrencisi olarak devam etmiş ğrenci okuma-yazma öğrenememiştir. Dahası ne işaret dilini ne de dudak okumayı bilmektedir. Bana göre bu öğrencinin bu durumda olmasında öğretmenlerin rolü az değerdir.”* şeklindeki örnekle yaşanan sıkıntılardan birini aktarmaktadır. Tek başına bu örnek bile öğrencinin eğitim göreceği okulun önemini belirtmek için yeterlidir. Bu yüzden engelli öğrencinin gönderileceği okul ile ilgili başta RAM olmak üzere bütün paydaşların üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmeleri, engelli kimse ile doğru iletişim kurlmaları gerekir.

Lisans döneminde engelli bireylerin din eğitimi haklarının en az diğer bireylerin hakları kadar olduğu bilinciyle ve donanımıyla ğretmen adayları yetiştirilirse bu alandaki sıkıntının giderilmesine katkıda bulunur. Buna ek olarak, engelli öğrencilerin öğrenmede yaşadıkları zorluklar nedeniyle; ğretim müfredatları hazırlanırken engellilerin öğrenebilme kapasiteleri ile yaşamlarını bağımsız idame ettirmek için neleri öğrenmesi gerektiği dengesinin kurulması engelli eğitiminin niteliğine katkı sağlar. Engelli ğrencilerin özellikleri birbirleri ile diyalogları, yabancılar ile diyalogları,

²⁸¹ Bakara, 2/30; Sad, 38/26; Fatır, 35/39

²⁸² Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI(2), 2006, s. 39-40.

öğrenme stilleri, güven duyguları vb. bilgilerin bilinmesi öğretmene, öğrenme–öğretme sürecini planlayıp yönetmesinde destek sunar. Din eğitimi verecek öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde eğitim bilimlerinin bu verilerinden yararlanılmalıdır. Bunun için engelli öğrencilere din eğitimi verme noktasında uzmanlaşmaya da gidilebilir.

Ayrı özel eğitim kurumları kimi zaman engelli öğrencilerin eğitsel ihtiyaçlarını karşılayamadığı gibi, onların normal akranlarıyla bir araya gelip sosyalleşmelerine de engel olabilmektedirler.²⁸³ Normal okul müfredatında ve yerleşkelerinde engelli öğrencilere yer ayrılması, bu öğrencilerin iletişimlerine dolayısıyla eğitimlerine olumlu katkı sağlayabilir. Nitekim bazı denemeler, engelli çocukların genel eğitim okullarına bir dereceye kadar uyum sağlayabildiğini göstermiş bulunmaktadır. Bu denemeler bir yandan dış dünyaya alışmaları, diğer yandan normal insanların onlara uyum sağlaması bakımından bir imkândır.²⁸⁴ Günlük hayatta toplumla beraber olan engellilerin eğitim sürecinde tecrit edilmemeleri, sağlıklı bir iletişim ve etkileşim için eğitim sistemi yeniden gözden geçirilebilir. Bu yapılırken engellilerin entegre olabilmeleri için eğitim siteminde yer alan tüm öğelerin “en az kısıtlayıcı ortam” şiarıyla düzenlemesi gerekir. Bununla beraber öğrencilerin “öğrendiklerinin yaşanabilir olduğunu görmeleri ve örnek almalarının önemli olduğu”²⁸⁵ göz önünde tutularak çevre şartları iyileştirilmelidir.

2.2.4. Okulların Fiziki Şartlarının Engelli Eğitime Etkisi

Formal eğitimde, öğrencinin davranış değiştirdiği ya da yeni davranışlar (kazanımlar) edindiği en önemli mekânlar okullardır. Toplumun her ögesinin doğasına uygun inşa edilmesi gereken okullar, hiçbir bireyin dışarıda bırakılmadığı eğitim mekânları olmalıdır. Hem eğitim hem de öğretim içeriklerinin desteklendiği okul binalarının öğrenmeye teşvik edici olması, programın hedeflerine ulaşmada önemli bir yer tutar. Öğrenci özellikleri bilinerek, gelecek muhtemel yaşantılara uygun okul binalarının tasarlanması eğitimin nitelikli olmasına katkı sağlayabilir.

Bireyin çevresiyle etkileşiminde yaşadığı sorun, yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi yetersizliğinden bağımsız olarak mimari düzensizlikler sonucu

²⁸³ Gender, s.46.

²⁸⁴ Bilgin, s. 115.

²⁸⁵ Eyüp Şimşek, “İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları “Ahlak” Öğrenme Alanlarının İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Erzurum 2012, s. 210.

da oluşabilir. Bu durumlarda yetersizlikler engele dönüşür.²⁸⁶ Bunun için, okullar yapılırken güzel görünüşe, mimariye sahip olmasından ziyade mimari ile eğitim ortaklığının ürünü olarak tasarlanılmasına çalışılmalıdır.²⁸⁷ Bununla beraber, okul binaları yapılırken günün şartlarıyla beraber gelecekte muhtemel gelişmeler de hesap edilerek uygun yapıların inşa edilmesi eğitim niteliğinin artmasına katkı sağlayabilir. Bunun için binanın kaba yapısı, sıvası, süslemeleri ayrı ayrı zamana göre değişebilecek tarzda tasarlanmalıdır. Zamanla önce süslemeler, sonra sıvayı değiştirme ihtiyacı hissedilebilir. Okulların değişikliklerin olabileceği öngörüsüyle inşa edilmeleri sonradan ortaya çıkma ihtimali olan bir kısım problemlerin de önüne geçmeyi sağlayabilir.

Her öğrencinin kendisinden bir parça bulabildiği okullarda sessiz, yansıtıcı ve çalışmaya uygun mekânlar ayrı ayrı tasarlanmalıdır. Bu mekânların öğrencilerin beklentilerine uygun olmalarına dikkat edilmelidir. Örneğin üniversitedeki yapılar tasarlanırken seminer, konferans gibi olguları dikkate alınması gerekirken, ilk, orta ve lise kademesindeki öğrenciler için daha çok problem temelli öğrenme, proje çalışmaları, grup çalışması yolu ile eğitim vermeye müsait olmalarına bakılabilir. Mekânların öğrenci özelliklerinin yanı sıra bu yöntemlere uygun eğitim vermeye müsait olmaları önemlidir. Bunun için sessiz kütüphaneler artık yeterli değildir. Öğrencilerin grup çalışmalarını beraber yapabilecekleri mekânlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca öğrenme kafesi, sibercafe, internet kafe gibi yerler de eğitimde artık düşünülebilir.²⁸⁸

Ülkemizde engelli eğitiminin verildiği okulların tasnifleri öğrencilerin özelliklerine (engel durumlarına) göre ayrı okullarda özel eğitim uygulamaları ile normal okullarda özel eğitim uygulamaları şeklinde yapılmaktadır.

2.2.4.1. Normal Okulların Fiziki Şartları

Ülkemizde son yıllarda özel eğitime verilen önemin arttığını söylemek mümkündür. Engelli ailelerinin ekonomik olarak desteklenmesi, eğitim gören engellinin ulaşımının devlet tarafından sağlanması, yeni özel eğitim okullarının açılması, normal okul bünyelerinde özel sınıfların hizmete sunulması verilen bu önemin göstergelerinden

²⁸⁶ Mustafa Usta, s. 79.

²⁸⁷ Les Watson, "Bulding the Feature of Learning", *European Journeal of Education*, Volume: 42, No: 2, 2007, s. 256.

²⁸⁸ Watson, s.258.

kabul edilebilir. Fakat son dönemde ivme kazanan bu çalışmalar ile birlikte engelli eğitiminde henüz istendik düzeye ulaştığımızı söylemek mümkün değildir.

Normal okullarda engelli öğrencilere eğitim, Kaynaştırma ve Özel eğitim sınıfı yoluyla verilmektedir. Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin engellerinin tür ve derecelerine bağlı olarak eğitim görecekları okullar belirlenir. Kaynaştırma; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek hizmetleri de sağlanarak yetersizlikleri olmayan resmi ve özel; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.²⁸⁹ Özel eğitime ihtiyacı olan ve ayrı bir sınıfta eğitim almaları uygun olan bireyler, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı okulda eğitim görebilirler. Bu şekilde eğitim yapılan sınıfa özel eğitim sınıfı denilmektedir. Bu sınıflarda eğitim göreceğ öğrencilerin sayıları özrüne bağlı olarak normal sınıflara göre daha azdır.²⁹⁰

Okul bahçeleri öğrencilerin teneffüs vakitlerinde dinlenecekleri yerler olmasının yanı sıra, bir arada oynayan, eğlenen, dinlenen öğrencilerin etkileşim yoluyla birbirlerinden çok şey öğrendikleri mekânlardır. Kişiyeye bu mekânlar belki de eğitimciden daha fazla etki yapmaktadır. Eğitimcinin işi bu çevrenin etkisini azaltmak değil muhiti eğitime uygun hale getirmeye çalışmak olmalıdır.²⁹¹ Mekânların eğitim hedeflerinin gerçekleştirilebilecek şekilde inşa edilmeleri önemlidir. Görüşlerine başvurduğumuz öğretmenler okul bahçelerinin eğitim-öğretim için önemine değindikten sonra, genelde görev yaptıkları okul bahçelerinin uygun olduğunu belirtmişlerdir. Ancak henüz kimi sıkıntıların olduğunu dile getiren öğretmenler de vardır. Bunlardan K11: *“Sınıfımız öğrenciler için uygundur. Ama okul için aynı şeyi söylememiz mümkün değildir. Ben 6. sınıf işitme engelli öğrencileri okutuyorum. Bu tür öğrenciler için uygun işitme engelli okulların olması öğrencilerin sağlıklı eğitim almaları açısından daha uygun olabilir. Dahası, bu öğrencilere uygun okulların olması güvenlikleri için de gerekir. Şu an eğitim verdiğimiz okulda bahçe duvarlarımızın olmayışı bizi öğrencilerin güvenlikleri noktasında endişelendirmektedir.”* Muş ilinde hiçbir düzeye hitap edebilecek işitme engelli okullarının olmaması, özellikle burada ikamet eden işitme

²⁸⁹ Atkın, s. 19.

²⁹⁰ Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğı (2012) *T.C.Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

²⁹¹ Abbas Çelik, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’ndan Eğitim’e Yaklaşımlar”, *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 2001, s. 208.

engelliler ve aileleri için ciddi bir sorundur. Sadece Yatılı Bölge Okulu bünyesinde açılan üç sınıfla bu öğrencilere eğitim verilmeye çalışılmaktadır. Yaklaşık 415 bin nüfusu olan bir ilde işitme engelli öğrenciler için sadece normal okullarda ve üç sınıf ile eğitim verilmesi hiç şüphesiz yetersiz bir durumdur. Ancak sınıf ve fiziki şartların yetersizliğinin normal öğrenciler için de önemli bir sıkıntı olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Türkiye’de yetersizliği olan bireylere sağlanan özel eğitim hizmetlerinin son derece sınırlı olması, okulların ve çevrenin fiziksel düzenlemelerinde bu bireylerin yeterince dikkate alınmaması, yetersizlik kavramını nerdeyse engel kavramıyla eş anlamlı hale getirmiştir.²⁹² Engelli eğitiminde sıkıntı teşkil edebilen uygulamalardan biri de öğrencilerin yatılı kalma durumlarıdır. Kimi öğrencilerin ikamet ettikleri yerlere yakın, yetersizliğine bağlı olarak eğitim görebileceği okullar bulunamayabilir. Bu durumda benzer şekilde yetersizliği olanlar için yatılı kalabilecekleri mekânlar yapılmaktadır. Son yıllarda “yatılı kalma” yerini “taşımacılığa” bırakmışsa da kimi yerlerde hala yatılı okullar varlıklarını sürdürmektedirler. Öğretmenler genelde orta ve ağır düzey zihinsel engelli öğrenciler için “yatılı kalma”nın uygun olmadığını belirtmektedirler. Ancak ailede sevgi ve şefkat bulamayan, hafif düzey zihinsel engelli öğrenciler için sağlanacak uygun mekânlarda yatılı kalınabileceğini de dile getiren öğretmenler olmuştur. Fakat uzmanların yatılı kalan öğrencilere eşlik etmeleri gerektiğine de eklemişlerdir. Kıl5: *“Kimi durumlarda öğrencinin yatılı kalmasının çok gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü okulda öğrettiğimiz davranışların büyük bir kısmı evde tekrar edilmediği, ya da bunun yerine zıddı bir davranış sergilendiği için öğrenciye doğru davranış kazandırmada yavaş ilerleyebiliyoruz. Oysa geceleyin de uzman öğretmenlerin refakat edebileceği yerler olursa doğru davranışı kazandırmak daha kolay olabilir.”* Yatılı okullar yerine sadece birkaç öğrencinin uzmanlar eşliğinde kalabileceği “sevgi evleri”ni önerenler de olmuştur. Kz2 bu evleri önerenlerden biridir. O, şöyle demektedir: *“Ben birkaç sevgi evi gördüm. Ailelerinden yeterli ilgi ve desteği görmeyen öğrenciler için bu evler düşünülebilir. Çünkü yatılı okullara nazaran bu evlerde daha fazla sevgi, şefkat ve samimiyet vardır.”*

²⁹² Usta, s. 79-80.

Yatılı mekânlar evlerinden uzak olan öğrencilerin zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerlerdir. Sosyal bir varlık olan insanın amaçsız da olsa etkileşim ile birbirlerinden çok şey öğrenebileceği muhakkaktır. Bunun için yatılı mekânlar öğrencilerin edinmeleri istenen kazanımları elde edebileceği yerler olarak tasarlanmalıdır. Bununla birlikte bu tür eğitim mekânlarına öğrencilerin hedeflenen davranışı kazanmaları için destek olabilecek tüm eğitim materyallerinin sağlanmasına çalışılmalıdır. Fakat öncelikle ve özellikle engelli öğrencinin toplumdan, ailesinden ve arkadaşlarından mümkün mertebe uzaklaştırılmamasına dikkat edilmelidir.²⁹³

Sınıf mevcutları, sınıfta bulunan tahta ve sıraların uygunluğu, sınıfların dizaynı, koridorlar lavabolar, merdivenler vb. durumlar öğrencilerin öğrenmelerine etkide bulunabilir. Uzman olarak yetişmiş öğretmenler gerek okulda, gerekse sınıfta düzenlemelerde bulunduğu vakit bunların hepsini hesap eder. Ancak ortak bir anlayış ile hareket edildiğinde bu durumun çözüme kavuşturulması daha kolaydır. Örneğin bir kaynaştırma öğrencisinin hangi sınıfa verilebileceği konusunda öğretmenlerin mesleki tecrübeleri, yeterlilikleri, sınıfta başka kaynaştırma öğrencisinin bulunup bulunmadığı vb. noktaların hepsi beraberce düşünülmelidir. Bu da sadece bir öğretmenin yapabileceği bir şey değildir. Görüşmeye gittiğimiz okullarının büyük bir kısmı daha sonradan bu öğrencilere uygun yapıya dönüştürülmeye çalışılmış sınıflar ve okullardı. Bu durumu ve bundan kaynaklanan sıkıntıyı Ki2 : *“Ders yaptığımız bu yer, sonradan özel sınıfa çevrilmiştir. Gördüğümüz gibi üzerinde dersi işleyebileceğimiz sınıf tahtası için yer olmadığından şuraya şu küçük tahtayı koymak zorunda kaldık. Ayrıca, işitme engelliler için yalıtım yapılmış bu çok güzel düşünülmüş ama benim sınıfımda cihaz kullanan öğrenci yoktur. Öğretmenlerin bir kısmı da bu sıkıntıları ile uğraşmamak için okulların daha proje aşamasında iken bu okullarda çalışan, öğrencilerin özelliklerini bilen öğretmenlere de danışılması gerektiğini belirtmişlerdir. Özel alt sınıfta çalışan Öğretmenlerden Kz2: “Benim sınıfımda öğrencilerin ellerini yıkayabileceği lavabonun bulunması büyük bir ihtiyaçtır. Sınıfta lavabo yokluğuyla beraber dışarıda bulunan lavabolara en uzak sınıf benim sınıfımdır. Çünkü idareci odası olarak tasarlanan odayı sınıfa çevirip orada eğitim yapmaktayız. Oysa en başta bunlar düşünülerek okul yapılsaydı bu gün öğrenciyi lavaboya götürme yerine eğitimin niteliğine ulaşabilirdim.”* Başka bir öğretmen Kz3: *“Ben birleştirilmiş sınıfta ders yapıyorum*

²⁹³Daniel P. Hallahan, James M. Kauffman, *Exceptional Learners – Introduction to Special Education*, (10.Baskı), Pearson Publication, Boston 2006, s.16.

haliyle öğrencilerimin zekâ düzeyleri farklı olduğu gibi bedensel vücut yapıları da farklıdır. Dolayısıyla oturma düzeni, sıraların yapısı, büyüklüğü tahtaya mesafeleri vb. noktalara da dikkat ediyorum.”

Yaşanılan, çalışılan ve öğrenilen çevre, davranışlar ve duygular üzerinde etkilidir. Yer; düşünceleri sınırlama, çalışma stiline, aktivite eksikliklerine de neden olduğundan herkesin ihtiyaçlarını karşılayabileceği kapsayıcı olarak tasarlanması gerekir. Özellikle engelli bireylerin eğitim gördükleri mekânlar, bu öğrencilerin kolayca ulaşabilecekleri ve aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri yerler olmalıdır.²⁹⁴ İnsanlar ile etkileşimi artırma ve yeni fikirler edinme yaşantıya bağlıdır. Dolayısıyla öğrencilerin yaşantıyı edinebileceği yer ve nesnelere özel önem atfedilmelidir. Modern öğrencilerin özellikleri bilinerek ve muhtemel sosyal yaşantılarından haberdar olunarak çağın öğrencilerine uygun öğrenme yaşantısı tasarlanabilir. Ayrıca, “Bütün öğrenmeler müzakere ile etkileşim ile başlar.” düşüncesinden hareketle kütüphanelerin içerisinde ayrı bir bölüm olarak müzakereli öğrenmeye elverişli mekânlara yer verilebilir. Öğrenciler de bu şekilde öğrenmeye yönltilerek öğrenmenin sosyal süreçte gerçekleşen boyutunun ihmal edilmemesi sağlanabilir.²⁹⁵

Normal sınıfta eğitim görmekte olan özel gereksinimli öğrencilerin önemli derecede eksiklik gösterdikleri derslerde ve çalışmaya gereksinim duydukları alanlarda sınıf dışında eğitim aldıkları yerler kaynak oda olarak ifade edilir. Buralarda kaynak öğretmenlerden bireysel ya da grupça destek alınır.²⁹⁶ Görüştüğümüz okulların hiçbirinde kaynak odaya rastlamadık. Buna ek olarak normal okullarda özel alt sınıflarda bulunan engelli öğrencilerin seviyelerine uygun, kolaylıkla yararlanabildiği müzik odası, resim odası, kütüphane vb. yokluğuna da şahitlik ettik. Bunu Muş ilinde işitme engelli alt sınıfta eğitim veren öğretmenlerden Ki1 şöyle dile getirmektedir: “Ben üç yıldır bu okuldayım. Okulumuz biri diğerine ek beş farklı binadan oluşmaktadır. Laboratuvarı hiç kullanamadık, kütüphaneye ise üç bina ötesine gitmesi gereken öğrencilerimizden çok azının gittiğini söyleyebilirim. Okulumuzda resim ve müzik odaları ise bulunmamaktadır.

²⁹⁴Kirk vd., s. 9.

²⁹⁵Les Watson, s. 260.

²⁹⁶Atkın, s. 34.

Ülkemizde engellilerin eğitimleri için “en az kısıtlanmış ortam” şiarıyla hareket edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun için son dönemlerde ayrı okullardan ziyade özel alt sınıflar, mümkünse kaynaştırma eğitimi benimsenmektedir. Bu noktada okulların, dersliklerin, kütüphanelerin, koridorların, lavaboların ve diğer fiziki ortamların bu öğrencilere uygun düzenlenmesi eğitim, dolayısıyla din eğitimi için de önem kazanmaktadır.

2.2.4.2. Özel Eğitim Okullarının Fiziki Şartları

Engelli öğrencilerin faydalanabilmesi için faaliyet gösteren eğitim kurumlarından biri de özel eğitim kurumlarıdır. Bu kurumların bünyelerinde yatılıları da olmak üzere Görme Engelliler İlköğretim Okulları, İşitme Engelliler İlköğretim Okulları/Liseleri, Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulları ile sadece gündüzlü olarak faaliyet gösteren Eğitilebilirler İlköğretim Okulları, Eğitim ve Uygulama Okulları, Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri (OÇEM)Bilim Sanat Merkezleri, Hastane Okulları bulunmaktadır.²⁹⁷

Bilim sanat merkezleri ile Hastane okulları hariç, diğer okullarda Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi dersi bulunmaktadır. Engelli okullarının, bu okullarda eğitim görecekt öğrencilerin özelliklerine ve hedeflenen kazanımları elde etmelerine yardımcı olabilecek şekilde inşa edilmeleri gerekir. Bunun için yapıların tasarımında, mimarların yanında eğitim kurumlarını, öğrencilerin özelliklerini vb. iyi bilen kimselerin de bulunması gerekir. Ancak ülkemizdeki okulların bir kısmının görsel mimari ile eğitim hedeflerinin harmanlanarak tasarlandığı yerler değildir. Hatta yapıldığı dönemde modern yapılar olarak kabul edilebilen kimi okul binalarının günümüzdeki eğitim teknolojilerinden yararlanarak eğitim vermeye elverişli olmadıkları müşahade edilebilir. Bununla ilgili hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu meslek lisesinde görev yapan Kil şöyle demektedir: “Bizim okullarda akıllı tahtalara çok ihtiyaç vardır. Ancak okulun şu anki şartları bilgisayar destekli eğitime çok da elverişli değildir. Oysa zamanında sırf engelli öğrenciler için yapılmış bu okulun alt yapısı, modern araçların kullanımında sıkıntılara neden olmaktadır.” Sebebiyle ilgili olarak da öğretmen düşüncelerini şöyle

²⁹⁷ Canöz, Şakir, “Özel Eğitime Gerekisini Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim”, (Ed. Hasan Avcıoğlu), *İlköğretimde Özel Eğitim*, (2. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 7-8.

dile getirmiştir: “Okul yaklaşık 20 yıl önce yapılmıştır. Muhtemelen teknolojisinin bu kadar hızlı gelişeceği öngörülememiştir.” demektedir.

Eğitim-öğretimde ortak anlayışla hareket etmek hedeflere ulaşmada kolaylık sağlar. Bunun için okulun idarecisinden yardımcı hizmetlisine kadar tüm bireylerin birlikte ve bilinçli olarak hareket etmeye çalışması önemlidir. Ancak öğretmenlerin bahsettiği kimi durumların eğitimcilerin dahi ortak bir anlayışa varmadıkları göstermektedir. Kil: “Görme engelli okulda idareci ve öğretmen odalarının üst katlarda olması beklenirken, bizim okulda durum tam tersidir. Okulun yapılış aşamasında maalesef bunlar düşünülmemiştir. Fakat idareci olan arkadaşlar dabu duruma uygun okulu dönüştürme işlemine girişmemişlerdir.”

Engelli öğrenciler için okulların fiziki şartları normal öğrencilere nazaran daha önemli olduğu söylenebilir. Zira engelli eğitiminde yanlış davranışı değiştirme, yeni davranışı öğretme ve bireyi kendine yeter duruma getirme çoğu zaman akademik beceri kazandırmaktan daha öncelenmektedir. Bazı okulların fiziki şartlar bakımından çok iyi olduğunu belirten öğretmenler diğer bir kısım okulların eğitim açısından sıkıntıları olduğunu ifade etmektedirler. Sıkıntılardan birini Kil şöyle dile getirmektedir: “Bu okul engelli öğrenciler için tasarlanıp yapılmıştır. Buna rağmen bu günün şartlarında engelli öğrencilerin ihtiyacını görecektür durumda değildir. Örneğin sınıflarımızda yalıtım sistemi yoktur.” Yalıtım, az işiten öğrencilerin cihazlar yardımı ile dışarıdan gelen sesleri işitip algılamalarında büyük destek sağlar. İşitme engelli bir okulun yalıtım sisteminden uzak olması az işiten öğrencilerin ihmal edildiği izlenimini doğurmaktadır. Oysa işitme engelli okulların ve normal okul bünyelerinde eğitim verilen işitme engelli özel alt sınıfların yalıtım sistemi çekilmesi buralarda verilen eğitimi daha verimli kılar.

Ulaşım, öğrencilerin eğitimlerine direkt etkide bulunmasa da göz aradı edilebilecek bir husus da değildir. Engelli her bireyin eğitim kurumlarına ulaşımını devlet sağlamaktadır. Görüştüğümüz öğretmenlerin büyük bir kısmı öğrenci ulaşımının çok iyi olduğunu, bu alanda problemler ile karşılaşmadıklarını söylemişlerdir. Ancak Trabzon ilinde, hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu okulda görev yapan Kil3 şöyle bir sıkıntıyı dile getirmiştir: “Görev yaptığımız bu okul, Trabzon’un tüm ilçelerinden öğrencilerin toplandığı bir yerdir. Dolayısıyla kimi öğrencilerimiz her gün 100-120 km uzaklıktan gelip gitmek zorunda kalabilmektedirler. Engelli bireylerin zekâ

yetersizliklerine uzun yolculuktan dolayı yaşadıkları yorgunluk da eklenince eğitimdeki verimin düştüğünü söyleyebilirim.”

Ziyarete bulunduğumuz işitme ve görme engelli okullarda yatılı öğrenciler için yurtlar mevcuttu. Bu yurtlarda; öğrencilerin yaşayabileceği muhtemel sıkıntıları ortadan kaldırmak için ihtiyaç duyabilecekleri uzmanlar okullarda görev yapmaktaydı. Öğrencilerin yatılı kalmasının eğitim açısından değerlendirmelerini istediğimiz öğretmenler mümkün mertebe öğrencilerin ailelerinin yanlarında olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden Kıl4: *“Engelli öğrencilerin ayrı okullara gönderilmeleri onları tecrit etmektir. Yatılı olarak kalmalarını istemek ise bu okulları hapishaneye dönüştürmek olur. Yapılması gereken imkânlar dâhilinde öğrencilerin ailelerinin bulunduğu yerlere yakın okullarda eğitim vermeye çalışmaktır.”* Ancak akademik başarı açısından yurtların kimi avantajları olduğunu beyan eden öğretmenler de vardır. Bunlardan Kıl2: *“Yatılı öğrencilerimizin daha başarılı olduğunu söyleyebilirim. Bunun da sürekli kendi aralarında iletişimden, bilmediklerini birbirlerine sormalarından ve akşam etütleri gibi imkânlarının olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. İmkânı olmayan, uzak yerlerden gelebilecek öğrenciler için yurtların iyi olduğunu söyleyebilirim.”* şeklinde yatılı kalma ile ilgili fikrini aktarmıştır.

Gerek özel eğitim okullarında gerekse normal okullarda kaynaştırma ve özel eğitim alt sınıflarında bulunan öğrenci sayıları yönetmeliğe göre belirlenir.²⁹⁸ Son yıllarda özel eğitim okullarına beklenenin üzerinde kayıt yaptıran öğrencilerin bulunması sebebiyle bu okullar kapasitelerinin çok üzerinde öğrenciye eğitim vermek zorunda kalmışlardır. Muş ilinde orta ve ağır düzey öğrencilerine eğitim vermekte olan Eğitim Uygulama Okullarında kaynak oda olarak tasarlanan destek yerleri ayrı sınıf olarak kullanılmaya başlanmıştır. Benzer problemleri diğer illerimizde de gözlemledik. Bununla ilgili olarak Trabzon ilinde derse girme göreviyle beraber idarecilik de yapan Kıl6 şöyle dile getirmektedir: *“150 kişilik tasarlanıp inşa edilen eğitim yerinde şu anda 300 öğrenci eğitim görmektedir. Koridor olarak yapılan mekânları yer sıkıntısından dolayı atölye ve sınıf yaptık. Özellikle son 5 yılda engelli öğrencilerden okula devam edenlerin sayısında ciddi artışlar oldu. 2009 da bu okula görevlendirildiğimde devam*

²⁹⁸ Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012), *T.C.Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

eden öğrenci sayısı 50 idi. Üç yıl içerisinde ciddi artış meydana geldi ve şu anda devam eden öğrenci sayısı 300'tir. Devletin bu öğrencilerin ulaşım ve yemekleri ile ilgili yükümlülükleri üstlenmesi engelli öğrencilerin okullara yönelmelerini sağlamaktadır. Devletin bu katkıları engelli bireylerin saklandıkları yerlerden çıkarılmasını beraberinde getirmiştir. Bundan sonra yapılması gereken düzgün bir planlama ile bu işin rant olmasının önüne geçerek kaynakların eğitim kalitesinin artırılmasına aktarılmasını sağlamaktır. Kz7 ise şöyle demektedir: "Bizim okula müzik ve resim öğretmenleri atandı. Ama yer sıkıntısından dolayı bunlara uygun özel derslikler düzenlenemedi. Dersleri sınıflarda işlemek zorunda kalıyoruz. İnaniyorum ki bu dersler özel dersliklerde verilirse başarı daha çok artar." Ülkemizde kurumların eşgüdüm halinde çalışmaları ile ileride muhtemel engelli öğrenci sayılarının bilinmesi artık mümkündür. Yetiştirilecek öğretmen adaylarının ve yeni yapılacak eğitim kurumlarının bu bilgiler ışığında tasarlanması gelecek kuşakların eğitimleri açısından önemlidir.

2.2.5. Lisans Eğitiminin, Din Eğitiminde Engellilere Yönelik Materyal Tasarlamaya Ve Kullanmaya Etkisi

Bilimsel çalışmalar ile elde edilen sistematik bilgilerin pratik alanlara uygulanması için teknoloji kavramını kullanmak mümkündür.²⁹⁹ Eğitimde ise; bu kavramla ilişkili olarak daha çok eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi kavramları kullanılmaktadır.

Eğitim teknolojisi; Öğrenme öğretme sürecindeki tüm etkinliklerin gerçekleşmesini sağlayan bir disiplin olarak tanımlanabilir. Başka bir tabirle, eğitim felsefelerince belirlenen eğitim hedeflerine ulaşmak amacıyla uygulanan yol ve yöntemler ile ilgilenen bir disiplin olduğu söylenebilir.³⁰⁰

Öğretim teknolojisi, "öğretim" in, eğitimin bir alt kavramı olduğu anlayışına dayalı olarak ve belirli öğretim disiplinlerinin kendine özgü yönlerini dikkate alarak düzenlenmiş teknoloji ile ilgili bir terimdir. Bu terim ilgili disiplin alanlarına özgü olarak etkili öğrenme düzenlemeleri oluşturmak üzere amaçlı ve kontrollü durumlarda insan gücü ve insan gücü dışı kaynakları birlikte işe koşarak belirli özel hedefler

²⁹⁹ Halil İbrahim Yalın, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, (23. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2010, s. 3.

³⁰⁰ Çiğdem Hürsen, "Öğretim Teknolojilerinin Kavramsal Çerçevesi", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (Ed. Hüseyin Uzunboylu), (2. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. 8-9.

doğrultusunda öğretme –öğrenme süreçlerini tasarlama, işe koşma, değerlendirme ve geliştirme eylemlerinin bütününi içeren sistematik bir yaklaşımı ifade etmektedir.³⁰¹ Başka bir ifade ile öğrenme süreçlerini ve kaynaklarını, tasarlamayı, geliştirmeyi, kullanmayı, organize etmeyi ve değerlendirmeyi içine alan bir teori ve uygulama alanı olarak tanımlanabilir.³⁰² Eğitimde, öğretim teknolojisinden yararlanmak öğrencinin konuyu daha iyi öğrenebilmesine ve bilgiyi daha kalıcı hale getirmesine yardımcı olur. Bunun için eğitimde kılavuzluğu üstlenen öğretmenin bu konular hakkında bilgi sahibi olması, eğitimde belirleyiciliği olan psikolojik faktörlerle ilgili bilgileri ve öğrenciyi eğitim sürecine aktif bir şekilde katmayı sağlayacak unsurları kullanabilmesi önemlidir.³⁰³ Ayrıca öğretmen öğretilen konunun zorluk derecesinin engelli öğrencilerin seviyelerine uygun olmasına dikkat etmelidir.³⁰⁴

Birey, çevresiyle etkileşimi sonunda yeni bilgi, beceri ve tutum geliştirir. Bireyin bulunduğu çevrenin iyi düzenlenmiş olması bu noktada öğrenmeye büyük katkı sağlar. Bunun için eğitim-öğretim işini üstlenen öğretmenin eğitim verdiği öğrencilerin gelişimlerini bilmesi ve buna göre öğretim teknolojisinden yararlanması gerekir. Ayrıca öğretmenin, öğrencilere uygun materyaller hazırlayabilmesi, onlara hazırlatabilmesi nitelikli bir eğitim için önemlidir.

Örneklemler olarak görüşlerine müracaat ettiğimiz öğretmenler, yüksek öğrenimde farklı alanlardan mezun olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu öğretmenlerden, lisans döneminde aldıkları eğitimin, eğitim verdikleri öğrencilere uygunluğu ile ilgili farklı cevaplar aldık. En çok dikkat çeken nokta ise İlahiyat fakültelerinin ilahiyat bölümünden mezun olan öğretmenlerin verdikleri cevaplarıdır. Bu öğretmenlerden Kıl2, aldıkları eğitime ilişkin şöyle demektedir: “*Lisans döneminde ne engelliler ile ilgili ne de teknoloji, öğretim teknolojisi ile ilgili bir ders aldığımı hatırlıyorum. Bu okula geldiğimizde bu alan ile ilgili hiçbir alt yapımız yoktu. Bu okullarda öğretmenlik yapacak arkadaşların kesinlikle bu alanla ilgili eğitim almaları gerekir. Diğer önerim de buralarda göreve başlayanların sürekli bu okullarda çalışmalarıdır. Çünkü okul değişikliğinde buralarda göreve başlayacak her öğretmen arkadaşımız acemilik dönemini geçirmek zorunda kalacaktır. Öğretmenlerin birkaç yılı bu tür öğrencilerin*

³⁰¹ Yalın, s.5.

³⁰² Saban, s. 58.

³⁰³ Yusuf Batar, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Yayınları, İstanbul 2011, s.18.

³⁰⁴ Daniel P. Hallahan, James M. Kauffman, *Exceptional Learners - Introduction to Special Education*, (10.Baskı), Pearson Publication, Boston 2006, s. 165.

özelliklerini, bunlara uygun materyal, yöntem ve teknikleri öğrenmekle geçiyor. Bu arada da eğitim verdiğimiz ilk grup öğrencileri çok büyük kayıplar ile mezun etmek durumunda kalıyoruz. Benim önerim bu okullar için branşlaşma yoluna gidilmesidir.” Aynı bölümden mezun olan başka bir öğretmen Kil de şöyle demektedir: “Benim öğretmenlikteki hizmet yılım otuz civarındadır. Şu an görev yaptığım işitme engelli ortaokulunda ise üçüncü yılım oluyor. Üçüncü yılın sonunda şunu söyleyebilirim benim stajyerliğim yeni kalkıyor. Bu okulda bu öğrencilerin özelliklerine göre etkili ve verimli ders işlemeye yeni başladım diyebilirim.” Lisansta teorik eğitimi almadıkları alanlar ile ilgili öğretmenler için tecrübenin önemli olduğu söylenebilir. Görüşlerine başvurduğumuz ilahiyat mezunları öğretmenlerinin büyük bir kısmı, tam tecrübe edinmişken öğretmenlerin yer değiştirmeleri ve özel eğitim almadan öğretmenlerin engelli okullarına atanmalarının kusurlu taraflarının olduğunu vurgulamışlardır.

Kalıtım ve çevrenden dolayı aynı çağda bulunan çocukların gelişim özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir.³⁰⁵ Öğretmenlerin bu farklılıkları bilmesi verilecek eğitimin sağlığı açısından faydalı olduğu söylenebilir. Eğitim fakültelerinin Özel eğitim Bölümlerinden mezun olanların büyük bir kısmı aldıkları eğitimin yeterli olduğunu söylemişlerdir. Ancak teori ile uygulama arasında beklemedikleri durumları yaşayanlar da olmuştur. Özel eğitimin işitme engelli bölümünden mezun olan öğretmenlerden Ki2 bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Uygulama ve teori arasında fark var. Lisansta eğitim gördüğümüzde stajlarda daha çok cihazlar kullanan, az işiten, ailelerin ilgilendiği öğrenciler ile karşılaştık. Oysa burada ders verdiğim öğrencilerden hiçbirinin cihazı yok. Aileleri de ilgisiz. Fakat aldığımız eğitime deneyim eklenince bu tür problemlerimizi çok daha çabuk çözebiliriz, diye düşünüyorum.” İşitme engelli öğretmenliği mezunlarının her zaman aynı engel türüne mensup öğrencilere eğitim verdikleri düşünülürse öğretmenin zaman ve deneyime yüklediği mana anlamlı gelebilir.

Kendileriyle görüştüğümüz Zihinsel engelliler öğretmenliği bölümü mezunu öğretmenlerin büyük bir kısmı aldıkları teori eğitiminin yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Aldıkları eğitimle sahada başarılı olmalarının mümkün olduğunu düşünen öğretmenler en büyük ihtiyaçlarının deneyim ve uygun materyaller olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden Kz1: “Ben lisans döneminde aldığım eğitimin yeterli

³⁰⁵ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, (20. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. 2.

olduğunu düşünüyorum. Beni yetiştiren öğretmenlere dua ediyorum. Bilgi olarak bir eksikliğimiz yok ama hangi öğrenciye hangi yöntemi uygulayabileceğimiz konusunda bazen tereddüt ettiğimiz noktalar oluyor. Bazen deneme yanılma yolu ile doğru tarzi aradığımız oluyor.” Aynı bölüm mezunu başka bir öğretmen olan Kz2 ise:” Yaşadığımız sıkıntuların başında materyal geliyor. Derste belki de en çok kullanılacak materyal olan ders kitapları dahi hazırlanmamıştır.” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Kz3 ise: “Biz çoklu zekâ kuramları ile ilgili bazı kurslara ihtiyaç duymaktayız.” demiştir.

Bütün öğretmenlerin engelli öğrencilerin eğitimlerini sağlıklı yürütebilecek şekilde yetiştirilmeleri gerekir.³⁰⁶ Bu öğretmenlerin başında ise çoğu zaman kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu sınıflarda öğretmenlik yapan sınıf öğretmenleri gelmektedir. Ancak ülkemizde bu bölüm mezunlarının özel eğitim alınındaki yeterlilikleri istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte sınıf öğretmenliği bölümü mezunları, bazen bu alan ile ilgili kurslar alarak bazen de kurs almaksızın zihinsel engelliler alınında istihdam edilmişlerdir. Zihinsel engelliler öğretmenliği bölümü, sınıf öğretmenliği bölümünden ayrı bir alandır. Dolayısıyla sınıf öğretmenliği bölümü mezunları zihinsel engelliler bölümüne geçtiklerinde çeşitli sıkıntılar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sıkıntıları Ks1 şöyle dile getirmektedir: “Ben işitme engelli bir öğrencinin babasıyım. Engellilere öğretmen olmayı bu yüzden istedim. Sekiz yıldır orta ve ağır düzey öğrencilerin bulunduğu eğitim uygulama okulunda görev yapmaktayım. Bu okula ilk geldiğimde çok sıkıldım. Çünkü ben öğrencilerin kazanım edinmeleri için acele ediyordum. Oysa zamanla tecrübeli arkadaşları gözlemleyerek bazen onlar ile beraber derslere girerek bu öğrencileri tanıdım. Kısa süreli bir kursla biz bu okullara atanmıştık ama bu şekildeki kursların yeterli olmadığını düşünüyorum. Bunun yerine uygulamaya dayalı belki en az altı aylık bir eğitim sonucu bu okullara görevlendirilmeliydik.”

Değişen sosyal şartlar çerçevesinde artan ruhsal ihtiyaçlar, engellilerin dini eğitimlerini etkileyebilmektedir. Engellilerin özellikle de görme engelli bireylerin eğitsel ihtiyaçları zamanla değişebilmektedir. Din eğitimcilerinin görmeyen ya da az gören bireylerin bu ihtiyaçlarını gidermek için öncelikle bunları tanımaları gerekir. Çünkü ancak tanınan, özellikleri bilinen kimselere uygun yöntem ve teknik ile eğitim verilebilir. Görme engelli bireylerin eğitimleri daha çok işitsel yol ile olmaktadır.

³⁰⁶Kirk vd., s. 18.

Gelişen teknolojiyle beraber, bir kısım kitaplar bazı programlar yardımıyla bu öğrenciler için sesli hale getirilmiştir.³⁰⁷ Bununla beraber hiç görmeyen öğrenciler için kabartma yazısı (Braille alfabesi) ile materyaller hazırlanmıştır. Ancak öğretmenin hiç görmeyen öğrenciler için hazırlanan materyali kullanmasını bilmesi gerekir. Burada görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Kil5 bu eksikliği şöyle ifade etmektedir: *“Bu tür okullarda görev yapacak öğretmenlerin kabartma yazısını bilmeleri çok önemlidir. Maalesef branş öğretmenlerinin bu eksiklikleri var. Biz de yaklaşık bir yıldan fazladır bu okuldayız; ama henüz tam anlamıyla öğrenemedik. Biz de bu konuda ciddi eğitime ihtiyaç duymaktayız. Zira lisans döneminde bu öğrencilerin eğitimleri ile ilgili herhangi bir eğitim almadık. Dahası buraya öğretmen olarak göreve başladıktan sonra da bize kurs ya da seminer verilmedi.”*

İlahiyat Fakültelerinden mezun olan öğretmen adaylarının herhangi bir kurs ya da eğitim almadan işitme, görme ve zihinsel engelli okullara atanması ya da buralarda ders vermesi bazı sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Bu tür sıkıntıları aza indirmek için en azından buralara atanacak öğretmenlere atanmadan önce çeşitli kurslar ve seminerler verilebilir. Zira iyi yetişmemiş bir öğretmenin de öğrencilere katkısının istenilen düzeyde olması zordur. İşitme engelli ve görme engelli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, bu alandan mezun öğretmenlerce verilmesi uzun süredir uygulanmaktadır. Bununla beraber, yaklaşık iki yıldır zihinsel engelli okullarda da zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin okutulması görevi de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerince yürütülmesi gerekmektedir.³⁰⁸ Fakat görüştüğümüz öğretilerden sadece hafif düzey zihinsel engellilerin bulunduğu Trabzon ilinde derslere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni girmektedir. Diğer okullar ve özel eğitim sınıflarında ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle beraber, seçmeli hale gelen Hz. Muhammed’in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerine zihinsel engelli bölümü mezunu öğretmenler girmektedir. Din eğitimi alanından mezun olmayan ve derslere giren öğretmenlere alan bilgisi kursları, alan bilgisine sahip olup, pedagojik formasyon eksikliği bulunan öğretmenlere de bu alanlar ile ilgili kursların verilmesi engelli eğitime olumlu katkıda bulunabilir. Görüştüğümüz öğretmenler de bu yönde kanaatlerini belirtmişlerdir. Kil6 şöyle demiştir: *“Ben bu okula geldiğimde ilkin kimi*

³⁰⁷Sesli Kitaplar; Erişim Tarihi: 25.01.2013, www.getem.boun.edu.tr

³⁰⁸Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2012) *T.C.Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.

durumlarda ne yapacağımı bilmediğim zamanlar oldu. İdareden kurslar ve seminerler istedik. Ama bu isteklerimiz karşılanmadığı için biz de kendi yağımızda kavrulurak, deneme yanılma yoluyla eğitim vermek durumunda kaldık. Bazen de öğretmen arkadaşlardan destek aldık.” Lisansta normal bireylere göre eğitim alan ama farklı özellikteki (engeldeki) bireylere eğitim vermek durumunda olan öğretmenler yeni öğrenme-öğretme stratejileri ve metotlar geliştirmek zorundadırlar. Lisans döneminde engellilere yönelik uygun eğitimi alamayan öğretmen adaylarına hiç olmazsa engelli okullarına atandıklarında uygun kurslar verilebilir. Bunun için okul idareleri ile milli eğitim müdürlüklerinin bazen de bakanlığın işbirliği içerisinde çalışması gerekir.

İyi hazırlanmış bir öğretim programı, iyi öğretmenin uygulamalarıyla kendisinden bekleneni verebilir. Öğretmen, öğrenme-öğretme sürecinin en önemli ögesidir. Öğrenme-öğretme sürecinde giriş etkinliklerini, içerik sunumunu, geri bildirimini, araç-gereç seçimini, yöntem seçimini ve değerlendirmeyi planlayan ve yöneten kişidir.³⁰⁹ Bunun için özel eğitime muhtaç öğrencilere din dersinin, bu okulların özelliklerine göre yetişmiş öğretmenler tarafından verilmesi en uygun yoldur. Çünkü ancak böyle olursa, din öğretimi bu okullardaki öğretimin bütünlüğü içinde yerini alabilir ve görevini yapabilir.³¹⁰

2.2.6. Engellilere İçin Materyal Tasarlama RAM ve BEP'lerin Katkısı

Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) il ve ilçe bünyelerinde faaliyet gösteren kurumlardır. Bu kurumların bünyelerinde Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü bulunmaktadır. Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitsel tanılamalarında bu bölüm görev alır.³¹¹ Tanılamada; bireyin özürsüz sağlık kurulu raporu ile zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişim özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri, eğitim performansı, ihtiyacı, eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi ve bireysel gelişim raporu dikkate alınır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde, eğitsel amaçlar, bireyin tüm gelişim alanındaki özellikleri ve akademik disiplin

³⁰⁹ Levent Çelik, “Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 34.

³¹⁰ Bilgin, s. 115.

³¹¹ Bkz. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (2001), *T. C. Resmî Gazete*, 24376, 17 Nisan 2001.

alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları belirlenerek en az sınırlandırılmış eğitim ortamına ve özel eğitim hizmetine karar verilir.³¹²

RAM'a bağlı özel eğitim birimi, aynı zamanda engelli bireylerin gelişimlerini takip etmekle yükümlüdür. Bu yüzden engelli bireylerin bulunduğu okullardaki öğretmen ve idarecilerin bu birim ile eşgüdüm halinde çalışmaları engelli öğrencilerin eğitimlerine büyük katkı sağlar. Engelli öğrenciler ile ilgili RAM'ın bu biriminin görevini yerine getirmesi önemlidir. Araştırma kapsamında kendileri ile görüşülen öğretmenlerden RAM'ı yeterli görenler olduğu gibi kendisinden bekleneni vermediğini düşünenler de vardır. Öğretmenlerden RAM ile ilgili sıkıntılı olduğunu düşündüğünüz uygulamalar nelerdir? Sorusuna aldığımız cevapların bir kısmı aşağıdadır:

Kil2; "RAM' engelli öğrencinin performansını belirlemekte ve bizlere bu öğrencilere nelerin kazandırılabilceği ile ilgili plan göndermektedir. Bizler de bu planları detaylandırıp uygulamaktayız. Ben RAM'ın din eğitimi (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Hz. Muhammed'in Hayatı, Temel Dini Bilgiler, Kur'an-i Ker'im) konularında yeterli olmadığını düşünüyorum. Çünkü buralarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri yoktur. Konuların zorluk derecelerini de diğer meslektaşlarımız tam olarak bilemediklerinden hazırladıkları programlarda hedef olarak belirttikleri kazanımlar noktasında sıkıntılar olabilir."

Kz3; "RAM çok kısa sürede eğitsel tanılama yapmaktadır. Zaman darlığı performans belirlemede bazen sıkıntılara sebebiyet verebilir. Çünkü zihinsel engelli öğrenci çok küçük detaylardan bile etkilenebilmektedir. Bazen de bildiği bir şeyi, ortam farklılığından dolayı o an için unutabilmektedir."

Kz6: "RAM, Rehabilitasyon merkezleri ve aileler tarafından sıkıştırılmaktadır. Bu merkezlere atanan tecrübesiz öğretmen arkadaşlar da bundan etkilenebilmektedirler. Örneğin, Orta ya da ağır düzey zihinsel engeli öğrenciler, hafif düzey zihinsel engelli kategorisinde değerlendirip özel eğitim sınıfına ya da kaynaştırma eğitimine gönderilebilmektedir."

Kz1: "RAM'ın öğrencilerin eğitsel tanulamaları için kullandığı testler farklı kültürlerden alınmıştır. Kırsal kesimde bu testler doğru sonuçları vermeyebilirler. Testlerden kaynaklanan küçük bir hata bazen öğrencilerin hayatlarına mal

³¹² Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2006),T.C. Resmi Gazete, 26184, 31 Mayıs 2006.

olabilmektedir. Çünkü bu engelli okullarında eğitim gören öğrenciler damgalanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.”

Kz8: “RAM’ın birçok eksikliği bulunmaktadır. Bana göre, öğrencileri tanılamada kullanılan zekâ testlerinin kültürümüze uyumu ve bu alanda yetişmiş kişilerin yeterlilikleri tartışma konusudur.” Eğitimde önemli olan öğrencinin bilişsel, sosyal, duyuşsal ve fiziksel potansiyelini en üst düzeye çıkarmaktır. Bunun için engelli öğrencilerin yetersizliklerinden ziyade yapabileceklerine öncelik verilmesi faydalı olur. Bu da öğrenciyi tanımakla mümkün olur. Bu noktada RAM’ın kullandığı testlerin geçerlilik ve güvenilirlikleri kadar bu testleri yapma usulü ve zamanı da önemlidir. Bunlara ek olarak, eğitsel tanılamalarda öğrencinin tüm boyutlarıyla değerlendirilmesine dikkat edilmesi, yapılacak küçük yanlışların bile kişinin geleceğinde telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açacağı bilinciyle hareket edilmesi gerekir.

Öğrenciye uygun yöntem ve teknikle eğitim vermek ve öğretim materyali geliştirmek için öğrenciyi tanımak; özelliklerini ve gelişim durumunu bilmek gerekir. RAM’ın bu noktada üstlendiği görev çok önemlidir. Çok üzücüdür ki görüştüğümüz öğretmenlerden RAM’ı bilmediğini, görevi hakkında bir bilgisinin bulunmadığını ifade edenler de olmuştur.

Ülkemizde engelli bireylere sağlanan imkânlar istenilen düzeyde olmadığı için RAM’ın uygulayabileceği farklı alternatiflerin olmadığı durumlar ile karşılaşabilmektedir. İdarecilik görevini yerine getirme ile beraber derslere giren öğretmenlerden Kil7 karşılaştığı sıkıntıyı şöyle ifade etmektedir: *“Okulumuz hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu meslek lisesidir. Biz RAM’dan otistik ve ağır Zihinsel engelli, Dawn sendromu vb. öğrencileri bu okula göndermemelerini istiyoruz. RAM’da görevli arkadaşlar ise ilköğretim mezunu herkesi okulumuza göndermek durumunda olduklarını söylüyorlar. Dolayısıyla elinde diploması olan her engelli bizim okula gelebilmektedir. Bu da bizim ders işlememizi olumsuz etkileyebilmektedir. Mesela dokuz kişilik hafif düzey zihinsel engelli öğrenci grubu içerisinde bir otistik öğrencinin olması dersten istenen verimin elde edilememesine sebep olabilmektedir.”*

Özel eğitimde, bireyselleştirilmiş eğitim programının uygulanması esastır. Bireysel olarak normal öğrenciler seviyesinde olmayan kimseler için kaynaştırma eğitiminin sağlanması, bu öğrencilerin eğitimlerine olumlu katkıda bulunabilir.

Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları yapılan okul ve kurumlarda öğrencinin yetersizliğine uygun fiziksel, sosyal, psikolojik ortam düzenlemeleri yapılır. Bu okul ve kurumlarda öğrenciye verilen eğitim hizmetlerinin etkin bir biçimde yürütülebilmesi amacıyla özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve destek eğitim odası açılır.³¹³

Görüştiğimiz öğretmenlerden normal okullarda kaynaştırma öğrencilerine eğitim verenlerin, bu öğrenciler için BEP'leri yaptıkları; ancak yaptıkları BEP'lerin sadece kâğıt üzerinde kaldığını gözlemledik. BEP'ler ilgili sorumluluğun sadece okulun rehberlik işlemleri ile ilgilenen Rehber öğretmende olduğunu düşünen öğretmenler de bulunmaktadır. Destek eğitim odalarına ve özel araç-gereç ile eğitim materyallerine ise rastlamadık. Öğretmenlerden Kd: *“BEP'leri duydum ama hiç hazırlamadım. Sınıf rehber öğretmenleri ile okul rehber öğretmenleri daha çok bunlar ile ilgilenmektedir. Kaynaştırma öğrencisi için ise bana farklı bir şey yapmam söylenmedi.”* demektedir. Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerine sağlıklı eğitim verebilmeleri için bunları tanımaları ve bu öğrencilere yönelik yıllık planlar ve ders planları hazırlamaları gerekir. Öğretmenlerin söylemlerinden de anlaşıldığı üzere BEP'ler ile ilgili eksiklikleri bulunmaktadır. Öğretmenin BEP'lerden haberdar olması, kaynaştırma öğrencisine nasıl BEP hazırlayacağını bilmesi ve hazırladığı BEP'leri uygulayabilmesi için destek alması gerekir. Bununla ilgili olarak okul idareleri, RAM'lar ve uzman müfettişlerin öğretmenlere yapabilecekleri rehberlik, engelli öğrencilerin eğitimlerine büyük katkılar sağlayabilir.

Özel eğitim okullarında ve normal okul bünyelerinde açılan özel eğitim alt sınıflarında çalışan öğretmenler, BEP'lerin faydalarını bilmektedirler. Sınıflarında bulunan tüm öğrenciler için BEP'leri hazırlamalarının bunda etkili olduğu söylenebilir. Bununla ilgili Kz2 düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: *“Bizim sınıflarımızda bulunan öğrencilerin her biri farklı özellik ve seviyededir. Kimi zaman her birine farklı seviyede eğitim verdiğimiz gibi farklı yöntem ve teknik kullanarak ders işlemek zorunda kalabiliyoruz. Bunun için her öğrenciye uygun BEP'lerin hazırlanması engelli öğrencilerin eğitimlerinde çok önemlidir.”* BEP'leri hazırlama usulüyle ilgili olarak öğretmenlerden Kz6 ise şöyle demektedir: *“Öğrenciler RAM'dan aldıkları kaba eğitsel değerlendirme raporlarıyla bizim okula gelmektedirler. Biz okulumuza gelen bu öğrencileri bir aya yakın gözlemleriz. Neleri yaptığını neleri ise bir yıl süresince*

³¹³ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2006), T.C. Resmi Gazete, 26184, 31 Mayıs 2006.

yapabileceğini tahmin etmeye çalışırız. Daha sonra gözlemlerimize ve tecrübelerimize dayanarak bu öğrencilere uygun BEP'leri hazırlamaya çalışırız. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün belirlediği amaçlar bölümünden de öğrencilerimizin seviyelerine uygun amaçları öğrencinin o dönemde elde etmesi gereken kazanım olarak belirliyoruz. Yıl boyu planlarımıza uygun eğitim vermeye çalışırız. Bunları yaparken öğrenci velisi ve okul idaresi ile eşgüdüm halindeyiz.”

Kil5, BEP'lerin hazırlanmasının gerekli olduğu ile ilgili kendi düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: *“Ben işitme engelli ortaokulda çalışıyorum. Buradaki öğrencilerin hemen hepsi akranlarına göre bilişsel zekâ bakımından geri durumdadırlar. Bununla beraber öğrendiklerini çok çabuk unutabiliyorlar. Bu öğrenciler normal okul müfredatını kaldırabilecek durumda değildirler. Algılama düzeyi olarak da birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Şayet bunlar için özel müfredat hazırlanmaz ise her bir öğrenci için özel BEP'lerin hazırlanması icap eder. Biz de bunun için BEP hazırlıyoruz.”* Bireyselleştirilmiş eğitim programı özel eğitimin kalbi niteliğindedir. İnsanın sağlıklı yaşaması için kalbin işlevi ne ise BEP'lerde özel eğitim için öyledir.³¹⁴

Gittikçe bireyselleşen bir dünyada, engellilerin eğitimlerine gereken önem gösterilmez ise geride korkunç bir miras bırakılmış olur. Böyle olmaması için, her bireyin öğrenebileceği anlayışıyla, engellilere özel programların hazırlanması ve bunların uygulanmasında sebat gösterilmesi gerekir. Yetersizliği olan öğrencilerin öğrenimine nereden başlayıp, sırasıyla nelerin öğretilmesi ve nasıl öğretilmesine ilişkin eğitsel kararları etkileyen BEP'lerin tüm öğretilerince bilinmesine ve bunlara riayet edilerek eğitimin yapılmasına özen gösterilebilir.

2.2.7. Din Öğretiminde Kullanılan Öğretim Materyalleri

Öğretim araçları, bilginin öğrenene ulaştırılabileceği farklı yollar ve ortamlar olarak tanımlanabilir. Öğrenme-öğretme sürecinin gerçekleşmesinde en önemli katkıyı sağlayan öge öğretim materyalleridir. Çünkü öğrenme-öğretme sürecinde kaynakla alıcı arasında bilgi taşıyan her unsur öğretim materyalidir.³¹⁵ Başka bir ifade ile öğretme-

³¹⁴Deborah Deutsch Smith, *Intraduction to Special Aducatin: Making a Difference*, Allyn&Bacon Publication, s. 30.

³¹⁵Levent Çelik, “Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 31.

öğrenme sürecinin olduğu her ortamda kullanılan gerek elektronik gerekse basit malzeme ve kaynakların tümüne öğretim materyali denir. Bu materyaller, öğrencilerin çeşitli duyu organlarına hitap ederek öğrenmeyi kolaylaştırır ve öğrencilerin anlamalarına yardımcı olur.³¹⁶

Öğretme ve öğrenme ile ilgili bilimsel verileri öğretim uygulamalarıyla hayata geçirmeye öğretim tasarımı denir. Başka bir deyişle öğretim tasarımı, öğretim etkinliklerinin ve gereçlerinin öğrenme öğretme ilkelerinden de yararlanılarak sistematik olarak düzenlenmesidir.³¹⁷ Tasarımda yer alan önemli bir öge materyallerdir. Seçilen materyaller kişinin düşünme becerilerini geliştirmeli, onları eleştirel, sorgulayıcı ve yaratıcı düşünmeye sevk edebilmelidir.

Öğretim materyali seçimini etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar öğretim hedefleri, öğretim yöntemi, öğrenci özellikleri, araç-gereç özellikleri, eğitimin verildiği fiziki ortam ve kısıtlamalardır. Bu faktörler birbirlerini karşılıklı olarak etkiler ve birbirlerinden karşılıklı olarak etkilenir.

Materyal tasarlanırken bir takım süreçler yaşanır. Bu süreçler aşağıdaki gibi sıralanabilir:³¹⁸

- Sürecin ilk basamağı bir hedef analizinin yapılmasıdır. Bu aşamada hedefin hangi hedef alanıyla ilgili olduğu sorusunun yanıtı verilir. Hedefin, hedef alanlarından bilişsel, duyuşsal veya psikomotor alanlarından hangisiyle ilgili olduğuna bağlı olarak farklı seçim ve tasarım uygulanması gerekebilir.

- Hedef kitlenin (öğrenenin) özelliklerinin belirlenmesi basamağında çeşitli durumlara bakılır. Bireylerin hazır bulunuşlukları, yaşları, güdülenmeleri, tutumları, beklentileri, zekâ profilleri, varsa engelleri ve bu engelin düzeyi vb. bakılır.

- İçerik analizi yapılır. İletilmek istenen mesajın türüne göre mesaj farklı biçimlerde tasarlanabilir.

- İçerik araç birleştirilir. Hedefe, içeriğe ve hedef kitlenin özelliklerine uygun çeşitli formatlar seçilir. Bu ölçütler göz önünde bulundurularak materyal geliştirilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlere din eğitiminde materyalin yeri nedir? Katkısı nasıldır? Sorularına aldığımız cevaplar materyallerin önemini ortaya koymaktadır.Kz5

³¹⁶ Saban, s. 56.

³¹⁷ Saban, s. 56.

³¹⁸ Seferioğlu, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (5. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2010, s. 26.

bu önemi şöyle dile getirmektedir: *Bizim öğrenciler orta ve ağır düzey zihinsel engellidirler. Bunların çoğu soyut düşünce seviyesine ulaşamayabilir. Din eğitimi kavramları soyut olduğu için bu öğrencilere din dersi verilirken öğretmenin materyale duyacağı ihtiyaç daha da artmaktadır. Eğitim verdiğimiz orta ve ağır düzey zihinsel engellilerin de uygun materyaller ile davranış değişikliğini yapmaları mümkündür.*

Din Öğretimi alanı diğer alanlara oranla daha fazla özveri ve görsellik istemektedir. Çünkü din öğretimi hem soyut konuların işlendiği bir alandır, hem de hedef kitlesi arasında yaş grubu daha soyut düşünmeye geçememiş ya da somut düşünceden soyut düşünceye geçiş aşamasında olan bireyler vardır.³¹⁹ Farklı stil ve öğrenme ihtiyaçlarına sahip olan öğrenciler öğrenme–öğretme etkinliklerinden eşit derecede yararlanamayabilirler. Dolayısıyla farklı öğrenme biçimlerine sahip öğrencilerin eğitimden eşit derecede yararlanabilmeleri için eğitimde materyallerin kullanılması, kullanılan materyallerin de farklı ihtiyaçları olan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olmasına dikkat edilmelidir.

Eğitimde amacı gerçekleştirmeye çalışırken, zoru kolay kılmak, öğrenme ve öğretmeyi haz alınan bir olguya dönüştürmek için seçilen yöntem ve öğretim materyalinin uyumu şarttır. Bunun yanında öğrenciye uygun materyaller ile öğrendiğini uygulama fırsatının verilmesi onun daha kolay ve kalıcı öğrenmesini gerçekleştirir. Öğretim materyalleri; soyut, karmaşık kavramları, anlaşılması güç olgu ve olayların basitleşmesini sağlar. Sözel ifadelere göre daha kolay hatırlanabilecek bir ilişki yaratabilir. Etkili ve kalıcı bir öğrenme için materyallerin vazgeçilmez olduğunu görüştüğümüz öğretmenlerden Kz8 şöyle dile getirmektedir: *“Bizim öğrencilerimiz zekâ düzeyi olarak soyut düzeye ulaşamıyorlar. Bunun için eğitim verirken konuyu bu öğrencilerin anlayabilecekleri düzeye indirmemiz gerekir. Böylece anlatacağımız konuyu somutlaştırmaya çalışırız. Somutlaştırma işleminde ise materyalin önemi ortaya çıkmaktadır. Somutlaştırmaya dayalı olarak verdiğimiz eğitimde yerine göre klasik materyallerin, yerine göre de bilgisayar teknolojisine dayalı materyallerin her biri çok değerlidir.”* Bireyin zekâ düzeyi, yaşı, hazır bulunuşluğu vb. fark etmeksizin, eğitimde materyalin kullanılması birçok açıdan, bireye olumlu katkıda bulunur. Bireyin bu özelliklerinin bilinmesi ise daha çok tasarlanacak materyale etki etmektedir.

³¹⁹ Eyüp Şimşek, “Din Eğitiminde Materyal Geliştirme”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu I, Tebliğ ve Müzakereler 30 Mart-01 Nisan 2012*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.378.

Öğrenme-öğretme sürecinde, öğretmenlerin materyallerden faydalanabilmesi çoklu öğrenme ortamlarının oluşmasına katkıda bulunur. Böyle bir ortamda öğrenme işlemine katılan duyu organı sayısı artacağı için öğrenmenin kalıcı olma ihtimali de artacaktır. Çünkü dersin işlenmesi sırasında ne kadar çok duyu organının katılımı sağlanırsa öğrenme o ölçüde kolay, unutma da o ölçüde zor olur.³²⁰ Öğretmenlerden Kz8 bunu şöyle ifade etmektedir: *“Eğitim verdiğimiz öğrenci grubunun sahip olduğu zekâ düzeyi normal akranlarına göre geridedir. Bu öğrenciler sadece sözel olarak söylenen şeyin çok azını öğrenirler. Öğrendiklerini de çok çabuk unutabiliyorlar. Bunun için bu öğrencilerin eğitiminde konuyu görselleştirebilen ve mümkünse dokunulabilen gerçek materyallere ihtiyaç vardır.”*

İnsanlar okuduklarının	% 10'unu
İşittiklerinin	% 20'sini
Gördüklerinin	% 30'unu
Hem görüp Hem işittiklerinin	% 50'sini
Söylediklerinin	% 70'ini
Yapıp Söylediklerinin ise	% 90'nını hatırlarlar. ³²¹

Sadece sözlü anlatıma dayalı derste öğrenilen bilgilerin % 20'si hatırlanabiliyorken, görsel materyallerin kullanımı bu hatırlatma oranını % 50 civarına çıkarabilmektedir. Öğrencilerin derse katılımının sağlanması ise öğrendiklerinin % 70'ni hatırlanmasını sağlayacaktır. Ödev ya da etkinlik tamamlamaları durumunda öğrendiklerinin ise % 90'nını hatırlayabileceklerdir.

Aşağıda yer alan Edward Dale'nin yaşantı konisi eğitimde kullanılacak materyallerin özelliklerinin nasıl olması gerektiğine dair ipuçları vermektedir.

³²⁰ Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 51.

³²¹ Yalın, s. 82.



Materyaller öğrencilerin dikkatlerinin iletilmek istenen mesaja çekmede etkilidirler. Kz2 bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “*Ders verdiğim sınıfta daha önce bilgisayar yoktu. Ben öğrencileri derse motive etmek için çok uğraş veriyordum. Görselliğe dayanan, konuyu anlatmaya vesile olabilecek materyaller kullanıyordum. Bazen öğrencilerin dikkatlerini çekmede başarısız da oluyordum. Ama şimdi bilgisayar sayesinde çok farklı materyaller hazırlayabiliyorum. Bazen de hazırlanmış materyaller ile ders işleyebiliyorum. Bana göre farklı materyaller kullanmak öğrencilerin dikkatlerini çekmede çok önemli bir unsurdur.*” Öğrenciye eğitim verilen mekân (sınıf) öğrencinin dikkatini istenen konuya çekmek için çaba sarf edilse de bazen elde olmayan nedenler ile öğrencilerin dikkatleri farklı alanlara kaymaktadır. Dikkat çekmek için yarışan bütün uyarıcılara karşın, öğrenenlerin amaçlanan mesaja odaklanmasını sağlamak ancak, ilgi çekici uyarıcılar sunularak gerçekleştirilebilir.³²²

Engelli bireyler kimi zaman sahip oldukları engellerden, kimi zaman da kalıtsal farklılıklardan dolayı farklı öğrenme biçimlerine sahiplerdir. Bu farklılıklar eğitimcilerin, öğretim etkinlikleri tasarlarırken öğrenme biçimlerini dikkate almalarını zorunlu kılar. Çoklu zekâ kuramını dikkate alarak eğitim vermeye çalışan öğretmenler,

³²² Yalın, s. 83.

öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına da yardımcı olabilirler. Kz5: *Bizim öğrencilerin hazır bulunuşlukları, seviyeleri, algıları ve öğrenme stilleri birbirinden farklıdır. Her biri için farklı BEP'ler hazırlıyoruz. Her biri ile ayrı ilgilenip seviyesine uygun eğitim vermeye çalışıyoruz. Dolayısıyla her biri için kullandığımız materyaller de değişik oluyor.* Kullanılacak materyallerin konuyu tekrar etmeye elverişli olması ve yeni bilgi ile eski bilgi arasında anlamlı bir bağ kurabilmesi önemlidir. Öğretim materyalleri geliştirilirken, öğrencilere uzun süreli belleklerdeki ilgili şemaları faaliyete geçirmelerine ve dolayısıyla yeni bilgiye anlam kazandırmalarına yardımcı olacak uyarıcılar sunulmalıdır.³²³

Materyaller öğrencilerin bilgi ve beceri edinmelerinde zamandan tasarruf sağlar. Örneğin abdest konusunu defalarca anlatma yerine, abdest alan bir kişinin abdest alışını gösteren resimlerinin gösterilmesi, ya da abdest alan bir bireyin videosunun gösterilmesi farklı duylara hitap ettiği ve görselliğe dayandığı için konunun öğrenilmesini daha da kolaylaştırır. Dahası bunlar ile alıştırmalar yapılabilir, konular tekrar edilebilir.³²⁴ Gerçek materyaller ya da bireyin bizzat kullanabildiği materyallerin etkililiği ise eğitimde yapılması asıl istenendir. Ancak bu ise, her zaman mümkün olamayabilir. Öte yandan iyi seçilmiş materyal kendi etki alanı yaratabildiği gibi öğrenciye aracı olmaksızın kendisini anlatabilir.³²⁵

Öğrenciye verilmek istenen mesajın iyi tasarlanmış olması kadar, etkili sunumu da önemlidir. Eğitim-öğretim sürecine sunumu yapacak öğretmenler ile yaptığımız görüşmelerde, eksiklikleri dile getirilen konu, öğretmenlerin dersi etkili işlemelerini sağlayabilecek materyallerin azlığıydı. İşitme engelli okullarda çalışan öğretmenler, eğitim verdikleri öğrenciler için hazırlanabilecek materyallerin görsellik üzerine bina edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktaydılar. Bu öğretmenlerden Kil3: *“Bizim öğrenciler işitme engelli öğrencilerdir. Dolayısıyla bu öğrencilere sözel ifadeler kullanmak anlamlı değildir. Geriye resimle, videoyla, slâytlarla, çizgi romanla vb. eğitim yapmak kalıyor.”* demek suretiyle görsel materyale vurgu yapmaktadır. çünkü Öğretmen ders için seçeceği görsel materyalle hayatın birçok yönlerini sınıfa getirerek

³²³ Yalın, s. 86.

³²⁴ Nihat Ezikoğlu, “Öğretim Yansıtıcıları ve Materyalleri”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Pegem Yayınları, (2. Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Ankara 2011, s. 95.

³²⁵ Micheal Grimmitt, “The Use of Religious Phenomena in School: Some Theoretical and Practical Considerations”, *British Journal of Religious Education*, 13 (2), 1991, ss.7-88.

dersi hayata bağlama imkanına olacaktır.³²⁶Öğretmenlerden Kil6 ise devletçe sağlanan eğitim materyali olan kitapların işlevsizliklerinden yakınmakta ve bunu şöyle ifade etmekteydi: *Bizim okullarda uygulanan müfredat normal okullarda eğitim gören öğrencilere uygulanan müfredattır. Ders kitabı olarak okutulan kitaplar da normal okullarda eğitim gören öğrencilere okutulan kitaplardır. Oysa bizim öğrenciler işitme engelli bireylerdir. İki sebepten dolayı aynı müfredat ve kitapların okutulmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Birincisi öğrencilerin sahip oldukları işitme engelidir. Bu engel öğrencilerin öğrenmelerini güçleştirmekte, anlamalarını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu öğrenciler zekâ düzeyi olarak normal akranlarına göre çok geride kalmaktadırlar. İkincisi ve daha önemlisi ise işitme yetersizliklerinden dolayı bu öğrencilere hazırlanacak materyallerde görselliği ön planda tutulması ihtiyacıdır.* Okullarda verilen din eğitiminin değişmez kaynaklarından birisi olan ders kitapları, derslerin öğretim programlarında yer alan öğrenim alanlarını ve bu alanlara ait konuları kapsayan en temel metinler olarak, belki de birçok öğrenci için hayatları boyunca karşılaşacakları en önemli dini kaynaklardır.³²⁷Bu açıdan bakıldığında % 95'i mantıksal matematiksel ya da sözel/dilsel zekâlara göre önceden hazırlanmış ders kitaplarının, geriye kalan öğrencilerin de zekâları dikkate alınarak hazırlanmasının ve uygulanmasının önemi ortaya çıkar.³²⁸

İletişim; genel anlamıyla iki birim arasındaki mesaj alış-verişi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında öğretme-öğrenme sürecinde gerçekleştirilen tüm etkinlikler temelde birer iletişim etkinliğidir.³²⁹ Bunların istenilen şekilde olmaması çeşitli sıkıntılara neden olabilmektedir. İşitme engelli okullardaki bir sıkıntı ise; işaret dilinin kullanımınıdır. Öğretmenlerin işaret dilini bilmemeleri öğretmen-öğrenci arasındaki iletişimde sıkıntıya neden olabilmektedir. Çünkü iletilmek istenen mesaj karşı tarafa istenen şekilde ulaşmamaktadır. Yöreden yöreye kullanılan işaret dilinin farklı oluşu, engellilere dudak okumayı öğretmede istenen başarının yakalanmayışı ortak işaret dilinin oluşturulmasını zorunlu kılan sebepler arasında sayılabilir. Ortak bir işaret dilinin oluşturulması için bakanlık çalışmalar başlatmış ve bunun neticesinde

³²⁶ Nurullah Altaş, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Öğretmen El Kitabı*, Dem Yayınları, İstanbul 2007, s. 214.

³²⁷ Recep Kaymakçan, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri*, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul 2009, s.40.

³²⁸ Küçükahmet, s. 40.

³²⁹ Seferioğlu, s. 13.

2011’de İşaret Dili Sözlüğü adıyla bir kitapçık hazırlanmıştır. Hazırlanan kitapçık 2011-2012 eğitim-öğretim yılında tüm işitme engelli okullara gönderilmiştir. Fakat görüştüğümüz öğretmenlerden Kil2: *“Hazırlanan bu işaret dili sözlüğü kitapçığı bizlere de verildi. Hepsini incelme fırsatım oldu. Engelli eğitiminde önemli olduğunu düşündüğüm bu sözlükte maalesef dinî terimlerin çok az olduğunu müşahede ettim. Bu konuda işitme engellilerin din eğitimlerinde bu kitabın bize katkısı sınırlı olacaktır.”* diyerek işaret dili sözlüğünde bulunması gerektiğini düşündüğü dini terimlerin eksikliklerini vurgulamıştır. Başka bir öğretmen işaret dilini bildiği için öğrencilerin dini ihtiyaçlarını giderebileceğini düşündüğü ayetleri işaret diline tercüme ederek bu alandaki eksikliği doldurma yoluna gitmiştir.

Görme engelli öğrenciler, görme eylemini gerçekleştiremedikleri için, eğitimlerini diğer organları sayesinde gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, bu öğrencilere eğitim verilirken yetersiz oldukları durumlar göz önünde bulundurularak eğitimin verilmeye çalışılması daha sağlıklı olur. Görme engelli öğrenciler az gören ve hiç göremeyen şeklinde sadece iki gruba ayrılmışsa da, aslında bu öğrenciler, görme engeli derecesi bakımından daha farklı sınıflara ayrılabilir. Bu yüzden, görme engeli derecesi farklı olan öğrencilere, bireyselleştirilmiş eğitim programının uygulanması gerekir. Buna bağlı olarak da öğretim materyallerinin hazırlanması lazımdır. Şu anda bu öğrencilerin eğitimlerinde kullanılan materyallerin kimi eksiklikleri bulunmaktadır. Görüşmeye katılan öğretmenlerden Kil2 bu eksiklikleri şöyle dile getirmektedir: *“Okuttuğumuz öğrencilerden görme kayıpları 20 % ile 30 % civarında olanlar vardır. Bu öğrenciler ancak büyük nesnelere görebilirler. Fakat normal öğrencilerin kullandığı ders kitaplarını bizim öğrenciler de kullanmaktadırlar. Bunun için bu kitap çok işlevsizleşiyor. Oysa puntoları büyütülürse, öğrencilerimizin bir kısmı çok kolay bu kitaplardan yararlanabilecektir.”* Görme Engelli öğrencilerin eğitimlerinde kıssalardan yararlanılabilir. Fakat bunun planlı ve programlı bir şekilde ele alınması gerekir. Çünkü kıssaların eğitimde etkin bir role sahip olmaları kendiliğinden gibi görünürse de aslında bunun iyice düşünülmüş ve tasarlanmış bir yöntem işi olduğu görülür.³³⁰ Kıssaların üzerinde dikkatle çalışılması halinde etkin bir şekilde kullanılabilirdiği söylenebilir. Bunun için öğretmenlerin yöntem-teknik-materyal ilişkisini kurgulamaları ve engelli kimselerin özelliklerini bilmeleri gerekir. Bununla

³³⁰ Macit Yılmaz, *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2001, s.7.

ilgili görüştüğümüz öğretmenlerden biri işitme engelli öğrenciler için kıssalardan oluşmuş resimli küçük bir kitapçık hazırlayarak öğrencilere eğitim verme yoluna gittiğini belirtmiştir.

Okullarda hiç görmeyen öğrenciler için kabartma yazıları (Braille Alfabeti ile yazılmış) ile eğitim verilmektedir. Üniversitelerin görme engelli bölümlerinden mezun olan öğretmenler bu alfabe ile eğitim verebilmektedirler. Ancak bu eğitimi almadan bu okullara atanan öğretmenler Braille alfabetini bilmedikleri için bu öğrencilere eğitim vermede kimi güçlükler ile karşılaşabilmektedirler. Öğretmenlerden Kıl2: *“Bu öğrencilere din dersi eğitimi vermek için özel yetişmiş olmak gerekir. Çünkü bu öğrencilerin eğitimlerinde kullanılan alfabenin yanında, yöntem, teknik, araç-gereçlerde farklı olabilmektedir.”* Bu öğrencilerin eğitimlerinde; büyük ve mümkünse gerçek materyallerin kullanılması faydalı olabilir. Bunun yanında, işitme duyu organının yardımıyla iletilen seslerin dinlenmesine olanak veren araçların kullanılmasına da dikkat edilmelidir. Bunun için radyo, telefon, televizyon ve bilgisayardan yararlanılabilir.

Kitaplar en yaygın kullanılan görsel eğitim araçlarıdır. En büyük avantajları her an hazır konumda bulunuyor olmalarıdır. Ayrıca, kitaplar hem sınıf ortamında hem okul dışında kullanılabilen materyaller oldukları için eğitimde sürekli vazgeçilmez olmuşlardır.³³¹ Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenler; Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yanı sıra 2011-2012 Eğitim-Öğretim yılında müfredatta seçmeli dersler arasında yer alan Hz. Muhammed’in Hayatı, Temel Dini Bilgiler, Kur’an-ı Kerim dersleri için ders kitaplarının hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu öğretmenlerden Kz5 şöyle demektedir: *“Bu dersler için Özel Eğitim Genel Müdürlüğü’nün belirlediği amaçlar içerisinde öğrencilerimiz için uygun olanlarını seçiyoruz. Fakat amaçları yerine getirebilmek için hazırlanmış kitap bulunmamaktadır. Bununla beraber, bu alanla ilgili hazırlanmış farklı materyaller de yoktur.”* Zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu okullarda Din Kültür ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Bu dersin okutulmasında birinci derecede Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alanı öğretmenlerine görev verilmesi gerekir.³³² Fakat gözlemlediğimiz okulların çoğunda zihinsel engelli öğretmenler bu dersin yürütülmesinden sorumlu

³³¹ Seferioğlu, s.70.

³³² Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair yönetmelik (2012), *Resmi Gazete*, 28360, 21 Temmuz 2012.

olarak görevlendirilmişlerdi. Okulda bu dersi okutacak alan mezunu öğretmenlerinin bulunmayışından dolayı böyle bir uygulamaya gidildiğini gördüğümüz öğretmenlerden edindik. Alan mezunu öğretmenlerin eksikliği, dersi gereksiz gören öğretmenlerin dersi okutmakla yükümlü olmasını zorunlu kılmıştı. Eğitimi daha verimli hale getirmek için yapılabilecek uygulamalardan biri alan mezunu öğretmenlerin destek kurslar ile takviye edilip, bu okullara görevlendirilmeleridir. Böyle bir uygulamaya gidildiğinde müfredatta yer alan dersin amaçlarının yerine getirilebilme olanağı daha da artar.

Mili Eğitim Müdürlüğünce uygun görülüp okullara dağıtılan ders kitaplarında engellilere yönelik herhangi bir etkinliğin olmaması da bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Kd bununla ilgili olarak şöyle demektedir: “Bizler çok farklı sınıfların derslerine girmekteyiz. Bazen okul idarecileri bizlere kaynaştırma öğrencilerinin kim olduklarını söylemediklerinde biz de bunları fark edemeyebiliyoruz. Şayet ders kitaplarında konular ile ilgili böyle etkinlikler olsaydı, bu etkinlikler hem öğretmenlere uyarıcı olur hem de öğrencilere yönelik etkinliklerle öğrencilerin öğrenmelerine katkı sağlardı.” Ders kitapları önemlidir. Zira bu kitaplar, öğretme-öğrenme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğrenebileceğini, öğretmenlerin ise neler öğreteceğini önemli ölçüde belirleyen temel kaynak durumundadır.³³³

Engelli eğitiminde farklı materyallerin kullanılması, farklı zekâ türlerine sahip öğrencilere verimli eğitim sağlayabilir. Dahası, içeriğin zenginleştirilmesi bu materyaller ile mümkün olmaktadır.³³⁴ Eğitimde kullanılması düşünülen materyallerin; soyut kavramları somutlaştırmasına, öğrencinin sonradan kendi başına kullanılabilecek bir materyal olmasına, görsel açıdan iyi tasarlanmış olmasına ve çok sayıda duyu organına hitap edecek olmasına dikkat etmek gerekir.³³⁵

Eğitimde verimin artması için öğretmenlerce farklı materyaller kullanılmaktadır. Ama bazı materyallerin kullanılma sıklıkları diğerlerine göre daha fazladır. Bu durum, materyallerin işlevselliklerinden kaynaklandığı gibi, temin edilebilir olmalarına ya da daha farklı nedenlere bağlı olabilir. Gördüğümüz öğretmenler; ders

³³³ Abdurrahman Kılıç- Serdal Seven, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2002, s. 19.

³³⁴ Yasemin Gülbahar, “Öğretim Araç ve Gereçleri”, (Ed. Kıymet Selvi), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Anı Yayınları, Ankara 2008, s. 87.

³³⁵ Gülbahar, s. 89.

kitabı, öğretmen kılavuz kitap, gerçek varlıklar ve modeller, bilgisayar ve projeksiyon cihazı vb. öğretim teknolojilerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında, kavram haritaları, bulmacalar, resimli hikâyeler, oyuncaklar, oyun kartlarından istifade ettiklerini dile getirenler de olmuştur. Engelli okullarında dersliklerin, derse göre ayarlanması (din kültürü dersliği gibi) sınıf ortamının görsellik açısından hazırlanmasına ve farklı materyaller kullanılmasına da olumlu katkıda bulunur. Bunu işitme engelli okulda çalışan öğretmenlerden Kil3 şöyle ifade etmektedir: *“Bu sınıfın din kültürü dersliği olarak kullanılmasından dolayı asılı olan materyaller çok işe yarıyor. Başka sınıfta olsa belki bu kadar dini konuların görsellikleri panolarda, dolayısıyla gözlerinin önünde kalmazdı. Çünkü işitme engelli öğrenciler ile ilgili önemli bir nokta; bu öğrencilerin öğrendiklerini çabuk unutmalarıdır. Dolayısıyla bu öğrencilere belirli periyotlar ile konunun tekrar edilmesi gerekir. Panolar bu noktada çok önemli iş görürler.”* Ne tür ve hangi amaç için kullanılırsa kullanılsın öğretmenin ilk tercihi var olan materyallerden amaca uygun olanı seçmektir. Öğrencilerin istedik davranışı kazanmalarına yardımcı olacak materyal bulunmadığında ise (öğretmenin ikinci seçeneği) var olan materyalleri amaca uygun hale getirmek için gerekli değişiklikleri yapmak olmalıdır.³³⁶

Öğrencilerin bilgiyi anlama ve hatırlamalarını sağlayan materyallerde renk, doku, çizgi, şekil, alan, boyut, vb. iyi hazırlanmış olmaları çok önemlidir. Çünkü bu özellikler, insanların algılamalarını direk etkilemektedirler. Engelli bireyler için hazırlanacak materyallerin ise engellilere özel, yukarıdaki özelliklere de dikkat edilerek hazırlanması nitelikli bir eğitim açısından sağlıklıdır. Zira engelli bireylerin gelişimleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Engelliye göre hazırlanacak materyallerde, gereksiz detaylar atılarak, materyalde amaç daha açık hale getirilmeli, öğrencinin dikkati problem ile ilgili noktalara ya da verilmek istenen mesaja çekilmelidir.³³⁷

Yaşamda, her bireyin öğrenme ihtiyacının karşılanmasına yardım edebilecek geçerli materyaller, uygun eğitim stratejileri, sık, sürekli ve sistematik değerlendirme, engelli bireylerin eğitimlerine yardımcı olabilmektedir. Bunlar; sahip oldukları engel çeşidi ve derecesine bağlı olarak genel eğitimden yararlanma oranları farklı olan engellilerin din eğitimleri için göz önünde bulundurulmalıdır.

³³⁶ Yalın, s. 95.

³³⁷ Yalın, s. 24.

Özel eğitime gereksinim duyan bireylerde dini duygu belirtilerini uyandırmaya çalışmak ve uygun dini yaşantılar ile bu duyguları beslemek önemlidir. Bunun için engellilere sevgi ile din eğitimi verilerek küçük başarı deneyimleri edinmeleri sağlanabilir. Bu da engelli öğrencilerin beden, zihin, duygu ve sosyal gelişimindeki özellikler dikkate alınarak yapılacak eğitimle mümkündür. Bununla birlikte, farklı gelişim gösteren bireylerin zekâ türlerine göre geliştirilmiş materyaller kullanılarak muhteva basitleştirilebilir.

2.2.8.Engellilere İçin Bilgisayar Destekli Eğitim ve İnternet Kullanımı

Eğitim, günün gereksinimlerine yanıt vermek için gelişen teknolojinin olanaklarıyla donanmak ve çağa göre düzenlenmek zorundadır. Toplumlar, eğitim felsefelerine uygun çağlarının teknolojilerini kullanırlar. İçinde bulunduğumuz çağda bilgisayarların her alanda kullanılan aygıtlar haline gelmesi eğitimde kullanılmasını da kısmen zorunlu hale getirmiştir.³³⁸ Hızla gelişen çağımızda bilginin üretilmesi, aktarılması, saklanması ve kullanılmasındaki yöntemlerde köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Bu işin lokomotifliğini de bilgisayar teknolojisi üstlenmektedir. Bilgisayar teknolojisi ülkelerin bütün sistemleri gibi eğitim sistemlerini de büyük ölçüde etkilemektedir.³³⁹ Bu, bilgisayarın diğer öğretim araçlarına nazaran birçok imkân sunan çok yönlü bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Dahası, bilgisayar üretim, öğretim, yönetim, sunu ve iletişim aracı olarak kullanılabilir.³⁴⁰ Eğitim teknolojisinin hızlı gelişmesi engelli öğrencilere birçok fırsat sunmaktadır.³⁴¹ Onların eğitimlerine olumlu katkı da bulunduğu gibi günlük yaşam kalitelerinin de yükselmesine etkide bulunur.³⁴² Eğitim teknolojisinin en önemli ögesi konumundaki bilgisayar ise kimi engelli öğrenciler için dünyaya baktıkları aynadır.³⁴³

Öğretim sürecinde öğrencilerin bilgisayarla etkileşimde bulunması, bilgisayarların süreçte bir öğretim aracı olarak iş görmesi büyük bir gereksinim haline

³³⁸ Yavuz Erişen-Nadir Çeliköz, "Eğitimde Bilgisayar Kullanımı", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 114.

³³⁹ Yavuz Erişen-Nadir Çeliköz, s. 124.

³⁴⁰ Yalın, s. 162.

³⁴¹ Daniel P. Hallahan, James M. Kauffman, *Exceptional Learners – Introduction to Special Education*, (10. Baskı), Pearson Publication, Boston 2006, s. 170.

³⁴² Hallahan, Kauffman, s.23.

³⁴³ Hallahan, Kauffman, s. 172.

gelmiştir. Bilgisayar Destekli Öğretim (BDO) bilgisayarların sistem içine programlanan dersler yoluyla öğrencilere bir konu ya da kavramı öğretmek ya da önceden kazandırılan davranışı pekiştirmek amacıyla kullanılmasıdır.³⁴⁴ BDO çoğunlukla mevcut öğretim sistemlerini gereksiz hale getirmeden, öğrenime yeni biçimler vermeyi amaçlamakta ve her bir alanın öğreniminde kullanılmaktadır.³⁴⁵ Ayrıca, öğretmen tarafından öğretim konularını tekrar ettirme ve alıştırtma yaptırtma; kavram, yöntem, ilke ve yasaları öğretme; problem çözme yollarını öğretme; gözlem ve deney yaptırtma vb. amaçlar ile kullanılabilir.³⁴⁶

Dünya üzerinde tüm bilgisayarları birbirine bağlayan ve bu şekilde tüm bilgisayarların iletişimini sağlayan uluslar arası en büyük ağa internet denir.³⁴⁷ İnternet aracılığı ile ağ bağlantısı olan milyonlarca bilgisayara bağlanıp bu devasa ortamdaki bilgilerden yararlanılabilir. İnternet aracılığı ile elektronik posta göndermenin yanı sıra çoklu-ortam (multimedia) kullanılarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlarla eş zamanlı (senkron) ve eş zamansız (asenkron) olarak etkili ve ekonomik bir şekilde iletişimde bulunabilir.³⁴⁸ İletişimde Blog ve Viki gibi yeni internet uygulamaları da yaygınlaşmaktadır.

Etkili bir internet tabanlı öğrenme ortamı geliştirmek için sistem yazılımına sahip olmak ve bu yazılımın çalışabilmesi için gerekli teknolojik altyapıyı oluşturmak önemlidir. Fakat bunlar tek başına yeterli değildir. Bunların içerik geliştirme ile desteklenmesi gerekir. İçerik geliştirme aşamasında öğrenme ve öğretim teorileri, öğretim tasarımı ve öğretim programı geliştirme alt unsurları dikkate alınmalıdır.³⁴⁹ İnternet tabanlı eğitim için; Öğretimsel hedef ve hedef davranışların internet kullanılarak yürütülen öğrenme-öğretme etkinlikleri ile gerçekleştirilebilir nitelikte olması önemlidir. İnternet tabanlı eğitimi sadece uzaktan eğitim uygulaması olarak görenler vardır. Bunlara göre internet tabanlı öğrenme, bilgisayar ve çeşitli telekomünikasyon teknolojilerini birlikte kullanılmasıyla, fiziki mekân olarak farklı yerlerde bulunan öğrenciler ve öğretmenler arasında çok yönlü etkileşimler sağlayan bir

³⁴⁴ Yalın, s. 165.

³⁴⁵ Erişen, Çeliköz, s. 127.

³⁴⁶ Nihat Ezikoğlu, "Öğretim Yansıtıcıları ve Materyalleri", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (2. Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. 127.

³⁴⁷ Yalın, s. 183.

³⁴⁸ Erkan Tekinarslan, "Eğitimde İnternet Kullanımı", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 148.

³⁴⁹ Tekinarslan, s. 161.

eğitim formatı olarak tanımlanabilir.³⁵⁰ Oysa internet tabanlı öğrenme bundan fazlasını ifade eder.

Engelli bireylere din eğitimi verilirken bilgisayar teknolojisinden yararlanmak, verilecek eğitimin niteliği açısından çok önemlidir. Gönünüzde bilgisayar yardımıyla materyalin hazırlanması, sunulması ve değerlendirilmesi mümkündür. Ancak, görüşlerine müracaat ettiğimiz öğretmenlerden; sınıflarda eğitim aracı olarak bilgisayarlardan tam istifade edemediklerini dile getirenler olduğu gibi, bilgisayardan yararlanmayı bir ihtiyaç olarak hissetmediğini söyleyenler de olmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerden Kz8 bunu şöyle ifade etmektedir: *Ben şu anda iki otistik öğrenciye eğitim vermekteyim daha önceden de zihinsel engelli öğrencilere eğitim verdim. Şimdiye kadar derslerimde bilgisayar kullanmadım. Böyle bir ihtiyaç hissetmedim.* Fakat araştırmaya katılan diğer öğretmenlerin tamamı, bilgisayarlardan faydalanılmasının eğitime bir şekilde olumlu katkıda bulunacağına inandıklarını belirtmişlerdir.

Din eğitimi ile bir taraftan engelli bireyin sosyalleşmesine katkı sağlanırken, diğer taraftan ona, psikolojik anlamda destek verilebilmektedir.³⁵¹ Bu yapılırken günlük yaşamda kullanılan teknolojiye özellikle de bilgisayar ve bileşenlerinden yararlanılabilir. Ancak bunun için öğretmenlerin kendilerini yenilemeleri gereklidir. Aksi takdirde öğretmenlerin; nasıl hazırlandığı, fayda ve zararlarının neler olduğu bilinmeden satın alınan hazır materyallere güvenmesi gerekir. Bu da zamanla öğretmenleri vasıfsızlaştırır.³⁵²

Bilgisayar çocuğun dikkat, algı göz ve el koordinasyonunun sağlanmasında ve muhakeme kabiliyetinin gelişmesine destek olabilmektedir. Kişi bilgisayar ile çalışırken hata ve başarı kendisininindir. Bu da çocuğun kaderci bir anlayışta değil kendi iç dinamiklerine yönelen bir şahsiyet olmasına etki etmektedir. Ayrıca, bilinçli kullanıldığında bilgisayar, özgüven sahibi alçak gönüllü olmaya da katkıda bulunur.³⁵³

³⁵⁰ Erinç Erçağ, "Eğitimde İnternet", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Pegem Yayınları, (2. Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Ankara 2011, s. 169.

³⁵¹ Mustafa Usta, s. 88.

³⁵² Micheal W. Apple, "Öğretim ve Teknoloji: Bilgisayarların Öğretmen ve Öğrenciler Üzerindeki Gizli Etkileri", (Çev. Âdem Bozkurt), *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı:24, 2012, s.29

³⁵³ M. Akif Klavuz, "Çocuğun Din Eğitimi ve Öğretiminde Bilgisayarın Yeri ve Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 1998, s.375.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bir kısmında sınırlı sayıda bilgisayar ve projeksiyon cihazlarının olduğunu gözlemledik. Öğrenciler, bu eğitim araçlarından özel gönlerde veya ödül niteliğinde haftanın belirli saatlerinde yararlanabiliyorlar. Öğretmenlerden Kz1 bununla ilgili: *“Sınıflarımızda projeksiyon cihazları yoktur. Aile dinlenme salonu olarak kullandığımız salonda büyük bir televizyonumuz var. İstenilen davranışları yaptıklarında öğrencilerimize ödül niteliğinde bazı saatlerde burada video izlettiğimiz oluyor. Kişisel bilgisayarımızda ise bir şeyleri izlemek, dinlemek mümkün olsa da küçük olduğu için öğrenciler çabuk sıkılırlar.”* şeklinde yaptıkları uygulamaları aktarmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenler bilgisayarlardan daha çok, hazırlığı önceden yapılmış ve görselleştirilmiş slâytlarla ders işleme, video izleme, resim indirip boyama, eğitsel oyun oynama işlemleri için yaralandıklarını ifade etmişlerdir. Sınıfta bilgisayar desteği çok az alsalar da ders hazırlık aşamasında bilgisayardan yararlanmayan öğretmen yok gibidir. Bunun için, materyalin daha hazırlık aşamasında iken materyal geliştirme ilkelerine riayet edilerek hazırlanması çok önemlidir. Aksi durumda materyalin öğrencilere olumlu katkısından söz edilemez. Bu noktada, öğretmenin yeterli olma durumu söz konusu olmaktadır. Görüştüğümüz öğretmenler kendi yeterlilikleri ile ilgili farklı görüş beyan etmişlerdir. Yeterli olduklarını beyan eden öğretmenler çoğunlukta iken, yetersizliklerini dile getirenlerde olmuştur. Bunlardan Ks düşüncelerini: *“Ben sınıf öğretmenliği bölümü mezunuyum. Yaklaşık on yıl zihinsel engelliler okullarında çalıştım. Şimdi ise otistik engelli öğrencilere eğitim vermekteyim. Şunu söylemeliyim ki otistik öğrenciler zihinsel engelli öğrencilerden çok fakirdir. Daha önce zihinsel engelli öğrenciler için uyguladığım yöntem ve tekniklerin otistik öğrencilerin eğitimlerinde işe yaramadığını gördüm. Bu öğrencilere uygun olduğunu düşündüğüm materyallerin ilgi çekmediğini müşahade ettim. Bu öğrencileri yeni tanıyıp, bunlar için materyal hazırlamaya çalışıyorum. Dolayısıyla bu öğrencilere eğitim verebilecek uzman öğretmenlerin yetiştirilmesi hazırlanabilecek materyalden daha öncelikli olmalıdır.”* şeklinde ifade etmektedir.

İşitme ve görme engelli öğrencilerin çok rahat telefon ve bilgisayar kullandıklarını ifade eden öğretmenler, bilgisayar, projeksiyon cihazı, akıllı tahta gibi modern öğretim araçlarının eksikliklerini dile getirdikleri gibi bu öğrencilere uygun bilgisayar teknolojisi kullanılarak hazırlanmış materyallerin eksikliğini de vurguladılar.

Öğretmenlerden Kil3 bunu şöyle ifade etmektedir: “Ben on üç yıllık öğretmenim, ama işitme engelliler okulunda henüz bir yılım dolmadı. Buraya geldiğimde çok zorlandım. Bu öğrenciler ile nasıl iletişime geçeceğimi, nasıl ders anlatacağımı bilmiyordum. Kendimden önceki öğretmenin yaptığına baktığımda; karşılaştığım manzara karşısında daha kötü oldum. Çünkü öğretmen bütün kitabı öğrencilere yazdırmak suretiyle ders işlemiştir. Bununla beraber, ders kitabı bu öğrencilerin seviyelerinin çok üzerindedir. Sınıfta bulunan en başarılı öğrencinin bile seviyesinin üzerinde bir kitaptan ders işlememin doğru olmadığına karar verdim. Etrafa sormaya, internetten araştırmaya başladım. Ders işleme yöntemini, bu öğrenciler için yazılı soruların nasıl olabileceği, bu öğrencilerin eğitimlerine katkı sağlayabilecek materyalleri öğrenmeye başladım ve öğrenmeye devam ediyorum. Fakat şimdiye kadar ciddi bir materyale rastlamadım.”

Fakat çeşitli öğretim materyalleri yardımıyla görsel öğretim etkinlikleri kullanılarak işlenen derste, öğretim muhtevası görsel ve net bir şekilde sunulduğunda, öğretmen-öğrenci arasındaki sözel iletişim ve din dili daha kolay ve sağlıklı bir şekilde sağlanabilir. Bu netlik öğrencilerin kendilerine güven duymalarını ve derse daha fazla katılmalarını sağlamaktadır. Sınıf yönetimi açısından bu durum öğretmene kolaylık sağlar.³⁵⁴

“Bilgisayar teknolojisi kullanılarak öğrencilere mesaj iletmenin çok doğru olmadığını düşünüyorum. Çünkü öğrencileri bilinçli yetiştiremediğimiz için, doğru amaç için kullanmayı öğrettiğimiz sosyal paylaşım sitelerinden sonraları çok farklı amaçlar için yararlanabiliyorlar.” şeklindeki ifadesi ile Kd eğitimde bilgisayar teknolojisinin eğitime katkısına güvenmediğini belirtmektedir. Ancak, öğrencilere nitelikli bilgiye ulaşma yollarını öğretme, düşünme becerisini geliştirme ve bilişim okuryazarlığı bilincini artırma yönünde çalışmalar yapılırsa öğrenciler bilgisayar ve internetten faydalı yararlanma yoluna gidebilirler.³⁵⁵ Öte yandan görüştüğümüz öğretmenlerin büyük bir kısmı bu paralelde düşünmediğini vurguladılar. Kil5 bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Bilgisayar ve internet teknolojilerinden yararlanmak gerekiyor. Öğrenciler için de bu durum geçerlidir. Bu araçlardan yararlanarak bir şeyler öğrenebiliyorlar. İnsanlara nerden ulaşabiliyorsa

³⁵⁴ Hatice Yemenici, *Etkin Din Eğitiminde Görsel Öğretim Etkinlikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 102.

³⁵⁵ Yakup Keskin, “Dkab Bölümleri Öğrencilerinin Bilgisayar ve İnternet Kullanma Durumları ve Yeterlikleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 30, 2011, s. 230.

hangi yol ve yöntem ile doğru ve hak öğretilabiliyorsa o yolun kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun için etkileşimli ortamlardan; blog, youtube, facebook, twitter gibi sosyal paylaşım sitelerinden de birer eğitim aracı olarak yararlanılabilir.” Diğer bir öğretmen olan KS1 ise: *“Öğrencilerim ile kimi zaman facebook üzerinden haberleştiklerimiz, güzel bulduğumuz resim öykü vb. şeyleri paylaştığımız oluyor.”* diyerek bilgisayar teknolojileri kullanılarak, eğitimin olabileceğine işaret etmektedir. Önemli olan öğretmenin öğrencilere doğru örnek olabilmesidir. Ayrıca internet ortamında engellilerin oluşturabileceği dini bilgi öğretimini kazandıracak ve sorunlarını paylaşabilecekleri sohbet grupları, web sayfaları, dini konular ile ilgili sanal ortamda doküman elde edebilecekleri bir dokümantasyon merkezi oluşturulabilir.³⁵⁶

Bilgisayar teknolojisi ve internet kullanılarak hazırlanan materyaller de öğrencilere kazandırılması düşünülen amaçlara göre tasarlanmalıdır. Bilişsel, duyuşsal ve psikomotor amaçlar farklı biçimlerde analiz edildikten sonra amacın hangi öğrenme alanı ile ilgili olduğu belirlenir. Daha sonra bu amacı gerçekleştirmek için materyal tasarım ilkelerine de uyularak materyal tasarlanmaya çalışılır.³⁵⁷

2.2.9. Din Eğitiminde, Engelliler ve Fatih Projesi

Günümüzde bilgi hızla değişmekte, bilgiye ulaşma yolları çeşitlenmekte ve en önemlisi de bilişim teknolojileri etkin olarak kullanılmaktadır. Çağın gerektirdiği bilgi ve beceriler, geleneksel eğitim ortamlarının yanı sıra elektronik iletişim ortamlarında da sunulabilmektedir. Öğrencilerin bilgisayar, internet, cep telefonu vb. araçlardaki gelişmeleri yakından takip edebilmeleri ve bu araçları öğrenme amacıyla kullanabilmeleri, öğrenme-öğretme sürecinde yeni yaklaşımların geliştirilmesini ve öğrencilere yeni imkânların sunulmasını zorunlu kılmıştır.

Eğitimde Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Faaliyeti (FATİH) Projesi, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullardaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla Bilişim Teknolojileri (BT) araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde daha fazla duyu organına hitap edebilecek şekilde sağlanması ve düzenlenmesidir. Derslerde etkin kullanımı için LCD Panel Etkileşimli Tahta ve

³⁵⁶ M. Naci Kula, “Engellilere Verilecek, Tebliğ ve İrşat Hizmeti”, *Kutlu Doğum 2003 İslam'ın Güncel Sunumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s.356.

³⁵⁷ Yalın, s. 37.

internet ağ alt yapısının sağlanmasından sonra her bir öğretmen ve öğrenciye tablet verilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, dersliklerde kurulan BT donanımının öğrenme-öğretme sürecinde etkin kullanımını sağlamak amacıyla öğretmenlere hizmet içi seminerler verilmesi ve bu süreçte öğretim programları BT destekli öğretime uyumlu hale getirilerek eğitsel e-içeriklerin oluşturulması planlanmaktadır.³⁵⁸

Tablet Bilgisayar (Tablet PC); diz üstü bilgisayar özelliklerinin yanı sıra özel ekranı ve kalem sayesinde ekran üzerine yazı yazılıp silinebilen mobil bir araçtır. Ekranı 180 derece döndürülüp katlanabilmektedir. Dahası üzerine yazılan el yazıları metin biçiminde düzeltiler. Ses tanıtım testinden sonra insanın sesini algılayabilmektedir.³⁵⁹ Tasarımı çok şık olan Tablet Bilgisayarlar aracılığıyla e-kitaplar çok rahat okunabilmektedirler.

Engelli öğrencilerin yetersizliklerini en aza indirebilecek materyallerin tasarlanmasına çalışılması engelli eğitimi, dolayısıyla yarının toplumunun inşası için önemlidir. Bunun için FATİH projesinde engelliler özel olarak düşünülmeli, bunlar için teknoloji ile uyumlu müfredat programları hazırlanmalıdır. Görüştüğümüz öğretmenlerin büyük bir kısmı FATİH projesinin ne olduğu, eğitime katkısının nasıl olabileceği konularında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla beraber, eğitimde, teknolojik gelişmelerden yararlanmanın gerekli olduğunun altını çizerek yapılacak çalışmalarda engellilerin hesap edilmesinin önemini vurgulamışlardır. Öğretmenlerden Ki6: *“Ben görme engelli okulda çalışmaktayım. Bizim öğrenciler çok rahat bilgisayar kullanabilmektedirler. Dolayısıyla tablet kullanmalarında bir sıkıntı olacağını sanmıyorum. Önemli olan öğretmenlerin bu tabletlerden doğru yararlanarak eğitim vermeleridir.”* diyerek öğretmenlerin bu alandaki formasyon ve bilgisayar ile bileşenlerinden eğitim teknolojileri alanında yararlanabilme yeterliliklerine dikkat çekmektedir. FATİH, eğitimde önemli sayılabilecek bir projedir. Bu projede öğrenciler ile beraber öğretmenlere de tabletler verilmesi hedeflenmektedir. Tabletler ile yapılacak eğitimde maksimum düzeyde verimin elde edilmesi için de öğretmenlere aşamalı olarak kursların verilmesi düşünülmektedir.³⁶⁰

³⁵⁸ Fatih Projesi, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2013, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php>

³⁵⁹ Eralp Altun, Alev Ateş, “İletişim Teknolojileri”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel, Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, s. 97.

³⁶⁰ Fatih Projesi, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2013, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php>

Orta ve ağır düzey zihinsel engelli öğrencilerin bulunduğu okulda görev yapan öğretmenlerden Kz6: *“Bir kısım öğrencilerimizin tabletleri kullanabilecek düzeye ulaşacaklarını sanmıyorum. Bu öğrencilerin eğitimlerinde tabletlerin yerine akıllı tahtalardan çok daha iyi istifade edilebilir. Bunun için öğrencilerin seviyelerine uygun, dikkat toplayan, gündelik problemlerin çözümünde işlevli materyaller tasarlanmalı ve akıllı tahtalarda depolanmalıdır. Bu materyaller resimli sunu, video, oyun, resimli hikâyeler şeklinde olabilir.”* demektedir.

Beş yıl içerisinde uygulamaya geçmesi beklenen Fatih projesiyle; yapılması hedeflenen ilk işler arasında okullara donanım ve yazılım alt yapılarının sağlanmasıdır. Bu yapılırken okulların fiziki şartları, iklimsel koşullar ve de en önemlisi teknolojiadaki değişim öngörülerek yapılanmaya gidilmelidir. Aksi bir durumda daha proje tamamlanmadan kullanımından vazgeçilme durumu ile karşı karşıya kalınabilir.

Günümüzde kitaplar, çoklu ortam teknolojilerinin de desteği ile ekran karşısında okunabilen, duyulabilen, etkileşimli bir formata dönüşmüş olup ihtiyaç duyulan elektronik içeriklere yer ve zamandan bağımsız ulaşma imkânını sağlayacak niteliğe kavuşmuştur. FATİH projesi ile gelişen bu teknolojiye yararlanılmak istenmektedir. Bunun için eğitsel e-içeriklerin sağlanması ve yönetilmesi ile z-kitapların (zenginleştirilmiş kitap) üretilmesi hedeflenmektedir.³⁶¹ Engelli din eğitiminde çoklu ortam unsurları ile zenginleştirilmiş kitapların ve materyallerin engelli bireylerin özelliklerine göre pedagojik, görsel, işitsel, özellikler taşıması daha faydalı olabilir. Engellilerin özelliklerine ve seviyelerine uygun resim, grafik, video, bulmaca, kavram haritası, kıssa, oyun vb. etkinlikler ile her zekâ çeşidine seslenebilecek şekilde materyaller hazırlanmalıdır.

Öğretmenlerden bazıları eğitimde verim elde etmek için tabletlerin içeriklerinin çok iyi düzenlenmesi gerektiğini vurguladılar. Bununla beraber internette sadece güvenilir sitelere müsaade edilmesi gerektiğini ifade eden öğretmenler de oldu. Bunlardan Kz2: *“İnternet güvenli olmalı, öğrenci her istediği siteye girememelidir. Girebileceği siteler, oynayabileceği eğitsel oyunlar önceden belirlenmelidir. Sosyal paylaşım sitelerine kesinlikle müsaade edilmemelidir.”* şeklinde düşüncelerini ifade etmektedir. Pilot uygulamalarda öğrencilerin diledikleri sitelere girebildikleri

³⁶¹Fatih Projesi, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2013, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php>.

saptanmıştır.³⁶² Ancak bu uygulamalar yapılırken öğrencilerin denetlenememesi ve istediği her siteye girebilmesi ciddi eksiklikler olarak düşünülebilir.

FATİH projesi klasik eğitim ve öğretim anlayışını etkileyebilecek ve eğitim sürecinin niteliğini değiştirebilecek bir gelişme olarak görülebilir. Bu projeye eğitimde sadece öğretim materyali değil, öğretim şekil ve yöntemi de değişebilir. Çünkü bu proje öğrencileri daha aktif hale getirebilecek, öğrenmeyi kolaylaştırabilecek ve eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleşmesine katkı sağlayabilecek niteliktedir. Fakat tüm bunların gerçekleşebilmesi için eğitimde kılavuzluk yapacak öğretmenlerin iyi yetişmiş, dersin programda yer alan amaçlarına ulaşmasını sağlayabilecek yeterlilikte olmaları önemlidir. Öğretmenin bu sebeple alanıyla ilgili bilgiye sahip olması ve bunu sürekli artırması önemlidir. Bunun yanında bilgiyi öğrenciye etkili bir şekilde iletebilmek için özel öğretim tekniklerini çok iyi bilmesi ve eğitim ortamına aktarabilmesi gerekmektedir.³⁶³ Normal yaşamda yararlanılan teknolojiden okullarda öğrenme yaşantısından da yeterince yararlanmak gerekir. Bunun için öğretmenlerin yeni teknolojiden yararlanabilecek ve teknolojiden yararlanarak öğrenme amacını gerçekleştirebilecek şekilde yetiştirilmesi lazımdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sosyal öğrenmenin doğasına uygun, müzakereci öğrenmeye elverişli ve teknoloji kullanılarak, esnek mekânlar yardımıyla bireysel farklılıkları esas alan bir anlayışla tasarlanan mekânlarda eğitim verecek öğretmenlerin iyi yetişmiş olmasının önemli olduğu görülür. Tasarı sadece dildir ve söyleyecek bir şeyi olmayana hiçbir şekilde yardımcı olamaz.³⁶⁴

FATİH projesinde üniversitelerin ilahiyat fakültelerinde eğitim görmekte olan yarının din eğitimi öğrencilerine yönelik hazırlıkların olmaması bir eksiklik olarak düşünülebilir. Zira yeni teknoloji ile eğitimi bütünleştirmek ve yeni nesli eğitmek sadece kurslar ile gerçekleştirilemeyecek kadar büyük ve önemli bir hedeftir.

İçerisinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında, eğitim teknolojilerinden yararlanma, yapılandırmacı yaklaşıma ve çoklu zekâ kuramına uygun eğitim vermeye olumlu katkıda bulunur. Ders tekrarının kolay olduğu, zamana ve mekâna bağlı

³⁶² “Fatih Projesi Pilot Uygulama Okulları ve Öğretmen Deneyimi ve Görüşleri”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, 2012, s. 53.

³⁶³ Eyüp Şimşek, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerin Yeterlikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, s. 53.

³⁶⁴ Watson, s.262.

olmaksızın öğretimin sağlandığı, farklı materyaller kullanılarak öğrenme kalıcılığının artırıldığı, tabletler ile eğitim döneminde e-içerikte bulunan ders kitapları; animasyon, video, ses, fotoğraf, harita, grafik, tablo, simülasyon vb. öğeler ile etkileşimli hale gelmesi beklenir.

FATİH projesiyle; öğrencilere yalnız başına öğrenme fırsatının sunulduğu, öğrenme sürecinin daha geniş bir zaman dilimine yayılarak öğrenme seviyesinin arttığı, bireysel öğrenmenin yanında işbirliği yaparak öğrenme becerisine sahip olunduğu düşünülmektedir.³⁶⁵ Bunun için başta öğretmenler olmak üzere bütün eğitim personellerinin alanlarında uzman ve fiziki ortamların uygun olması gerekir. Böylece FATİH projesiyle din eğitiminde engellilere yönelik eğitimde istenilen düzeye ulaşmak daha kolay hale gelir.

³⁶⁵İbrahim Ceylan, “Fatih Projesi ve Kayseri’de Eğitim”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma dergisi*, Sayı: 24, 2012, s. 46.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim özellikle çağımızda “hayat boyu devam eden bir süreç” olarak görülmekle birlikte farklı dönemlere ayrılıp incelenebilmektedir. Her dönemin kendine has kritik evreleri mevcuttur. Bu evrelerden geçen bireylerin ruh yapısı, duyu ve düşünce gelişimi de birbirlerinden farklılık arz eder. Bu farklılıklara etki eden faktörlerden en önemlisi bireylerin sahip oldukları engellerdir. “Engelli”, “özel eğitime muhtaç” vb. farklı kavramlar ile ifade edilen bu bireylerin eğitimleri toplumda yaşayan normal bireylerin eğitimleri kadar önemli ve gereklidir. Engelli eğitiminin hem birey açısından hem de toplum açısından pek çok faydası vardır. Din eğitimi de hem bireyin anlam arayışından hem de dinin kültürle ilişkisi ve etkisinden dolayı engelli bireylere verilmesi gereken bir eğitim olarak değerlendirilebilir. Çünkü engellilere verilebilecek din eğitimi; onların gerekli bilgi, beceri ve anlayışı kazanmalarına ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım eder. Kültürel mirası anlama ve bu mirasa yeni bir şeyler eklemenin yanında sosyalleşme de yine din eğitimi ile gerçekleştirilebilir.

Kur’an-ı Kerim, insanları sahip oldukları engelden dolayı farklı kategorilere ayırmamaktadır. Bilakis insan olmalarından ötürü bir bütün olarak “en güzel varlık” olarak nitelendirmektedir. Hz. Muhammed’in engelliler ile ilgili söz ve uygulamalarının da engellileri topluma katma, kendilerine uygun iş ve görevler verme suretiyle toplumdan tecrit edilmelerinin önüne geçmeyi hedeflediği söylenebilir. Hem Kur’an’ın mesajları hem de Hz. Muhammed’in söz ve eylemleri; engellilere yaklaşım ve onlara verilebilecek eğitim hakkında çokça mesaj içermektedir. Bu gün engellilere yönelik din eğitiminde bu mesajlardan yararlanılabilir.

Engelliler çok farklı guruplarda sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalar engellilerin yetersizliklerine bağlı olduğu kadar, sınıflandırmalarda bulunanların bağlı buldukları mesleki alanlarla da ilintilidir. Zira her bir bilim dalı kendi penceresinden engellileri sınıflandırmaktadır. Engelli bireyler genel olarak 5-16 arasında farklı guruplarda değerlendirilmektedir. Bu guruplardan birine dahil edilip özel eğitim gereksinimli olarak tanı konulan öğrencilere özel eğitim verilmektedir. Özel eğitimde BEP’lerin hazırlanması ve uygulanması en önemli unsurdur. BEP’ler hazırlanırken öğrencilerin performansları ve gelişmişlikleri ve özellikleri göz önüne alınmalıdır. Çünkü farklı guruplarda bulunan engelli kimselerin özellikleri birbirinden farklılık

gösterdiği gibi aynı sınıfta değerlendirilen kimselerin özellikleri de birbirinden farklılık arz edebilir. Ayrıca bu engelli öğrencilerin gereksinim duyduğu din bilgi ve beceriler farklı olduğu gibi öğrenme usulü ve stilleri de birbirinden farklıdır.

Özel eğitimin gerekli olduğu düşünülen engelliler çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflamalar onların daha çok yetersizlik yaşadıkları alanlar ile ilgilidir. Yetersizliklerini en aza indirmek için bu öğrencilerin eğitimleri “ayrı okullarda özel eğitim uygulamaları” ile “normal okullarda özel eğitim uygulamaları” şeklinde verilmektedir. Öğrencilerin, engellilik çeşitleri ve derecelerine göre bu okullardan kendilerine uygun olanlarına gitmeleri sağlanır. Bunun için aileye, öğretmenlere, okul idarelerine ve RAM'lara önemli görevler düşmektedir. Engellilerin nitelikli bir eğitim almaları bu paydaşların eşgüdüm halinde çalışmalarına bağlıdır. Engelliler için eğitimin bir hak olduğu düşüncesiyle bu eşgüdümün sağlanmasına çalışılmalıdır.

Son yıllarda ülkemizde bu öğrenciler için normal (ya da örgün) eğitim ve din eğitiminde olumlu gelişmeler görmek mümkündür. Ancak bu çalışmaların henüz istenilen seviyeye ulaştığı söylenemez. Engelli eğitiminde müfredat programları, okulların fiziki şartları, kapasiteleri ve öğretim materyalleri bakımından eksiklikler olduğu söylenebilir. Ayrıca din eğitiminde öğretmen yetiştirme problemi de önemli bir eksiklik olarak zikredilebilir.

Engelliler kimseler normal insanların sahip olduğu haklara sahip olmalıdır. Din eğitimi bu haklardan biridir. Engelli birey gelişim özellikleri itibariyle diğer insanlardan farklı değildir. Sadece zamansal olarak farklılık arz eder. Dolayısıyla bu kimseler normal insanlar gibi psikolojik, biyolojik, kültürel olarak din eğitimine gereksinim duyarlar. İhtiyaç duydukları bu din eğitimi gereksiniminin uzmanların eliyle verilmesi sağlıklı bir toplumun inşasına büyük katkı sağlar. Araştırma kapsamında görüşlerine müracaat edilen öğretmenler de engelli kimselere din eğitiminin verilmesini gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak öğrencilere verilecek din eğitiminin onların günlük yaşamda ihtiyaç duydukları ve bağımsız yaşamalarına katkı sağlaması gerektirdiğini vurgulamışlardır. Bu kapsamda engelli öğrenciler için din eğitiminin dâhil olduğu özel eğitimin verilmesi önemlidir.

Okulların fiziki şartları, yerleşim yerlerine mesafeleri, merdivenleri, koridorları, sınıfların büyüklüğü ve barındırdığı öğrenci sayıları, kütüphane, lavabo, okul bahçeleri vb. öğrencilerin öğrenmelerinde etkilidir. Örneklem olarak görüşlerine müracaat edilen öğretmenler de söz konusu fiziksel mekânların din eğitimindeki önemine dikkat çekmişlerdir. Engelli öğrencilerin ulaşımda sıkıntı çekmeyecekleri, öğrenmelerini kolaylaştıracak eğitim mekânların tasarlanması, eğitimleri için ihtiyaç duyabileceği tüm gereksinimlerin karşılanması din eğitimlerinde başarıya ulaşmada önemli bir unsurlardır.

Eğitimde, teknolojik aletlerden ve özellikle bilgisayardan yararlanmak önemlidir. Ancak bunlardan yararlanmak için öğrencilerin özelliklerini, gelişimlerini ve özel öğretim yöntemlerini bilmenin yanı sıra teknolojik aletlerle bilgisayar ve bileşenlerini kullanarak öğretimi tasarlamayı gerçekleştirmek gerekir. Fakat öğretmenlerin bu alanlarda yeterli oldukları söylenemez. Okullarda, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini ve din eğitimi ile ilgili olan diğer seçmeli dersleri okutan özel eğitim alanı mezunu öğretmenlerin alan bilgisi; İlahiyat Fakültesi mezunlarının özel öğretim alanı ile ilgili formasyon bilgilerinin yeterli olmadığı söylenebilir.

Engellilerin dini bilgi ve becerilerini arttırmak için, gelişen teknolojiyi kullanmakla beraber, yeni öğrenme yaklaşımlarından faydalanılabilir. Yetenekleri ve yetersizlikleri göz ardı edilmeden, eğitim materyallerinin kullanılmasıyla engelli bireylere istenilen davranışı kazandırmak daha kolaydır. Bunun için eğitimlerinin devletçe sağlanması, en az kısıtlayıcı ortamın düzenlenmesi, sistemli bir eğitsel tanılamanın yapılması, özel eğitim programlarının hazırlanması, eğitim sürecine ailenin dâhil edilmesi, eğitimleri ile ilgili paydaşların eşgüdüm halinde çalışmaları ve genel eğitim müfredatından da yeterli derecede yararlanmaları sağlanmalıdır.

Engelli öğrenciler için hayatta önemli olan ve yaşanması en muhtemel durumların muhteva olarak seçilmesine dikkat edilmelidir. Bunun için “Hz. Peygamber’in tanıtılması, en kolay hareketleri ile namaz, engel gruplarına göre kısa dualar, anlaşılması ve söylenmesi kolay olan ilahiler, tekbir ve selam, kutsal gün ve gecelerle bayramlar” gibi konulara öncelik verilmedir.

Yapılan bu araştırmanın bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler tartışılabilir.

- Özel eğitim alanında yetişmiş, din eğitimini verebilecek öğretmenlerin olmaması engellilerin eğitiminde yaşanan zorlukların nedenlerinden biridir. Bu sıkıntıları aşmak için üniversitelerin ilahiyat fakülteleri bünyesindeki DİKAB'da alan derslerinin yanında özel eğitim dersleri verilebilir. Ayrıca isteyen öğrencilere yan alan branşı olarak özel eğitim bölümünü seçebilme imkânı sağlanabilir.

- Okullarda okutulan DİKAB ders programının, engelli okullarında değiştirilmeden uygulanıyor olması ve program hazırlanırken engelli öğrencilerin dikkate alınmaması, engelli öğrencilerin eğitim-öğretimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu okullarda ya da özel eğitim sınıflarında ders programı öğrencilerin seviyelerine uygun hale getirilebilir, hatta gerekirse yeni bir müfredat programı hazırlanabilir.

- Bu alan ile ilgili akademik çalışmaların yapılmasına destek sağlanabilir.

- Görme engellilerin okullarına ders kitaplarının yanı sıra Braille alfabesi ile basılmış Kur'an-ı Kerimler verilebilir.

- Engelli öğrencilerin eğitim gördükleri özel eğitim ve normal okul bünyelerinde yer alan özel eğitim sınıflarının eğitim araçları noktasında eksiklikleri bulunmaktadır. Öğrencilerin engelleri de dikkate alınarak okul ve sınıfların modern eğitim araç-gereçleriyle donatılması sağlanabilir.

- Engelli öğrencilerin eğitim gördükleri okullar, bu öğrencilerin yetersizliklerini engele dönüştürmemelidir. Bunun için engelli öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırabilecek, eğitsel manada uygun yeni okullar inşa edilebilir. Ayrıca, mevcut normal okulların fiziki durumlarında, engellilerin yahut kaynaştırma öğrencilerinin ihtiyaçları için yeni düzenlemeler yapılabilir.

- Görme engelli öğrenciler için, kabartma (Braille) alfabe ile hazırlanmış materyallerin yanı sıra çeşitli puntolarda yazılmış ders kitapları ve farklı dini materyaller hazırlanabilir.

- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Özel Eğitim Daire Başkanlığı'nın zihinsel engelli öğrenciler için belirlediği "amaçlar" yeniden düzenlenebilir. Amaçların somut ve öğrencilerin günlük yaşamda ihtiyaç duydukları gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde olmasına öncelik verilebilir.

- Zihinsel engelli öğrencilere seviyelerine uygun ders kitapları ve öğretmenleri için de kılavuz kitaplar hazırlanabilir.
- Sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılarak engelliler ile iletişim, onlara yaklaşım ve yardım konularında dini referanslar kullanılarak seminer konferans vb. etkinlikler yapılabilir. Normal öğrencilerin yararlanmaları için, gerekirse muhtevaya dâhil edilerek, ders kitaplarında özel eğitim ile ilgili bölümler ayrılabilir.
- FATİH projesi kapsamında öğretmenlerin yararlanabileceği, hem öğrencilere, hem de konuların yapısına ve hedef davranışlarına uygun video, sunu, resimler, çizgi film, kavram haritaları, sesli hikâyeler gibi zenginleştirilmiş materyaller tasarlanıp, istenildiğinde öğretmenlerin ulaşabilecekleri şekilde hizmete sunulabilir.
- Engellilerin psikolojik durumu göz önüne alınarak eğitim psikolojisi, öğrenme ve öğretme ilkeleri, öğretme yöntem ve stratejileriyle uyumlu yeni yazılımlar hazırlanmasına şiddetle ihtiyaç hissedilmektedir. Bu bağlamda yapılacak çalışmalar öğretim etkinliğinin ve başarının artmasında etkili olabilir.
- İşitme engelli bireyler işitme engelinden dolayı bilişsel zekâları normal akranlarına göre geridedir. Eğitim bilimlerinin verilerini de kullanarak hazırlanacak din eğitimi müfredat programının, ders programlarının, okutulacak kitapların ve diğer materyallerin görsellik unsuruna yer vermesi sağlıklı olabilir.
- “Engelli Öğrencilerin dini bilgileri ne kadardır? Ne kadar bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar? Kapasiteleri ne kadar bilgiyi alıp uygulamaya müsaittir?” gibi sorulara cevap verebilecek uzman öğretmenlerin RAM’a atanabilmesi faydalı olabilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı İşaret Dili Sözlüğü, dini terimler ile zenginleştirilip ihtiyaç duyulduğunda ücretsiz dağıtılabilir.
- Braille Alfabesi’ni bilen, din eğitimi alanında uzman öğretmenlerin sayılarının artırılması için çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenlere, öğrenciler için etkili öğrenme yaşantıları sağlayabilmeleri amacıyla eğitim teknolojileri, bilgisayar ve bilişim teknolojileri kullanılarak yeni öğretim materyalleri hazırlayabilmelerine yönelik hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlenebilir. Gerekirse eğitim tüm personellerine engelliler ile ilgili online eğitim verilebilir

- Din eğitimi verenler dâhil olmak üzere engelli eğitimi ile ilgilenen öğretmenler ve idareciler, ülkemizden daha ileride olan ülkelerin eğitim sistemlerini, yerinde görmek ve öğrenmek üzere belli programlar çerçevesinde bu ülkelere gönderilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Ahmed, Dunya Ahmed, Gender, *Disability and Islam: Living with Visual Impairment in Bahrayn* 2007. Erişim Tarihi: 14 Mart 2013, <http://wrap.warwick.ac.uk/1285/>
- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1982.
- Açıkel, Yusuf, "Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, 2010, 15-44.
- Ahmed İbn Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Akçamete, Gönül- Göngür, Hasan, "İşitme Yetersizliği olan Çocukların Eğitimi", *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. Gönül Akçamete), Kök Yayıncılık, Ankara 2010, 441-473.
- Akkuş, Murat, *Cumhuriyet Döneminde Özürlü Eğitimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Almusa, Abdulelah, *Running Head: Bilindness in Islam*, CEC Conference 2004, New Orlands, Louisina, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2013, faculty.ksu.edu.sa/10607...BlindnessinIslam.doc.
- Altaş, Nurullah - Arıcı, İsmail, "Din Eğitimi Biliminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*, (Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş), Gündüz Yayınları, Ankara 2012.
- Altaş, Nurullah, "İlköğretim Öğrencilerinin İlgi Duydukları Konular", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, 2008, 103-120.
- Altaş, Nurullah, *Çokkültürlülük ve Din Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2003.
- Altaş, Nurullah, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Öğretmen El Kitabı*, Dem Yayınları, İstanbul 2007.
- Altun, Eralp - Ateş, Alev, "İletişim Teknolojileri", *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012,88-101.
- Altunışık, Remzi vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (5. Baskı), Sakarya Yayıncılık, Sakarya 2007.
- Apple, Micheal W., "Öğretim ve Teknoloji: Bilgisayarların Öğretmen ve Öğrenciler Üzerindeki Gizli Etkileri", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, (Çev. Âdem Bozkurt), Sayı: 24, 2012, 24-35.

- Atay, Mesude, *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, (2. Baskı), Özgür Yayınları, İstanbul 2007.
- Atkın, Nilay, “Kaynaştırma”, *İlköğretimde Özel Eğitim*, (Ed. Hasan Avcıoğlu), (2. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2011, 19-64.
- Avcıoğlu, Hasan ve diğerleri, *İlköğretimde Özel Eğitim*, (2. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2009.
- Ay, Mehmet Emin, “Özürlü Çocukların Eğitiminde Din Eğitimi ve Öğretiminin Katkısı”, I. Çocuk Kurultayı, 26-28 Haziran 2000, İstanbul.
- Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, (6. Baskı), Beyza Kitap Yayınları, İstanbul 2009.
- Ay, Mehmet Emin, *Peygamberimizin İnsanlar ile ilişkisi*, Beyaz Kitap Yayınları, İstanbul 2008.
- Aydın, Aydan , “Otistik Çocuklar ve Eğitimleri”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010,232-252.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, (4. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2009.
- Aydın, Muhammed Şevki, *Açık Toplumda Din Eğitimi -Yeni Paradigma İhtiyacı*, Nobel Yayınları, Ankara 2011.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, (2. Baskı), Şule Yayınları), İstanbul 1997.
- Başaran, İ. Ethem, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ekinoks Yayınları, Ankara 2007.
- Batar, Yusuf, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Yayınları, İstanbul 2011.
- Baykoç, Dönmez, Necate – Sümer, Atilla - Uyaroğlu, Bahar, “Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010, 109-130.
- Baykoç, Dönmez, Necate – Sümer, Atilla - Uyaroğlu, Bahar, “Görme Engelli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Eğiten Kitap Yayınları, Ankara 2011, 215-238.
- Baykoç, Dönmez, Necate, “Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Öğretmenlik Programları İçin Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Gündüz Yayınları, Ankara 2010,26-39.

- Baykoç, Dönmez, Necate, “Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim”,), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*,(Ed. Necate Baykoç),Dönmez Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 15-27.
- Baykoç, Dönmez, Necate, “Uzun Süreli (süreğen) Hastalığı Olan ve Hastahannede Yatan Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 305-334.
- Baykoç, Dönmez, Necate, “Üstün ve Özel Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç Dönmez), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 359-384.
- Bazna EdD, Maysaa S.- HatabTarek A. PE, Disability in the Qur’an, *Journal of Religion, Disability, Healty*, 9 (1), 2005, 5-27.
- Bedensel Engelliler, *Ortopedik Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim tarihi: 29 Haziran 2012, <http://okulweb.meb.gov.tr/34/18/965173/ortopedikengelli.html>
- Bedensel Engelliler, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2012 http://www.ozgurbedenler.com/engelli_tutunma_barlari.asp?id=408&/ortopedik-
- Belgin, Erol - Yücel, Esra, “İşitme Engelli Çocukların Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 185-214.
- Besir, Arzu , “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimleri”, *TBB Dergisi*, Sayı: 83, 2009,354-374.
- Beyza, Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayınları, Ankara 1998.
- Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla, *Din Öğretiminde Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayınları, Ankara 1991.
- Buhârî, Muhammed İbn İsmâîl (ö.256/869), *el-Câmiu’s-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Büyüköztürk, Şener vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (9. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011.
- Canöz, Şakir, “Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim”, (Ed. Hasan Avcioğlu), *İlköğretimde Özel Eğitim*, (2. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2011, 1-18.

- Cavkaydar, Atilla, “Özel Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (Ed. İbrahim H. Diken), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2008, 1-28.
- Cavkaydar, Atilla-Diken, İbrahim H. , *Özel Eğitime Giriş*, (3. Baskı), Kök Yayınları, Ankara 2007.
- Cebeci, Suat, *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, (2.Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Ceylan, İbrahim “Fatih Projesi ve Kayseri’de Eğitim”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, 2012, 46-47.
- Çelik, Abbas, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’ndan Eğitim’e Yaklaşımlar”, *EKEV Akademi Dergisi*,3(1), 2001, 203-211.
- Çelik, Abbas, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 2001.
- Çelik, Levent, “Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi”, (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2012,30-65.
- Çepni, Salih, *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, (5.Baskı), Trabzon 2010.
- Çiftçi, Tekinarslan, İlknur, “Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler”, (Ed. İbrahim H.Diken), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (135-166), (5.Baskı), Pegem Akademi, Ankara 2012.
- Demiralp, Özcan, Altun, Eralp, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6.Baskı), Pegem Yayınları, 2012.
- Diken, İbrahim H., “Otistik Bozukluğu Olan Öğrenciler”, (Ed. İbrahim H. Diken) *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 409-447.
- Dil ve Konuşma Engelliler, Dil ve Konuşma Özürlü Birey ve Ailelerine Yönelik Eğitim Seti, Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/472/dil+ve+konusma+ozurluler>,
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Ailede Din Eğitimi*, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Doğan, İsmail, *Eğitim Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011.

- EbûDâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Efe, Adem “Engelli Çocuk Ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi Ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:16, 2006/1, 169-198.
- Engelli Yerine Kullanılan Diğer Kavramlar, Erişim Tarihi:19 Aralık 2012, <http://www.oecd.org/edu/preschoolandschool/27141224.pdf>.
- Erçağ, Erinç , “Eğitimde İnternet”, (Ed. Hüseyin Uzunboylu), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*,(2. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011, 155-174.
- Eripek, Süleyman - Vuran, Sezgin, “Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, 243-278.
- Erişen, Yavuz - Çeliköz, Nadir, “Eğitimde Bilgisayar Kullanımı”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012,114-145.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara 1972.
- Erul, Bünyamin, “Engelliler İle ilgili Hadislerin Analizi”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003,Ankara.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Meal-Tefsir) 1980, İşaret Yayınları, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2002.
- Etbaş, Dursun Ali, *Özürlü Çocukların Din Eğitimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999.
- Ezikoğlu, Nihat, “Öğretim Yansıtıcıları ve Materyalleri”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (2. Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Pegem Yayınları, Ankara 2011, 94-136.
- Fatih Projesi Pilot Uygulama Okulları ve Öğretmen Deneyimi ve Görüşleri, *Eğitime Bakış, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, sayı: 24, 2012, 52-72.
- Fatih Projesi, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2013, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php>
- Gökalp, Ziya, “Maarif ve Hars”, *Yeni Mecmua*, II(2), 13 Temmuz 1918.
- Göndüzalp, Selim, *Peygamberimizin Hayatından Seçilmiş Öyküler 2*, Zafer Yayınları, İstanbul 2006.

- Görme Engelliler, *Görme Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim Tarihi: 29 Haziran 2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr>
- Gül, Emine, *Kur'an'da Engelliler*, Akis Yayınları, İstanbul 2005.
- Gülbahar, Yasemin, “Öğretim Araç ve Gereçleri”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (Ed. Kıymet Selvi), Anı Yayınları, Ankara 2008,85-126.
- Güler, Tuğba, *Din ve Ahlak Öğretiminde Drama Örnekleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2007.
- Gündüz, Turgay “Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlak Gelişimi ve Öğretimi”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/ 1, 157-177.
- Gürsel, Oğuz, “Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken),Pegem Yayınları, Ankara 2012, 217-249.
- Hallahan, Daniel P., nKauffman, James M., *Exceptional Learners - Introduction to Special Education*, (10.Baskı), Pearson Paplication, Bostan 2006.
- Hökerek, Esra , “İşitme Engellilerin Din Eğitimi İhtiyacı ve Öğretmen Yetiştirme”, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Sayı:5, 2006, 50-52.
- Hürsen, Çiğdem, “Öğretim Teknolojilerinin Kavramsal Çerçevesi”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (2.Baskı), (Ed. Hüseyin Uzunboylu), Pegem Yayınları, Ankara 2011, 1-20.
- İbn Mâce Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni, (ö.275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri, *Kitabü't- Tabakati'l-Kübra*, Mektebetü'l- Hanci, Kahire 2001.
- İşitme Engelliler, *İşitme Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti* , Erişim tarihi: 26 Mayıs 2012, <http://www.ozurluveyasli.gov.tr>
- Karagöz, İsmail, “Kur'an'ın Engellilere Bakışı”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003,Ankara.
- Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Karahasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (20.Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2009.

- Kasaboğlu, Abdurahman, *Ayet ve Hadislerde "Engelliler"*, Mengüceli Yayınları, Malatya 2010.
- Kaygusuz, Canani, "Özel Eğitim ve Rehberlik", (Ed. Âlim Kaya), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Anı Yayınları, Ankara 2005.
- Kayıhan, Hülya, "Fiziksel Engellilerde Rehabilitasyon, Eğitim ve Toplumsal Katılım", *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 239-252.
- Kaymakçan, Recep, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul 2009.
- Kazıcı, Ziya *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi* (3. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
- Keskin, Yakup , "Dkab Bölümleri Öğrencilerinin Bilgisayar ve İnternet Kullanma Durumları ve Yeterlikleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 30, 2011, 211-233.
- Kılavuz, M. Akif, *Kuşaklararası Din Eğitimi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Kılıç, Abdurrahman - Seven, Serdal, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2002.
- Kirk, Samuel, vd., *Exceptional Children*, (12. Baskı), Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston 2009.
- Klavuz, M. Akif , "Çocuğun Din Eğitimi Ve Öğretiminde Bilgisayarın Yeri ve Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 1998, 373-378.
- Korkmaz, Eylem, *Eğitimde Bir Alternatif Montessori Metodu*, Algıyayın Yayınları, Ankara 2006.
- Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitimin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun 2000.
- Köylü, Mustafa-Altaş, Nurullah, *Din Eğitimi*, Gündüz Yayınları, Ankara 2012.
- Kula, M. Naci, "Bedeni Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- Kula, M. Naci, "Engelli Birey ve Ailelerin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örnekligi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(1), 2009, 163-194.

- Kula, M. Naci, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı:4, 2004, 75-95.
- Kula, M. Naci, “Engellilere Verilecek, Tebliğ ve İrşat Hizmeti”, *Kutlu Doğum 2003 İslam’ın Güncel Sunumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, 331-339
- Kula, Naci, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi”, *Din Eğitimi*,(Ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), Gündüz Yayınları, Ankara 2012, 337-363.
- Kuş, Elif, *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, (3. Baskı), Anı Yayınları, Ankara 2009.
- Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (25 Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2011.
- Les Watson, “Bulding the Feature of Learning”, *European Journeal of Education*, 42(2), 2007, 255-263.
- Maviş, İlknur, “Dil Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, 283-312.
- Mehmet, Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayınları, (10. Baskı), Ankara 2012.
- Metin, Nilgün- Işıtan, Sannur, “Zihinsel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2011, 157-184.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği,(2012), *Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.
- Münir Tezcan, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:10, 2007, 137-186.
- Müslim, b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsabûrî, Ebu’l-Husayn (Ö. 261/874). *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Oruç,Cemil, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, Aralık 2011.
- Öktem, Ferhunde, “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, 477-499.

- Özafşar, Mehmet Emin, “İslam Kültüründe Engelli Meşhurlar ya da İslam Kültüründe İnsan Manzaraları”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam Sempozyumu*, 20-21 Aralık 2003, Ankara.
- Özdemir, Selda, “Duygu Davranış Bozukluğu Olan Öğrenciler”, (Ed. İbrahim H.Diken), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 369-407.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, (2006), *Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2012), *Resmi Gazete*, 28360, 21 Temmuz 2012.
- Özgür, İskender, *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim*, (2. Baskı), Karahan Kitapevi Yayınları, Adana 2008.
- Özürlüler Sempozyumu, Erişim Tarihi: 01 Ocak 2013, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp>
- Özyürek, Mehmet, “Öğrenme Göçlüğü Olan Çocukların Eğitimi”, *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim*, (3. Baskı), (Ed. A.Gönül Akçamete), Kök Yayınları, Ankara 2010, 367-395.
- Patrick F. Fagan, “Why Religion Matters Even More : The Impact Of Religious Praticice on Social Stability”, *The Haritage Foundation*, No.1992, 18 Aralık 2006, 1-19.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikoloji*, Çamlıca Yayınları, Samsun 2000.
- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği (2001), *T.C. Resmî Gazete*, 24376, 17 Nisan 2001.
- Saban, Aslıhan, “Öğretim Teknolojisi ve Materyal Tasarımı ile ilgili Temel Kavramlar”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (Ed. Kıymet Selvi), Anı Yayınları, Ankara 2008,51-82.
- Sarı, Hakan, “Çoklu Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 449-496.
- Schuelka, Matthew J., “A Faith in Humanness: Disability, ReligionandDevelopmnet” *Disability&Society*, 2012, 1-14.
- Seferoğlu, Süleyman Sadi, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (5. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2010.

- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*, (20.Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2011.
- Sesli Kitaplar, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2013, www.getem.boun.edu.tr
- Seyyar, Ali, *Yıldızlar Engel Tanımaz: Bedensel Özürlü Sahabelerin Hayatı*, Aşıyan Yayınları, İstanbul 2007.
- Smith, Deborah Deutsch, *Intraductionto Special Aducatin, Making a Difference*, Allyn&Bacon Publication, Boston 2006.
- şafak, Pınar, “Görme Yetersizliği olan Çocukların Eğitimi”, (Ed. A. Gönül Akçamete), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (ss. 397-440), (3. Baskı), Kök Yayınları, Ankara 2010.
- şimşek, Eyüp , “Din Eğitiminde Materyal Geliştirme”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu I, Tebliğ ve Müzakereler 30 Mart-01 Nisan 2012*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 369-389.
- şimşek, Eyüp *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerin Yeterlikleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.
- şimşek, Eyüp, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(1), 2004, (ss. 207-220).
- şimşek, Eyüp, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları “Ahlak” Öğrenme Alanlarının İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Erzurum 2012, 189-214.
- Tavil, Yusuf Ziya, “Davranış Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, (Ed. Necate Baykoç), Eğitin Kitap Yayınları, Ankara 2011, 337-365.
- Teece, Geoff, “Is it Learnig About And From Religious, Religion, or Religious Education? And is it Any Wonder Same Teachers Don’t Get it?”, *British Journal of Religious Education*, 32(2) March 2010, 93-103.
- Tekinarslan, Erkan , “Eğitimde İnternet Kullanımı”, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, (6. Baskı), (Ed. Özcan Demirel-Eralp Altun), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 147-170.

- Tekinarslan, İlknur Çiftçi, “Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H.Diken), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 137-165.
- Tezcan, Münür, *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslam'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.
- Tirmizî, Muhammed İbn İsâ (ö. 279/892), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (4. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara 2010.
- Uysal, H.Hakan, “Fiziksel Yetersizliği /Süreğen Hastalığı Olan Öğrenciler”, *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, (5. Baskı), (Ed. İbrahim H. Diken), Pegem Yayınları, Ankara 2012, 251-296.
- Yalın, Halil İbrahim, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, (23. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2010.
- Yavuz, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana 1998.
- Yazır, Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VIII, 5570-5571, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Yemenici, Hatice, *Etkin Din Eğitiminde Görsel Öğretim Etkinlikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7.Baskı), Seçkin Yayınları, Ankara 2008.
- Yılmaz, Macit, *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2001.
- Zihinsel Engellilik, *Zihinsel Engelli Çocuklar için Aile Eğitim Seti*, Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2012,
<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/html/470/Ortopedik+Ozurluler>,

EKLER

EK 1.Tez Araştırma İzin Belgesi



T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel
Müdürlüğü

Sayı : 80342057/605/564748

11/04/2013

Konu: Araştırma İzni

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Sosyal Bilimler Enstitüsü)

İlgi: a) 22.02.2013 tarih ve 88179374-331/004038 sayılı yazı
b) 07.03.2012 tarih B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı Genelge (Genelge No: 2012/13)

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Tecelli KARASU tarafından yürütülen “ **Din Eğitiminde Engellilere Yönelik Materyal Tasarımı** ” konulu yüksek lisans tez çalışması kapsamında komisyonumuzca incelenmiştir.

Üniversiteniz tarafından kabul edilerek onaylı bir örneği Bakanlığımızda muhafaza edilen ve Ek’lerde gönderilen veri toplama araçlarının, gönüllülük esas olmak kaydıyla araştırmada kullanılacak ölçme araçlarının, araştırma izni başvurusunda belirtilen kurumlarımızda uygulanmasında bir sakınca görülmemektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Dr. M. Ata ÖZTÜRK
Bakan a.
Genel Müdür V.

EKLER:

1. Veri Toplama Araçları (3 sayfa)
2. Tutanak (1 sayfa)

Güvenli Elektronik İmza
Aslı ve Avnıdır.
11 Nisan 2013

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. Evrak teyidi <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 7bdd-d33d-3a22-b290-8567 kodu ile yapılabilir.

Beşevler Kampüsü A/Blok Beşevler/ANKARA
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: adsoyad@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Hatice Demir VHKİ
Tel: (0 312) 413 30 53
Faks: (0312) 213 13 56

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Teceli KARASU
Doğum Yeri ve Tarihi	Muş-1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği (2003)
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Anabilim Dalı (2013)
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	Gönül Köprüsü
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı- Öğretmenlik-İdarecilik (2003-2010)
İletişim	
E-Posta Adresi	tecellikarasu@hotmail.com
Tarih	02.05.2013